

Lubuskie po drodze

Świat militariów i fortyfikacji

Wydawca	Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego ul. Podgórna 7 65-057 Zielona Góra tel. +48 68 456 52 00 www.lubuskie.pl
Tekst, redakcja	Robert M. Jurga, Anna Beś, Witold Czajka, Dominika Borówka-Sitnik, Łukasz Karolewski, Jolanta Sieradzka-Kasprzak, Karolina Zych
Zdjęcia	Archiwum Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego, archiwum Regionalnego Centrum Animacji Kultury, Paweł Fabijański, Robert M. Jurga, Aleksander Lewandowski, Muzeum Woldenberczyków w Dobiegniewie, Fundacja Karolał w Siedlisku, Jan Mazur (Centrum Kultury w Żaganiu), Marek Pych (zdjęcie na okładce), Kożuchowski Ośrodek Kultury i Sportu „Zamek”, Lubuskie Muzeum Wojskowe w Drzonowie, Wojciech Zimmerman (Urząd Gminy Stońsk), Urząd Gminy Lubrza
Opracowanie	EURO PILOT Sp. z o.o. ul. S. Konarskiego 3 01-355 Warszawa tel./fax +48 22 664 37 20, +48 22 664 50 91 www.europilot.com.pl
Projekt graficzny	Paweł Dobrzyński
Korekta tekstów	Małgorzata Kuśnierz
Skład, przygotowanie do druku	Ewa Chmielewska

ISBN 978-83-8009-168-9

Lubuskie. Na tropie militarnych tajemnic sprzed wieków

Lubuskie.

Na tropie militarnych tajemnic sprzed wieków

Przytóż ucho do ziemi, a być może usłyszysz szcęk oręża i tętent kopyt koni, które zmierzają w cwał na siły nieprzyjaciela. W cieniu wysokich miejskich murów może dojrzyś mającą postać rycerza – obrońcy, który raniony dawno temu zasnął snem wiecznym. Pod kopułą bojowych schronów, w labiryncie podziemnych korytarzy może wciąż niesie się echo wystrzałów z haubic, warczących gromów wysyłanych z ziemi.

Odkrywać niezatarte ślady dawnych dziejów państwa, które liczy przeszło tysiąc lat, to nie lada wyzwanie. A gdzie najlepiej poznawać przeszłość? Właśnie tu – na ziemi dawnych Lubuszan, strategicznej bramie do królestwa polskiego. To tereny, do których szczególną wagę przykładali najwybitniejsi władcy z linii Piastów – Bolesław Chrobry, Bolesław Krzywousty i Władysław Łokietek. Nic dziwnego, bowiem oprócz obfitujących w zwierzynę lasów przeciętych wstęgą życiodajnych rzek Ziemia Lubuska pełniła funkcję zachodniej tarczy. Jej walory sprawiały, że o władzę nad nią upominali się coraz to nowi pretendenci. Historię tego regionu bez wahania nazwać można burzliwą, ale takie też były dzieje Polski. Rozległe pola bitew, potężne fortyfikacje czy ciche mogiły poległych są świadectwem pozostawionym przez kolejne epoki.

Ziemia Lubuska na przestrzeni wieków była widownią licznych zmian politycznych i konfliktów zbrojnych, które miały wpływ na kształt i rozwój budownictwa obronnego. Osadnictwo istniało tutaj w dawnych epokach archeologicznych,

choć z powodu mało urodzajnych piaszczystych gleb zasiedlenie nie było intensywne. W VI wieku napytnęły tu plemiona słowiańskie, włączone w X wieku do monarchii wczesnopiastowskiej. Z okresu plemiennego pochodzi ponad 80 grodów, z których większość ulokowana była na dobrych do obrony cyplach otoczonych wodami rzek i jezior. W czasie wczesnopiastowskim powstały nieliczne, ale silne grody państwowe, o znaczeniu strategicznym, które rozwinęły się później w ważne ośrodki miejskie. Wśród tych grodów wymienić można Bytom Odrzański, Krosno Odrzańskie, Santok i Międzyrzecz, które zapisały się w dziejach Polski, wielokrotnie stawiając czoło najazdom niemieckim i pomorskim. Mniej więcej w XII wieku wiele osad potoczonych przy ważnych trasach handlowych powoli przekształciło się w miasta, które w połowie następnego stulecia miały już w większości fortyfikacje. Teren obecnego województwa niemal do połowy XIII wieku znajdował się prawie w całości pod panowaniem Piastów. Jednak kolejne stulecie przyniosło zmiany. W orbitę wpływów niemieckich dostały się Łużyce Wschodnie, w 1250 roku Brandenburgia wchłonęła historyczną Ziemię Lubuską. Po śmierci księcia Henryka Pobożnego dzielnicą Śląska uległa rozdrobnieniu, powstało m.in. Księstwo Głogowskie, a w wyniku dalszych podziałów – Księstwo Żagańskie. W wieku XIV księstwa śląskie stały się zależne od królów czeskich z dynastii Luksemburgów. Ostatni książę z linii Piastów Głogowskich, Jan II Żagański, po wojnie sukcesyjnej utracił księstwo na rzecz Brandenburgii. W wyniku II rozbioru Polski część ziem wielkopolskich w rejonie Wschowy,

Świebodzin. Mury obronne

Babimostu, Międzyrzecza i Skwierzyny znalazło się w granicach Prus. Ta zróżnicowana przeszłość historyczna wpłynęła na budownictwo militarne przejawiające się w różnorodności własnych i obcych rozwiązań obronnych. Najwięcej pozostałości epoki średniowiecza odnajdziemy w południowej części województwa, gdzie zachowały się liczne wieże rycerskie, zamki i miasta otoczone murami obronnymi. Na północy, pozostającej pod wpływem Brandenburgii, do średniowiecznych peretek militarnych zaliczają się Strzelce Krajeńskie i Ośno

Lubuskie. W owych czasach dominowały zamki typu nizinnego, z jednym wielkim domem otoczonym murami o czworobocznym rozplanowaniu, z wieżą – stołpem stojącym pośrodku dziedzińca. Z czasem zamki, wskutek naturalnego rozwoju, rozbudowywano o kolejne skrzydła, próbując dostosowywać je do nowoczesnych sposobów prowadzenia wojen. Wśród założeń z okresu średniowiecza wymienić należy zamki w Kożuchowie, Międzyrzeczu, Krośnie Odrzańskim, Szprotawie, Łagowie, Lubsku, Świebodzinie czy Otniu. Typ wieży rycerskiej pojawił się

na Śląsku w latach 30. XIV wieku. Na naszym terenie reprezentują je budowle m.in. w Witkowie, Dzierzychowicach, Żarkach Wielkich, Tarnowie Jeziornym, Borowie Polskim i Lipnikach Łużyckich. W okresie budowania twierdz fortowych powstało niewiele założeń obronnych, jednak do czasów współczesnych przetrwała niezwykle imponująca twierdza w Kostrzynie nad Odrą. Relikty twierdzy znaleźć można w Krośnie Odrzańskim i Drezenku. Cennym przykładem fortyfikacji z tego okresu jest również zespół w Siedlisku, otoczony zachowanym

Lubuskie. Na tropie militarnych tajemnic sprzed wieków

Koźuchów. Mury miejskie

obwodem bastionowym. Prawdziwą eksplozję form obronnych przyniosły lata 30. XX wieku. W związku z fortyfikowaniem wschodniej granicy III Rzeszy pojawiły się schrony żelbetowe budowane w ramach trzech linii obronnych: Wału Pomorskiego, Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego (MRU) i Linii Odry. Na terenie województwa znalazło się ponad 300 obiektów, w niektórych przypadkach eksperymentalnych i niepowtarzalnych. Największy skansen fortyfikacji stanowi MRU, którego schrony bojowe odcinka centralnego połączone zostały ponad

30-kilometrowym systemem podziemnym. Okres zimnej wojny pozostawił na Ziemi Lubuskiej dwie znaczące poradzkie tajne bazy magazynowe, w których przechowywano amunicję. Najciekawsza, niestety częściowo zniszczona, nosiła kryptonim „Wołkodaw”.

To wszystko sprawia, że Lubuskie stanowi wyjątkowy teren dla pasjonatów miejsc niezwykłych, pamiątek przeszłości, śladów działań wojskowych oraz atrybutów armii spod różnych chorągwi. Pośród przyjeżdżających w te strony turystów nierzadko spotkać można

prawdziwych znawców historii, uczestników rekonstrukcji bitew i zlotów militarnych czy miłośników wyzwań takich jak kursy przetrwania.

Lubuskie można zwiedzać na wiele sposobów, ważne jednak, aby robić to niespiesznie, odkrywając niezwykle tajemnicze i bogatą historię regionu. Własnymi ścieżkami lub szlakami, które podpowiemy Państwu w niniejszym przewodniku.

Kostrzyn nad Odrą, 1921 rok, autor Robert M. Jurga

Lubuskie.

Mury, co historie zwycięstw
i klęsk pamiętają...

Mapy znaczone orężem

Mapa obiektów pomilitarnych

Autocstrady

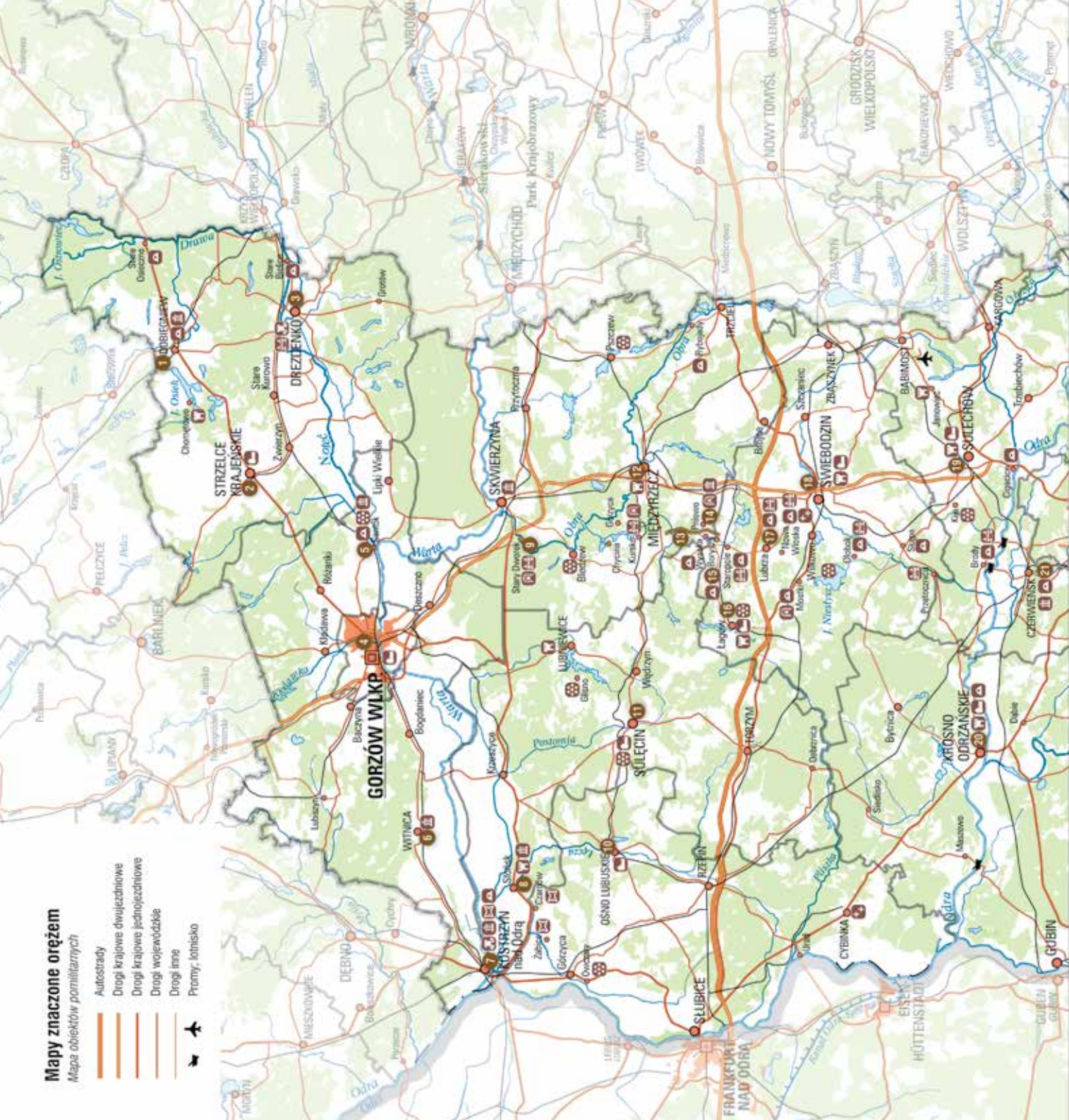
Drogi krajowe dwujezdniowe

Drogi krajowe jednojezdniowe

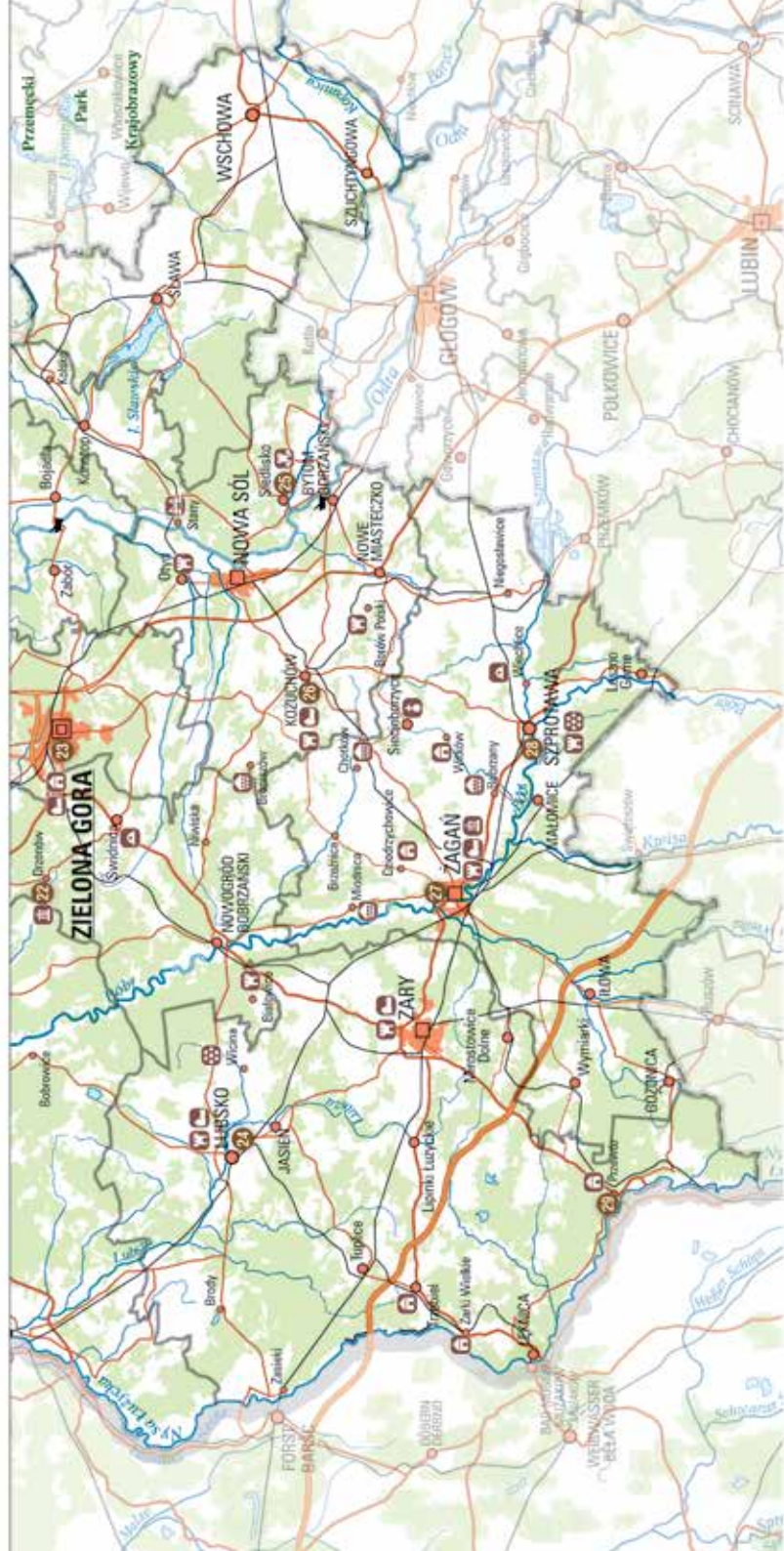
Drogi wojewódzkie

Drogi inne

Przemysł lotnisko

Miejscowości opisane w przewodniku

- 1 Dolegiew
- 2 Strzelce Krajeńskie
- 3 Drezdenko
- 4 Gorzów Wielkopolski
- 5 Santok
- 6 Witnica
- 7 Kostrzyn nad Odrą
- 8 Słonsk
- 9 Stary Dworek
- 10 Osno Lubuskie
- 11 Sulęcín
- 12 Międzyrzecz
- 13 Międzyrzecki Rejon Umocniony
- 14 Pniewo

- 15 Boryszyn
- 16 Łagów
- 17 Lubrza
- 18 Świebodzin
- 19 Sulechów
- 20 Krosno Odrzańskie
- 21 Czerwińsk
- 22 Drzonów
- 23 Zielona Góra
- 24 Lubsko
- 25 Siedlisko
- 26 Kozuchów
- 27 Żagań
- 28 Szprotawa
- 29 Przewóz

- 58
- 26
- 54
- 22
- 38
- 16
- 50
- 64
- 40
- 36
- 46
- 20
- 42
- 24
- 12

- Grodziska
- Wieża obronna
- Dwory obronne
- Zamki
- Twierdze
- Mury obronne
- Schrony
- Fortyfikacje rzeczne
- Grupy warowne
- Forty
- Cmentarze wojenne
- Kościóły obronne
- Muzea związane z militariami

atrakcje w okolicy

1,2 km

Muzeum Grodu

Na ekspozycji znajdują się zabytki pozyskane w wyniku prowadzonych prac archeologicznych w grodzisku. Zgromadzono tu m.in. naczynia gliniane, relikty produkcji tkackiej, metalurgicznej, liczne militaria w postaci grotów strzał, beltów, fragmentów mieczy, ostróg. Na szczególną uwagę zasługują części konstrukcji wału grodowego, wykonanego z brawion dębowych w tzw. technice hakowej. Uzupełnieniem bogatej ekspozycji jest makieta grodu i podgrodzia santockiego z XI lub XII wieku.

Adres: ul. Wodna 4, Santok
tel. +48 95 731 61 08

2 km

Wieża widokowa na terenie grodziska

Piętnastometrowa murowana wieża (obiekt w rękach prywatnych) wzniesiona została w 1935 roku na miejscu pomorskiego gródka, w celu utworzenia w niej muzeum archeologicznego świadczącego o niemieckiej przynależności tych ziem. Niemiecka propaganda nazistowska w specyficzny sposób interpretowała wyniki badań archeologicznych. Cztery wykopane szkielety wojów, umieszczone w piwnicach wieży w specjalnej gablocie, miały być dowodem na germańską przeszłość okolic Santoka.

Adres: Santok

Santok

Oto klucz do królestwa

 Współrzędne GPS: N 52°44'00" E 15°24'03"
www.santok.pl

**parking dla samochodów przy
Muzeum Grodu Santok
ul. Wodna 4, Santok**

Muzeum Grodu w Santoku. Makieta założenia obronnego

Santocki gród leżący w widłach Warty i Noteci, nazwany przez Galla Anonima w *Kronice Polskiej* „regni custodia et clavis” – „kluczem i strażnicą królestwa”, odgrywał ważną rolę w organizacji państwa polskiego przez pierwszych Piastów. Nazwa Santok pochodzi od słowiańskiego słowa „sątok” oznaczającego miejsce styku dwóch rzek. Pierwsza wzmianka o Santoku

pochodzi z 1097 roku, lecz założenie obronne powstało na przełomie VII i VIII wieku. Jednak już w X wieku zostało zniszczone w czasie walk Mieszka I z Pomorzanami. Na przełomie X i XI wieku wybudowano nowe, o średnicy prawie 200 metrów, pierścieniowe założenie obronne z podgrodziami, z zastosowaniem w wałach konstrukcji skrzyniowej i hakowej. Całość otoczono fosą

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Muzeum Grodu w Santoku. Fragment konstrukcji wału grodowego

mokrą, a stoki wałów licowano kamieniem. Do grodu prowadziły dwie bramy: od strony północno-zachodniej, od strony rzeki i portu oraz od południowego zachodu od strony podgrodzia. Wnętrze grodu tworzyła stosunkowo ciasna zabudowa drewniana, z ulicami wzmocnionymi balami. Rozwój polskiego grodu odbywał się pod kontrolą wojskową wzniesionego w XI wieku na prawym brzegu Noteci przez Pomorzanie kontrgrodu. Obecnie na jego terenie znajduje się wybudowana w 1936 roku wieża widokowa. W początkach XII wieku Santok wraz z Wieleńiem, Czarnkowem, Ujściem i Naktem tworzył pas grodów warownych, położonych przy brodach Noteci na trasie szlaków handlowych łączących Pomorze z Wielkopolską. W XIII wieku założony w tym miejscu dużo mniejszy gród na kopcu był głównym ośrodkiem administracyjnym i siedzibą archidiecezji podległego biskupstwu w Poznaniu. Po śmierci Przemysława II w 1296 roku został zajęty przez Brandenburczyków, którzy w 1317 roku oddali go w lenno rodzinie

von Osten, która prawdopodobnie wzniosła murowaną wieżę mieszkalną. Jego znaczenie stopniowo malało, ponieważ przegrywał gospodarczo z Gorzowem Wielkopolskim. W latach 1365–1370 Santok należał do monarchii Kazimierza Wielkiego, po którego śmierci ponownie został opanowany przez Brandenburgię. W latach 1402–1454 znajdował się pod panowaniem Krzyżaków. W roku 1731, w wyniku katastrofalnej powodzi Warta zmieniła swoje koryto, przesuwając lokalizację grodziska. Do naszych czasów zachowały się zarysy wałów grodu i podgrodzia oraz fragmenty fosy.

atrakcje w okolicy

12 km

127-letni, najstarszy na świecie lodotamacz „Kuna”

Pływa obecnie jako statek muzealno-szkoleniowy. Przeznaczony jest do edukacji historyczno-kulturalnej w szeroko pojętym zakresie historii dróg wodnych, żeglugi śródlądowej, budownictwa wodnego, ekologii, jak również kultury i historii regionu, w którym został przywrócony do życia.

Adres: Gorzów Wielkopolski

„Kłodawka – najdłuższa rzeka świata”

Na pytanie o nazwę najdłuższej rzeki świata niemal każdy gorzowianin odpowie bez wahania: Kłodawka! Jej rzeczywista długość nie ma tu absolutnie nic do rzeczy, bo czyż jest na świecie drugi ciek wodny opływający jednocześnie Wenecję i Casablankę?

Adres: Gorzów Wielkopolski

miejsca noclegowe w okolicy:

Gospodarstwo Agroturystyczne

Gralewo 101a, Santok
tel. +48 502 048 558

Villa Ipiro

ul. Wylotowa 86c,
Gorzów Wielkopolski
tel. +48 609 333 739

atrakcje w okolicy

23 km

Wieża Rycerska

Ruina wieży obronnej średniowiecznej siedziby rycerskiej związanej z rodem von Hackenborn, zwanej Czerwonym Domem, wzniesionej w XIV wieku. Jak podają źródła, była ona miejscem schronienia awanturników i ciemiężców, ale też i mieszkańców wioski w okresach zagrożenia.

Adres: Żarki Wielkie

18 km

Kościół pw. Najświętszej Maryi Panny

Parafialna świątynia stanowi ciekawy zabytek, którego początki sięgają XIII stulecia, lecz jej dzisiejszy kształt to efekt wielu zmian, jakim w ciągu wieków była poddawana. Jest to budowla trzynawowa, zamknięta pięciobocznym prezbiterium, z masywną wieżą na planie czworoboku. Reprezentuje styl gotycki, jednak budulec, jakiego użyto – kamień polny i cegła spojona wapienną zaprawą – sprawia, że bryła kościoła wydaje się przysadzista i masywna. Świątynia słynie w okolicy z organów o wyjątkowej barwie dźwięków. Elementy wyposażenia pochodzą z różnych epok: ołtarz główny, chrzcielnica i ambona – z baroku, witraże prezbiterium – z początku XX wieku, a pozostałe okna – z początku XXI wieku.

Adres: ul. Krótka 10, Przewóz

Przewóz Wieża, w której straszny

 Współrzędne GPS: N 51°28'34.37" E 14°56'45.18"
www.przewoz.com.pl

parking dla samochodów przy
Hostelu Bike Park
ul. Kościelna 6, Przewóz

Żarki Wielkie. Wieża rycerska

Historia miejscowości wiąże się z grodem założonym na przelocie X i XI wieku. Usytuowany był nad Nysą Łużycką i otoczony jej rozlewiskami. Leżał przy ważnym szlaku handlowym prowadzącym z Saksonii do Wielkopolski. Prawdopodobnie bród nieopodal grodu przekraczał cesarz Otton III, podążając na spotkanie z Bolesławem Chrobrym. Pozostałości grodziska przetrwały do naszych czasów i znajdują się około 200 metrów na zachód od centrum miejscowości. Gród był położony na naturalnym wzniesieniu o narysie pierścieniowym, miał dość wysokie wały i otoczony był fosą zasilaną wodami Nysy. Przewóz, odgrywający w czasach pierwszych Piastów ważną rolę strategiczną, znalazł się w połowie XIII wieku

w granicach Księstwa Głogowskiego. W czasie rozwoju, za sprawą książąt głogowskich, ulegał stopniowej przebudowie. Za czasów Konrada I (1250–1274) lub Henryka III (1274–1309) w wydzielonej południowej części grodu, na wysokim kopcu, poczęto wznosić murowany zamek. Składały się na niego wieża umieszczona w centrum nowego założenia i kamienica przylegająca do murów. Prawdopodobnie za czasów Henryka IV drewniany częstokół zastąpiony został ceglany murem obronnym.

Do naszych czasów, poza reliktem założenia grodowego, dotrwał cylindryczny stółp – wieża ostatecznej obrony, obecnie o wysokości 22 metrów. Z wieżą, zwaną także Wieżą Głogową lub Wieżą Baltazara, związane

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Przewóz. Wieża Baltazara

jest tragiczne wydarzenie. W 1472 roku został w niej uwięziony i zamorzony głodem Baltazar, pokonany w konflikcie zbrojnym o sukcesję po śmierci ojca przez młodszego brata Jana II. W drugiej połowie XIII wieku Przewóz wraz z okolicą znajdował się pod panowaniem księcia Przemka Żagańskiego (1273–1289). Już wówczas obok grodu rozwijała się osada o charakterze miejskim. Wybudowano kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, który wzmiankowany był po raz pierwszy w 1311 roku, oraz ratusz, a całość założenia urbanistycznego otoczono murem obwodowym wzmocnionym fosą. Narys założenia obronnego zbliżony jest do prostokąta. Do miasta prowadziły dwie bramy, od strony północnej Żagańska, a od południowej Nyska, oraz dwa niewielkie rozmiarów przebiecia w murach w formie furt: Zamkowej i Cmentarnej. W drugiej połowie XIX wieku zabudowa wyszła poza obwód murów, które później stopniowo były rozbierane. Prawa miejskie Przewóz miał od 1311 roku. Utracił je po zakończeniu II wojny światowej. Do dnia dzisiejszego zachowały się jedynie niewielkie fragmenty murów, choć ich przebieg w układzie urbanistycznym jest jeszcze dość dobrze czytelny. ■

Przewóz. Wieża Baltazara

atrakcje w okolicy

18 km

Wieża rycerska

Wieża rycerska z XIV wieku przy ul. Zamkowej. W czasach nowożytnych pełniła funkcję więzienia, po wojnie nieużytkowana popadła w ruinę.

Adres: Trzebiel

23 km

Zabytkowa zabudowa

Rynek z ratuszem pochodzącym z XIV-XVI wieku, przebudowywany w XVIII i XX wieku, mający wspartą renesansowy portal, a także otaczająca go zabudowa z XIX i XX wieku. Warte zobaczenia są także kamienice przy ulicy króla Bolesława Chrobrego, z których najstarsze pochodzą z XVII wieku.

Adres: Żary

23 km

Jarmark staroci

Targi odbywają się w każdą pierwszą sobotę miesiąca na żarskim deptaku w pobliżu ratusza.

Adres: ul. Rynek, Żary

miejsca noclegowe w okolicy:

Pensjonat i Restauracja Pokusa

ul. Wojska Polskiego 9, Przewóz
tel. +48 664 931 975

Hostel Bike Park

ul. Kościelna 6, Przewóz
tel. +48 788 754 333

atrakcje w okolicy

1 km

Muzeum Lubuskie im. Jana Dekerta

Znajdują się tutaj eksponaty archeologiczne związane z historią miasta, etnograficzne, numizmatyczne i dzieła sztuki, a także wystawy militarne.

Adres: Zespół Willowo-Ogrodowy,
ul. Warszawska 35, Gorzów Wielkopolski

Adres: Spichlerz, ul. Fabryczna 1-3,
Gorzów Wielkopolski
www.muzeumlubuskie.pl

1 km

Reduta

Za willą Schroedera, placówką Muzeum Lubuskiego, w parku na szczycie wzniesienia. Autorstwo dzieła o narysie wydłużonego pięcioboku przypisuje się Gustawowi Adamowi Freytagowi (1608–1650), polskiemu inżynierowi, najwybitniejszemu twórcy nowożytniej fortyfikacji, autorowi dzieła *Architectura militaris nova et aucta*, w którym sformułował zasady tzw. staroholenderskiego systemu fortyfikacji.

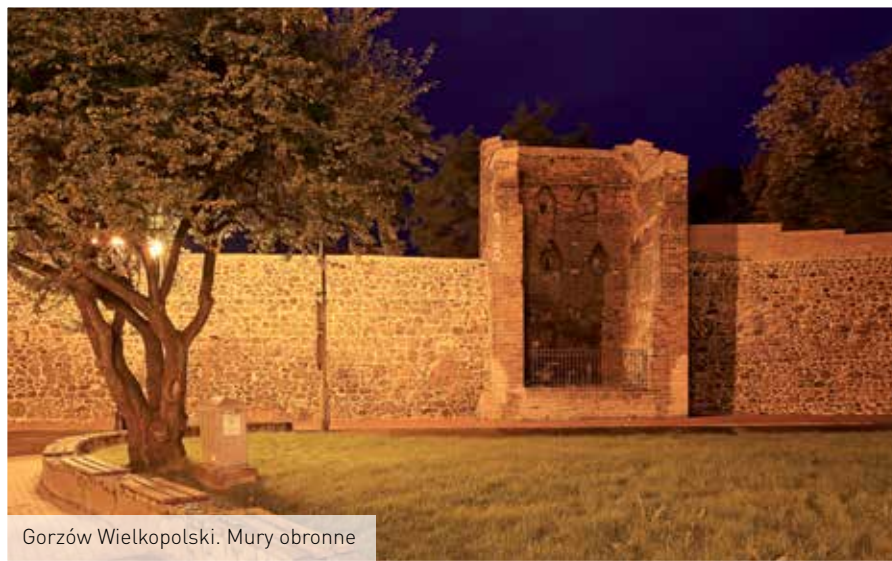
Adres: Gorzów Wielkopolski

Gorzów Wielkopolski Nadwarciańskie skarby

 Współrzędne GPS: N 52°43'58" E 15°14'22"
www.gorzow.pl

parking dla samochodów
ul. Berlinga,
Gorzów Wielkopolski

Gorzów Wielkopolski. Mury obronne

Miejskie mury obronne w Gorzowie zaczęto wznosić po 1257 roku, zaraz po uzyskaniu praw miejskich. Pierwsze źródłowe przekazy o ich obecności pochodzą z lat 1321–1325. Pełny widok przebiegu fortyfikacji zamieścił Mateusz Merian na panoramie miasta datowanej na rok 1662. Widać na niej mury obwodowe z basztami: Bramą Mostową od południa, Bramą Młyńską od zachodu i Bramą Santocką. Do miasta prowadziły także małe furty poprawiające komunikację od

strony Warty i od północy. Całość założenia otoczona była fosą mokrą. Dominowały baszty o narysie prostokąta, ale wybudowano także kilka okrągłych baszt pełnych. Baszty bramne poprzedzone były wysuniętymi przedbramiami: z szczytami ze strzelnicami, dodatkową wieżą z bramą i mostem zwodzonym. W drugim ćwierćwieczu XVIII wieku wytyczono pierwszą ulicę o charakterze miejskim poza obrębem murów, będącą sygnałem o rozwoju miasta i konieczności

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Gorzów Wielkopolski. Mury obronne

usunięcia średniowiecznych murów obronnych. Na planie z 1710 roku ich obwód jest jeszcze kompletny, chociaż niektóre z baszt są już w stanie ruiny. W roku 1734 zaczęto fortyfikować Gorzów pierścieniem bastionów ziemnych wysuniętych na przedpole miasta, zarzucając zamykanie bram miejskich. W 1828 roku zburzono Bramę Santocką i zaczęto rozbierać Bramę Młyńską, by sześć lat później dokończyć dzieła zupełnego jej zniszczenia. Budowa kolei w 1857 roku wymusiła likwidację południowego odcinka murów, a w 1882 roku rozebrano znaczną

część odcinka północnego. W roku 1919 kolejna wielka inwestycja miejska – budowa browaru – spowodowała rozebranie fragmentów murów usytuowanych w północno-zachodniej części miasta. Ostatnia rozbiórka nastąpiła w 1929 roku, w związku z przedłużeniem ulicy łączącej Stare Miasto do dzielnicy Nowe Miasto. Zachowany do dnia dzisiejszego w 1/13 długości pierwotnej północny fragment murów obwodowych, przylegający do ulicy Zabytkowej, mierzy 130,1 metra. ■

atrakcje w okolicy

1 km

Katedra pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny

Katedra to najstarszy i najcenniejszy zabytek miasta. Pierwsza wzmianka o kościele pochodzi z 1298 roku. Zwiedzanie katedry i 40-metrowej 7-kondygnacyjnej wieży możliwe jest codziennie od godziny 12.

Adres: ul. Obotrycka 10,
Gorzów Wielkopolski

1 km

Prace Władysława Hasióra

Druga co do wielkości (po zakopiańskiej) galeria dzieł tego oryginalnego twórcy, licząca 31 prac.

Adres: ul. Pomorska 73,
Gorzów Wielkopolski
www.mosart.pl
tel. +48 95 733 25 67

miejsca noclegowe w okolicy:

Hotelik Dworcowy

ul. Dworcowa 1,
Gorzów Wielkopolski
tel. +48 95 722 85 91
www.hotelgorzow.pl

Hotel Gorzów

ul. Walczaka 20,
Gorzów Wielkopolski
tel. +48 95 722 11 33

Hotel MCM Gorzów

ul. Grobla 4,
Gorzów Wielkopolski
tel. +48 95 736 92 92
www.hotel-gorzow.pl

atrakcje w okolicy

31 km

Nieukończona twierdza Augusta Mocnego

Relikt nieukończzonej twierdzy bastionowej o narysie pentagonalnym z 1710 roku.

Adres: Szydłów

32 km

Mury miejskie

Do naszych czasów pozostały tylko niewielkie elementy: zbudowana w 1530 roku wieża Bramy Ostrowskiej, znajdujący się obok niej niewielki fragment murów oraz położona obecnie na prywatnej posesji XVI-wieczna Baszta Dziewicza.

Adres: Gubin

32 km

Izba Muzealna Stowarzyszenia Przyjaciół Ziemi Gubińskiej

Zgromadzono tutaj ponad 1000 eksponatów związanych z historią Dolnych Łużyc.

Wystawa dotyczy m.in. pradziejów miast Gubina i Guben, ich historii do 1945 roku, a także późniejszej. Jedną z ekspozycji poświęconą jest Wojsku Polskiemu.

Integralną część izby stanowi baszta Bramy Ostrowskiej, wybudowana w 1530 roku, będąca znakomitą punktem widokowym.

Adres: ul. 3 Maja 2, Gubin
tel. +48 68 455 81 62

12 km

Elektrownia

Najstarsza w Polsce, szczytowo-pompowa, elektrownia wodna. Wybudowana została w latach 1933–1936.

Adres: Dychów

Krosno Odrzańskie Kulturalny zamek

 Współrzędne GPS: N 52°02'50" E 15°06'04" (zamek)
www.krosnoodrzańskie.pl

parking dla samochodów
na miejscu

Krosno Odrzańskie. Zamek, skrzydło renesansowe

Gród kasztelański pojawia się w źródłach już w 1005 roku przy okazji wojen Bolesława Chrobrego z cesarzem. Położony w widłach Odry i Bobru, stanowił ważną warownię w piastowskim systemie obrony granicy zachodniej. Z chwilą utraty znaczenia został opuszczony. Budowa nowego założenia obronnego na lewym brzegu Odry w sąsiedztwie rozwijającej się osady nastąpiła w pierwszej połowie XIII wieku z inicjatywy książąt śląskich. Murowany zamek już

za Henryka Brodatego (1202–1238) stał się ważnym elementem obrony granicy Dolnego Śląska. W czasie najazdu tatarskiego w 1241 roku znalazła tu schronienie księżna Jadwiga Śląska z mniszkami. W 1251 roku Krosno wraz z ziemią i zamkiem stało się własnością księcia Konrada i zostało przyłączone do Księstwa Głogowskiego. W latach 1294–1319 tereny te należały do Brandenburskiej, a 10 sierpnia 1319 roku Waldemar Wielki oddał Krosno (za ziemie położone

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Krosno Odrzańskie. Zamek, skrzydło wschodnie

koło Sulechowa i Świebodzina) księżętom glogowskim, Henrykowi II i Przemkowi. Po 1482 roku terytorium zostało odłączone od Śląska i stało się częścią Nowej Marchii.

Pierwotna forma zamku nie jest znana. Prawdopodobnie składał się z ceglanych murów obwodowych wzniesionych na planie prostokąta, z domem wielkim, stołpem w części północnej i małym budynkiem bramnym od zachodu. W XIV i XV wieku książęta glogowscy rozbudowali zamek o skrzydło północne i powiększyli budynek bramny. W 1427 roku augustianie żagańscy przewieźli tu swoje kosztowności i bibliotekę. W okresie wojny o sukcesję glogowską w latach 1476–1478 zamek był trzykrotnie oblegany. Pod koniec XV wieku Krosno Odrzańskie przypadło Brandenburgii i od tego czasu aż do 1945 roku pozostawało poza granicami kraju. Prace modernizacyjne prowadzone na zamku w XVI wieku wiązały się z przystosowaniem obiektu do funkcji siedziby wdów po margrabiach brandenburskich. Na początku XVI wieku dokonano kolejnej przebudowy, przekształcono budynek zachodni, a południowy otrzymał arkadowe krużganki. Pożar w 1631 roku strawił renesansowy zamek,

który potem odbudowano. Osiem lat później Szwedzi zajęli Krosno i rozpoczęli fortyfikowanie zamku, otaczając go wałami z półbastionami. Ostatecznie w 1644 roku załoga szwedzka opuściła zamek, oddając go ponownie Brandenburgii. W latach 1644–1650 skrzydło zachodnie zamieniono na kaplicę. W XIX wieku założenie zostało zaadaptowane na koszary wojsk pruskich. Podczas budowy Linii Odry w latach 30. XX wieku w pozostałość szwedzkiego wału wkomponowano schron bojowy przeznaczony dla karabinu maszynowego. W 1945 roku zamek został doszczętnie spalony. Częściowo odbudowano go i zabezpieczono w latach 1958–1959 i 1997–2007.

Obecnie przy zamku działa Centrum Artystyczno-Kulturalne „Zamek” (ul. Szkolna 1, Krosno Odrzańskie, www.cak-zamek.pl), w którym zobaczyć można m.in. eksponaty pozyskane podczas prac archeologicznych, elementy uzbrojenia, makiety grodu i miasta funkcjonującego w okresie średniowiecza. Przy centrum działa punkt informacji turystycznej. ■

atrakcje w okolicy

28 km

Cmentarze Żołnierzy Radzieckich

W Cybince znajdują się dwa cmentarze, na których łącznie pochowano ponad 4 tysiące radzieckich żołnierzy z 33. Armii gen. Cwietajewa, poległych na Linii Odry, od lutego do maja 1945 roku.

Adres: Cybinka

7,5 km

Kościół pw. Matki Boskiej Bolesnej

Późnogotycki kościół z XV wieku, przebudowany w kolejnym stuleciu w stylu renesansowym. Budowlę zdobi malownicza wieża z XVII wieku postawiona na planie koła, nakryta zgrabnym hełmem z latarnią zwieńczoną chorągwią wietrzną. Większość wyposażenia świątyni pochodzi z XVI wieku. Szczególną uwagę warto zwrócić na epitafia z frontalnie ujętymi podobiznami zmarłych oraz wykonany z piaskowca boczny ołtarz w formie tryptyku.

Adres: Czetowice, Krosno Odrzańskie

miejsca noclegowe w okolicy:

Hotel Odra

ul. Grobla 27, Krosno Odrzańskie
tel. +48 68 383 50 32
www.hotelodra.pl

Kuźnia Smaku – Restauracja, Hotel, Kawiarnia

ul. Bohaterów Wojska Polskiego 42, Krosno Odrzańskie
tel. +48 68 383 55 71
www.kuzniasmaku.com.pl

atrakcje w okolicy

15 km

Kościół pw. świętych Apostołów Piotra i Pawła

Dominujący w zabudowie miejscowości kościół to jednonawowa budowla neogotycka z wieżą zwieńczoną charakterystycznym mурowanym hełmem pokrytym blachą cynkową. Przed II wojną światową służył protestantom. Wystrój świątyni pochodzi z lat 80. XX wieku.

Adres: ul. Daszyńskiego 4, Stare Kurowo

17 km

Farma danieli i jeleni

W pierwszy weekend lipca organizowane są tu Dni Daniela. W ramach imprezy odbywają się konferencje, pokazy, zwiedzanie gospodarstwa, kiermasze i wystawy, koncerty i występy zespołów ludowych oraz gry i zabawy.

Adres: Ptawin 33, www.jelenie-daniele.eu

22 km

Willa fabrykancka

Powstała w latach 20. XX wieku unikatowa willa wzniesiona na planie ośmioramiennej gwiazdy. Zbudowana została na zlecenie właściciela miejscowego tartaku. Na schodach zachowały się wspaniałe alegoryczne ptaskorzeźby.

Adres: Trzebicz

Strzelce Krajeńskie Lubuskie Carcassonne

 Współrzędne GPS: N 52°52'32" E 15°31'55"
www.strzelce.pl

parking dla samochodów
ul. Wyszyńskiego,
Strzelce Krajeńskie

Strzelce Krajeńskie. Brama Młyńska

Średniowieczne miejskie mury obronne w Strzelcach Krajeńskich zaliczane są przez znawców fortyfikacji do najstarszych i najlepiej zachowanych zabytków tego typu w Polsce. Na taką ocenę wpływa fakt, że strzeleckie założenie zawiera stosunkowo duży procent materiału autentycznego, bez późniejszych przeróbek i modernizacji. Miasto położone nad jeziorami Dolnym i Górnym, na terenach niegdyś należących do

Brandenburgii, założyli przybyli z Niemiec osadnicy. Budowę chroniących je umocnień na planie niemalże idealnego koła o powierzchni 24 hektarów zaczęto wznosić zaraz po lokacji miasta, prawdopodobnie w 1272 roku, i trwało to stosunkowo krótko, bo tylko 18 lat. Wysokie na 8–9 metrów mury opasały miasto na długości 1700 metrów. W linii murów umieszczono 38 baszt tulinowych otwartych od strony miasta,

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Strzelce Krajeńskie. Mury obronne

mających trzy lub cztery kondygnacje. W postawionej w XIV wieku Baszcie Prochowej, zwanej także Więzienną, broniącej dostępu do furty, więziono oprócz zwykłych złodziejek kobiety posądzane o czary. Dodatkowymi elementami obrony były machikuty krenelażowe umieszczone pomiędzy basztami. Do miasta prowadziły dwie bramy: Gorzowska (rozebrana ze względu na zły stan techniczny w 1866 roku) i Młyńska, obecny symbol miasta, która nazwę wzięła od stojących w pobliżu młynów wodnych. W XIV wieku obie bramy zastąpione zostały okazałszymi, szczytowymi, które w następnym stuleciu powiększono o przedbramia. System fortyfikacji wzmocniano dodatkowo podwójny pas wałów i potrójny pas nawadnianych fos oraz dwa jeziora oblewające miasto od północnego wschodu i wschodu oraz bagna i mokradła rozciągające się po południowo-zachodniej stronie miasta. Ważnym obiektem strategicznym i ostatnim punktem oporu był kościół na Starym

Mieście z wysoką wieżą – doskonałym miejscem obserwacyjnym. Silnie ufortyfikowane miasto wielokrotnie poddawane było oblężeniom i szturmom. Obroniło się m.in. przed wojskami Władysława Łokietka podczas jego wyprawy na Brandenburgię w 1326 roku. Tylko jeden raz w swojej historii miasto stało się łupem napastników. Fakt ten miał miejsce w roku 1433, kiedy to pod ostoną nocy husyci wykonali podkop pod murami, dostając się do środka. Miasto ogarnęła pożoga, spalono wówczas kościół farny i klasztor oraz wymordowano wszystkich zakonników. Z odbudową miasta uporano się w drugiej połowie XV wieku. Wcześniej, bo już w 1736 roku zasypano fosy miejskie, zniwelowano wały, a w 1864 roku rozebrano górne partie murów, używając pozyskany materiał do budowy dróg miejskich.

atrakcje w okolicy

26,5 km

Piknik Lotniczy

Zwany też Złotem ULM (ultralekkich samolotów służących do amatorskiego latania), jest imprezą z długą tradycją. Od 1995 roku w sierpniu, odbywa się w Trzebiczu Nowym koło Drezdenka, gdzie na jego potrzeby udostępniane jest prywatne lądowisko Elżbiety i Ryszarda Chwaliszów. Impreza trwa trzy dni i cieszy się dużym zainteresowaniem nie tylko w województwie lubuskim.

Adres: Trzebicz Nowy koło Drezdenka

24 km

Założenie parkowe nad Starą Notecią

Po południowej stronie Starej Noteci rozciągają się tereny zabytkowego założenia parkowego, które przechodzi obecnie rewitalizację. Stworzony jest tutaj Park Kultur Świata, w którym stoją miniatury sławnych budowli z całego świata.

Adres: Drezdenko

miejsca noclegowe w okolicy:

Zajazd Wika

Wetmin 32
tel. +48 604 552 340
www.zajazdwika.pl

Hotel & Restauracja Wodnik

ul. Dobiegniewska 30, Długie
tel. +48 95 761 22 88
www.hotel-wodnik.de

atrakcje w okolicy

13 km

Dwór obronny

Renesansowy dwór obronny wzniesiony w połowie XVI wieku, siedziba rodziny von Nostitz. W roku 1709 przekształcony w rezydencję barokową. Obecnie jest w rękach prywatnego właściciela.

Adres: Chotków

13 km

Ruiny zamku

Ruiny zamku z przełomu XIV i XV wieku wzniesionego przez Heinricha von Rechenberga.

Adres: Borów Polski

12 km

Dwór obronny

Dwór obronny z 1500 roku otoczony murem obwodowym i fosą, powiększony pod koniec XVI wieku. Przebudowa w 1698 roku nadała mu barokowy wygląd na wzór pałacu żagańskiego. Obecnie obiekt jest własnością prywatną.

Adres: Broniszów

Kozuchów Zamek i miasto

 Współrzędne GPS: N 51°44'50" E 15°35'40" (zamek)
www.kozuchow.pl

parking dla samochodów
na miejscu

Kozuchów. Zamek

Na miejscu grodu kasztelańskiego wzmiankowanego w 1273 roku Henryk IV postawił murowany zamek składający się z budynku mieszkalnego i cylindrycznej wieży umieszczonej obok bramy. W pierwszej połowie XIV wieku wybudowano budynek bramny wysunięty przed lico muru.

Za Henryka VIII, w 1369 roku zamek stał się stacją siedzibą książęcą, powiększony o skrzydło zachodnie i kaplicę. Na przełomie XV i XVI wieku zarządzał nim z Głogowa Jan Olbracht, a następnie Zygmunt Stary. Od 1516 roku stał się własnością Hansa von Rechenberga. Po jego śmierci warownią

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Koźuchów. Baszta Bramy Krośnieńskiej

i miastem zarządzali Hieronim Biberstein, Fryderyk II Legnicki i Fabian Schönaich. Po pożarze, jaki strawił zamek w 1637 roku, pozostawał w ruinie prawie przez pół wieku, aż w 1685 roku oddano go zakonowi karmelitów. Obiekt odbudowano, od strony dziedzińca dostawiono południowe i północne skrzydło, powiększono budynek bramny i nadbudowano wieżę. W 1705 roku wzniesiono kaplicę przylegającą do zamku od strony południowo-zachodniej. Po sekularyzacji zakonu w 1810 roku umieszczono w nim koszary i zbrojownię. Następnie był użytkowany przez firmę Schroeter, a od 1896 roku przez gminę starołuterańską, która na miejscu kaplicy w 1897 roku zbudowała kościół. Od lat 60. XX wieku po dzień dzisiejszy pełni funkcję kulturalną. Zamek integralnie związany był z fortyfikacjami miejskimi. Wzmianka źródłowa z 1273 roku wskazuje, że Koźuchów miał drewniano-ziemne obwarowania już w 1253 roku. Zamiana na

mury wzmocnione 12 basztami nastąpiła na przetomie XIII i XIV wieku. Przed murami znajdowała się fosa poprzedzona dodatkowo wałem z drewnianym częstokółem. Do miasta prowadziły trzy bramy: Głogowska, Żagańska i Krośnieńska. W XV wieku wzniesiono czwartą bramę – Szprotawską. W drugiej połowie XV wieku fortyfikacje wzmocniono, przystosowując je do obrony artyleryjskiej poprzez wybudowanie drugiej linii kamiennych murów z wydużonymi basztami. W wieku XVII, po wojnie trzydziestoletniej miasto popadło w ruinę. Decyzją o rozbiórce murów przyspieszył pożar, który w 1764 roku strawił miasto. Mury częściowo rozebrano, przeznaczając pozyskany materiał na odbudowę domostw. W 1819 roku rozebrano wszystkie bramy poza Krośnieńską. Pod koniec XIX wieku osuszono fosę i rozebrano mury otaczające zamek.

atrakcje w okolicy

18 km

Najdłuższy obiekt archeologiczny w Europie

Wały Śląskie, nazywane także Wałami Chrobrego, czyli pas podwójnych i potrójnych wałów ziemnych o długości kilkudziesięciu kilometrów. Jedna z hipotez głosi, że zostały wybudowane w X–XI wieku przez związek plemienny Ślężan. Według innej teorii wały powstały w XIV–XV wieku jako przeszkoda wyznaczająca granice Księstwa Głogowskiego i Księstwa Żagańskiego.

Adres: Wierzbów, Piotrowice, Bobrowice, Wrzesiny

10 km

Barokowo-klasycystyczny pałac

Obronny dwór rozbudowany w roku 1786 na dużą barokową rezydencję. Wokół niego utworzono park ze stawem powstałym częściowo z dawnej fosy. Kolejna przebudowa, nadająca elementy stylu klasycystycznego, miała miejsce w XIX wieku. Powiększono wówczas park i rozbudowano sąsiadujący z pałacem zespół folwarczny.

Adres: Studzieniec

miejsca noclegowe w okolicy:

Koźuchowski Ośrodek Kultury i Sportu „Zamek”

ul. Zielonogórska 24, Koźuchów
tel. +48 68 355 24 47

Folwark Bulin

Bulin 1
tel. +48 608 667 553

atrakcje w okolicy

11,1 km

Grupa Warowna Lietzmann

Schron bojowy Panzerwerk 669, schron bojowy 670, schron bojowy 671
Ciekawym obiektem, z usuniętymi po wojnie pancernymi, jest schron bojowy 671, wybudowany w 1935 roku tuż obok podziemnego przejścia pod linią kolejową zaopatrzonego w piecze minerskie.

Adres: Mostki

11,5 km

Schron bojowy Panzerwerk 677

Jednokondygnacyjny schron z lat 1937–1939, wzniesiony już po wstrzymaniu budowy MRU.

Adres: łąki na północ od Mostek

16 km

Grodzisko

Pozostałości grodu plemienia dolnoobrzańskiego, zasiedlanego przynajmniej dwukrotnie w VII–VIII oraz w XIII–XIV wieku.

Adres: cypel na jeziorze Niestysz

14 km

Żupót koszarowy Tiborlager

Niemiecki kompleks koszarowy wybudowany w 1938 roku. W czerwcu 1940 roku utworzono tu obóz jeniecki dla oficerów Oflag III B „Tiborlager”.

Adres: Cibórz

Świebodzin Zapomniany zamek

 Współrzędne GPS: N 52°15'02" E 15°32'07" (zamek)
www.swiebodzin.eu, www.okolicenajblizsze.pl

parking dla samochodów przy zamku lub w pobliżu Starego Rynku

Świebodzin. Baszta Pachotków

Rozwój miasta zapoczątkował wcześnieśredniowieczny gród położony przy skrzyżowaniu ważnych szlaków handlowych, prowadzących z Lubusza do Poznania i ze Śląska nad Battyk. W jego sąsiedztwie powstała w XII wieku osada

rzemieślniczo-handlowa, która w wyniku rozwoju przekształciła się w miasto. Świebodzin w źródłach pojawia się dopiero w 1319 roku. Średniowieczne miasto miało drewniano-ziemne fortyfikacje, które w XIV wieku zastąpiono murem obwodowym. Oprócz muru obwodowego, wykonanego z kamienia polnego, miasta broniło 12 baszt łupinowych. U schyłku średniowiecza zostały one przebudowane i otrzymały wydłużony, zamknięty półkolisty narys. Mury wzmocniły ponad 20-metrowej szerokości fosa oraz dodatkowe wały ziemne. Do miasta prowadziły dwie bramy: Głogowska od południa i Krzyżowa od północy. W 1686 roku pojawiła się trzecia brama, zwana Nową. W roku 1750 bramy oraz częściowo mur obwodowy zostały zburzone. Natomiast mury zamku, mimo licznych przekształceń dokonywanych w XV i XVII, a przede wszystkim w XIX i XX wieku, przetrwały częściowo do naszych czasów. Zamek, o którym pierwsza informacja pochodzi z 1329 roku, był własnością księcia zagańskiego Henryka IV. W XV wieku warownia na krótko stała się zastawem zakonu joannitów i najprawdopodobniej w tym czasie została przebudowana i rozbudowana. Na przelomie XV i XVI wieku opiekę nad zamkiem sprawowali mianowani przez Habsburgów komendanci z rodu Knobelsdorff, kolejno: Sebastian, Maksymilian, Johan Georg, Caspar Sigismund. Najwybitniejszy z nich, Maksymilian (1558–1609),

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Otobok. Tama 602

przebudował obiekt na renesansową rezydencję. Zamek otoczony fosą podzielony był na dolny i górny, każdy z własnym dziedzińcem, z których wiódł most prowadzący do budynku bramnego. Miał także dużą cylindryczną wieżę. Wojna trzydziestoletnia przyczyniła się do zniszczenia zamku, odbudował go ostatni komendant Caspar Sigismund. Najprawdopodobniej w tym czasie elewację południową i wschodnią ozdobiono krzyżami loretańskimi, wykonanymi z wmurowanych w ścianę kul armatnich, oraz kamiennym monogramem „K”. W XVIII wieku zamek ostatecznie utracił swoją funkcję militarną. Po kolejnych zmianach właścicieli najstarsza część zamku w XIX wieku była w posiadaniu przedsiębiorcy Gustawa Kramma, a pozostała w rękach sióstr boromeuszek, które do końca 1945 roku prowadziły tutaj szpital. Po wojnie w obiekcie działał ośrodek Caritas i oddział szpitalny. Obecnie obiekt wystawiony jest na sprzedaż.

Zbiory Muzeum Regionalnego (pl. Jana Pawła II 1, www.muzeumswiebodzina.pl) obejmują

prawie 5000 eksponatów z historii, archeologii, sztuki, numizmatyki, techniki, etnografii oraz przyrody. Mitośnicy fortyfikacji i militariów znajdują tutaj obrazy batalistyczne oraz mapy i różne przedstawienia fortyfikacji Świebodzina i okolic.

■ Otobok (N 52°12'35" E 15°25'34")

W odległości 12 kilometrów od Świebodzina znajduje się Otobok. W tej niewielkiej miejscowości o XIII-wiecznym rodowodzie znajduje się wiele zabytków militarnych związanych z Międzyrzeckim Rejonem Umocnionym. Najważniejszym i najciekawszym z nich jest tama taktyczna 602, powstała w 1935 roku, ukryta w schronie biernym, którego grubość ścian i stropu wynosi 350 centymetrów. Całkowite otwarcie przepływu mogło obniżyć poziom jeziora Niestysz o 150–200 centymetrów i pozwolić na szybkie stworzenie obszarów zalewowych po Odrę w ciągu zaledwie 48 godzin.

atrakcje w okolicy

18 km

Schron bojowy

Dwukondygnacyjny schron bojowy wybudowany w latach 1935–1936.

Adres: skrzyżowanie Międzyzylesie – Rokitnica – Skąpe

17 km

Jaz taktyczny 614

W stanie prawie niezniszczonym pełni swoją funkcję po dzień dzisiejszy, regulując poziom wody na rzece Otobok.

Adres: Przetocznica

16,4 km

Schron bojowy Panzerwerk 598

Schron wybudowany w latach 1936–1937.

Zachowała się jedyna na terenie MRU niezniszczona półkopuła bojowa 2P7.

Adres: na północ od Bródek

18,2 km

Most przesuwny K 622

Most połączony z jazem taktycznym.

W przeszłości mostu wbudowany schron bojowy.

Adres: na zachód od Bródek

miejsca noclegowe w okolicy:

Hotel & Restaurant Siesta

ul. Górna 4, Świebodzin

tel. +48 68 452 97 22

www.siestahotel.pl

Szkolne Schronisko Młodzieżowe

ul. Żaków 3, Świebodzin

tel. +48 68 382 30 35

atrakcje w okolicy

4 km

Radziecka baza magazynowa „Monolit”

Poradziecka tajna baza magazynowa broni jądrowej o kryptonimie „Monolit”. Wybudowana w 1968 roku, funkcjonowała do czasu opuszczenia jej przez Rosjan w 1992 roku. Na jej terenie jest wiele obiektów wojskowych, w tym schron, w którym składowano lotniczą amunicję jądrową i bomby atomowe.

Adres: Szprotawa-Wiechlice

9 km

Wieża rycerska

Jest to najlepiej zachowana w województwie lubuskim siedziba rycerska z XV wieku. We wnętrzu wieży zachowały się fragmenty gotyckiej polichromii, m.in. scena Ukrzyżowania, ludzkie postacie i ptaki.

Adres: Witków

6,9 km

Ruiny zamku

Znany też jako zamek w Bobrzanach. Zbudowany został około XIV wieku. Po 1945 roku częściowo zniszczony popada w ruinę.

Adres: Janowiec

Szprotawa

Jedyny na Ziemi Lubuskiej zamek adaptowany na kościół

 Współrzędne GPS: N 51°33'54" E 15°32'06" (mury miejskie)
www.szprotawa.pl

parking dla samochodów
ul. Młynarska, Szprotawa

Szprotawa. Zbór ewangelicki, dawny zamek

murami miasta. Prawdopodobnie była to budowla z kamienia i cegły otoczona murem obwodowym o grubości 220 centymetrów. W pierwszej połowie XVI wieku zamek wzmocniony został przez dobudowanie od strony południowej dużej półkolistej bastii artyleryjskiej. Podczas oblężenia miasta w 1642 roku oraz na skutek pożaru w 1672 roku uległ poważnym zniszczeniom. Odbudowano go z przeznaczeniem na browar. W latach 1745–1747, po zasypaniu fosy i przy wykorzystaniu fragmentów murów obwodowych, wzniesiono kościół ewangelicki, który, nieużytkowany po 1945 roku, popadł w ruinę. Średniowieczne rozplanowanie miasta o narysie zbliżonym do owalu położonego w widłach rzek Szprotawy i Bobru zachowało się do dziś. Fortyfikacje miejskie z murem obwodowym wzmocnionym basztami łupinowymi i fosą wzniesione zostały w XIV wieku na miejscu wcześniejszych umocnień drewniano-ziemnych. Do miasta prowadziły dwie bramy: Żagańska i Głogowska, oraz trzy furty. Brama Głogowska po raz pierwszy wspomniana jest w dokumentach w 1330 roku. Nazywana była początkowo Leimtor, co oznaczało bramę o konstrukcji szachulcowej. Brama Żagańska, wspomniana źródłowo w tym samym roku, nazywana była Bramą Kamienną. Pod koniec XIX wieku od strony południowej dobudowano ozdobne blanki, wmurowano w ścianę znalezione w mieście kamienne kule armatnie

Powstanie Szprotawy wiąże się z grodem, przy którym rozwinęła się osada. Prawa miejskie otrzymała po 1251 roku za sprawą księcia z linii Piastów głogowskich – Konrada I. Zamek wzniesiony na miejscu grodu w latach 1296–1311 znajdował się poza

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Witków. Wieża rycerska

pochodzące z oblężenia miasta przez wojska węgierskie w listopadzie i grudniu 1488 roku, oraz wymodelowano szprotawski herb. Począwszy od 1804 roku fortyfikacje miejskie zaczęto stopniowo rozbierać. W roku 1826 zniszczono Bramę Głogowską, a 20 lat później częściowo Bramę Żagańską. Do dziś przetrwały niewielkie fragmenty murów obwodowych, w sąsiedztwie ruin zamku ocalała duża basteja oraz część dawnej Bramy Żagańskiej.

■ Muzeum Ziemi Szprotawskiej im. dr. Feliksa Matuszkiewicza

(N 51°33'49" E 15°32'08")

ul. gen. Świerczewskiego 10, Szprotawa
tel. +48 68 376 24 01, +48 692 190 289
www.muzeumszprotawa.dbv.pl

Muzeum ulokowane w zabytkowej Bramie Żagańskiej. Do najcenniejszych eksponatów należy jedyny tego rodzaju w Polsce kord bojowy z XVI wieku, kronika miejska i zdobiony kufer posagowy z XVIII wieku, kamienne kule armatnie z XV wieku, urny kultury łużyckiej oraz pamiątki z poradzieckiego lotniska wojskowego w Wiechlicach.

Boborzany. Zamek

atrakcje w okolicy

18 km

Jarmark św. Michała

Trzydniowy festyn organizowany na początku września nawiązujący do handlowych tradycji miasta.

Adres: Żagań

21 km

Muzeum Martyrologii Alianckich Jeńców Wojennych

Muzeum powstałe w miejscu ucieczki lotników alianckich. Szczególną atrakcją jest rekonstrukcja historyczna tego zrywu znanego jako wielka ucieczka – *The Great Escape*.

Adres: ul. Lotników Alianckich 6, Żagań
www.muzeum.eline2.serwery.pl

miejsca noclegowe w okolicy:

Dworek Zajazd

ul. Kożuchowska 2, Szprotawa
tel. +48 68 376 20 83

Agroturystyka Nad Bobrem

Bobrowice 36
tel. +48 601 752 810

atrakcje w okolicy

 0,9 km

Grodzisko

Relikt wczesnośredniowiecznego grodu strażniczego leżącego na granicy dwóch plemion: Polan na wschodzie i Lubuszan na zachodzie. Ważnym, lecz tragicznym wydarzeniem dla mieszkańców osady był pożar, który w 1569 roku strawił ją doszczętnie.

Adres: Łagów, Sokola Góra

 20 km

Wołkodar – Wilcza Baza

Tajna baza wojsk Układu Warszawskiego wybudowana pod koniec lat 60. XX wieku przy drodze Wielowieś – Trzemeszno. To magazyny przechowujące pociski nuklearne ochraniane przez żołnierzy jednostek specjalnych – specnaz. Niestety duża część obiektów została zlikwidowana w 2011 roku.

Adres: okolice Trzemeszna Lubuskiego, w odległości ok. 1,5 km od jeziora Buszno

Łagów

Najmniejsze miasto w Europie otoczone murami obronnymi

 Współrzędne GPS: N 52°19'57" E 15°17'37"
www.lagow.pl

parking dla samochodów
na miejscu

Łagów. Brama Polska

Łagów wraz z zamkiem stanowi jeden z najciekawszych i najlepiej zachowanych zespołów urbanistycznych zachodniej Polski i z pewnością uznawany jest za najpiękniejszą miejscowość Ziemi Lubuskiej. Historia Łagowa zaczyna się na Sokolej Górze, gdzie istniał we wczesnym średniowieczu gród strażniczy wzmiankowany w źródłach po raz pierwszy w 1299 roku. Obok niego rozwijało się podgrodzie. 9 grudnia 1347 roku dobra łagowskie przeszły w posiadanie rycerskiego zakonu joannitów, pierwotnie jako zastaw,

a od 1350 roku na własność. Za sprawą komtura i preceptora Baliwatu Brandenburskiego Hermana von Werberga wyznaczono teren pod budowę nowej siedziby. Na sztucznie usypanym wzniesieniu nieopodal przesmyku pomiędzy jeziorami Trześniewskim i Łagowskim w latach 1350–1426 wzniesiono murowany zamek. Siedziba, opasana murem kurtynowym, składała się z wieży, lekko wystającej poza obrys murów, i dwukondygnacyjnego budynku mieszkalnego z kaplicą i refektarzem. Na początku

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

XVI wieku do kurtyny wschodniej dobudowana została prostokątna baszta bramna. W połowie XIV lub na początku XV wieku podnóże zamku otoczono kamiennie-ceglany murem, którego obronę wzmocniono strzelnicami i małymi basztami tupinowymi. Mur ten, stanowiący pierwszą linię obrony zamku, pełnił także funkcję oporową dla sztucznie usypanego zamkowego wzniesienia. Wieżę, mającą być miejscem ostatecznej obrony i odgrywającą rolę punktu obserwacyjnego, podwyższono do wysokości 24 metrów. Od wschodu obwód obronny otrzymał basztę bramną, a w drugiej połowie XVI wieku wzniesiono jednotraktowe dwukondygnacyjne skrzydło zamkowe. Po zniszczeniach wojny trzydziestoletniej zamek odbudowano i zmodernizowano. W drugiej połowie XVII wieku przebudowano bramę, wykonano nowy podjazd i dostawiono trzecie skrzydło zamkowe. Dziedziniec zamknięto kolejnym skrzydłem, wschodnim, wybudowanym w 1712 roku, odmiennym od poprzednich, z elewacją wewnętrzną z arkadami wspartymi na filarach o tokańskich i korynckich kapitelach. W 1734 roku do bramy dobudowano szczyt wejściową o długości 22 metrów. Wejście po 50 stopniach umożliwiała pokonanie 10-metrowej różnicy poziomów dziedzińca i podstawy wzniesienia zamkowego.

U podnóża zamku od początku jego wznoszenia rozwijała się druga osada rzemieślnicza o funkcji służebnej, która także została ufortyfikowana, choć możliwość jej rozrostu ograniczało wzniesienie zamkowe z jednej, a jeziora z drugiej strony. Opasana murem otrzymała w XV wieku dwie bramy: Polską, murowaną, i Marchijską, wykonaną z konstrukcji ryglowej. Powstał w ten sposób najmniejszy organizm miejski zamknięty w murach obronnych w Europie. O jakości fortyfikacji łagowskich świadczy fakt, że tylko jeden raz w historii zostały one zdobyte – podczas wojny trzydziestoletniej przez wojska szwedzkie dowodzone przez gen. Lilienhoca. Za panowania na zamku landgraфа Fryderyka von Philipstahla na mocy

królewskiego edyktu Fryderyka Wilhelma III w 1810 roku zakon został skasowany, a zamek przejął skarb państwa. W 1817 roku został wraz z założonymi w XVII wieku parkiem i ogrodem zoologicznym oraz sześcioma majątkami подарowany królewskiemu adiutantowi i pozostawał w rękach prywatnych aż do końca II wojny światowej. Niezniszczony w czasie wojny, ale w stanie znacznego zaniedbania administrowany był przez Stowarzyszenie Historyków Sztuki i Towarzystwo Muzyczne im. H. Wieniawskiego. Obecnie w zamku mieszczą się hotel i restauracja, a wieża udostępniona jest dla turystów.

Łagów. Wieża Zamkowa

atrakcje w okolicy

12 km

Dąb Piotrowy

Dąb szypułkowy o obwodzie 8,7 metra i wieku ponad 700 lat znajduje się przy kościele. Obok stoi znacznie młodszy okaz – porośnięty bluszczem dąb o obwodzie 6,1 metra. Przy odrobinie szczęścia zobaczymy tu największego europejskiego chrząszcza – jelonka rogacza.

Adres: Toporów

12 km

Spyw kajakowy Paklicą

Łatwy i przyjemny spływ kajakowy Paklicą z Lubrzy do Gościkowa (15 km, 4–5 godz.), gdzie znajduje się pocysterski zespół klasztorny Paradyż, którego początki sięgają połowy XIII wieku. Obecnie mieści się tu seminarium duchowne, a sam obiekt jest perłą sztuki barokowej.

Adres: powiat świebodziński

miejsca noclegowe w okolicy:

Hotel Zamek Joannitów

ul. Kościuszki 3, Łagów
tel. +48 68 381 40 33
www.zamek-lagow.com

Hotel Bukowy Dworek

Gronów 23
tel. +48 502 609 451

Spa Morena

ul. Chopina 2c, Łagów
tel. +48 68 321 20 35
www.spamorena.pl

atrakcje w okolicy

1 km

Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej im. Alfa Kowalskiego

Muzeum z ekspozycjami: archeologiczną, historyczną, artystyczną i etnograficzną mieści się w dawnej rezydencji starostów międzyrzeckich, wzniesionej w 1719 roku, i w oficynie dworskiej z początku XVIII wieku. Do najważniejszych eksponatów należą: najbogatsza w Polsce kolekcja 38 portretów trumiennych, 18 tablic herbowych i 160 inskrypcyjnych z XVII i XVIII wieku, rzeźby sakralne i elementy ottarza z kaplicy zamku łagowskiego. Znajdują się tutaj także eksponaty związane z dziejami Międzyrzecza w początkach państwowości polskiej, pozyskane w wyniku wykopalisk archeologicznych na zamku i na terenie miasta, w tym zachowany prawie w całości szkielet woja z 1094 roku.

Adres: ul. Podzamcze 2, Międzyrzecz
tel. +48 95 742 18 50
www.muzeum-miedzyrzecz.pl

16,3 km

Grodzisko stożkowe

Grodzisko stożkowe datowane na XIII–XIV wieku, znajdujące się w północnej części Pszczewa, przy zachodnim brzegu Jeziora Miejskiego. W czasie II wojny światowej na terenie majdanu wykonano rowy strzeleckie i stanowisko obserwacyjne.

Adres: Pszczew

Międzyrzecz Zamek Kazimierza Wielkiego

 Współrzędne GPS: N 52°26'42" E 15°34'20"
www.miedzyrzecz.pl, www.miedzyrzecz.biz

parking dla samochodów
na miejscu

Międzyrzecz. Zamek

Zamek wybudowano na terenie drewniano-ziemnego grodu powstałego w drugiej połowie IX wieku. W czasach pierwszych Piastów uważany był za jedną z ważniejszych warowni strzegących wschodniej granicy Wielkopolski. Pierwszy gród miał stosunkowo słabe fortyfikacje w postaci wału ziemnego z podwójnym częstokotem. Ten pierwszy etap historii fortyfikacji został gwałtownie zakończony przez pożar. Przy ponownym wznoszeniu założenia, wiążącym się zapewne z przejęciem grodu przez państwo wczesnopiastowskie, wykorzystano nowinki techniczne i powstał solidniejszej budowy wał drewniano-ziemny o konstrukcji hakowej.

Kolejna zagłada grodu przypadła na rok 1005. Podczas wyprawy wojennej Henryka II, jak podaje kronikarz Thietmar, cesarz po przetamaniu obrony na Obrze zdobył Międzyrzecz, oszczędzając jedynie opactwo. Po zawarciu pokoju gród został ponownie odbudowany. Pomiędzy wodami Paklicy a fosą grodową założono obronne podgrodzie słuźebne. Kronika Galla Anonima mówi o walkach o gród w roku 1094. Według niej: „Bolesław Krzywousty pewnego razu wyruszył na Pomorze, gdzie wyraźnie ujawnił stawę swego imienia, albowiem takimi siłami obległ gród Międzyrzecz i z taką gwałtownością doń szturmował, że w kilku dniach zmusił załogę do poddania się”. Po zniszczeniach wojennych gród ponownie

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

odbudowano, główny jednak nacisk położono tym razem na fortyfikację podgrodzia, które otrzymało solidniejszy wał sięgający u podstawy 11 metrów. Kolejna klęska spadła na gród okolo potowy XII wieku i wiązała się z całkowitym zniszczeniem dokonanym przez wyprawę wojenną Fryderyka Barbarossy w 1157 roku.

Sytuacja Międzyrzecza zmieniła się zasadniczo w potowie XIII wieku. Po opanowaniu przez margrabiów brandenburskich (1249–1253) Lubusza i Ziemi Lubuskiej warownia znów znalazła się w pierwszej linii obrony zachodniej Wielkopolski. W roku 1269 walki wybuchły na nowo. Otton Brandenburski zbudował zamek w Sulęcinie. To skłoniło Bolesława Pobożnego, księcia Wielkopolski, do wzmocnienia grodu i miasta – otoczył je wałami drewniano-ziemnymi i fosą. Prawdopodobnie w tym czasie powstała w grodzie murowana wieża – stółp. Jeszcze w tym samym roku Otton, syn wspomnianego Ottona Brandenburskiego, niespodziewanie zdobył miasto, a gród, którego zdobyć nie zdołał, podpalił. Pełna przebudowa grodziska na murowany zamek nastąpiła w czasach Kazimierza Wielkiego. Do murów w narożniku północno-wschodnim, od strony zewnętrznej, dostawiono wieżę obronną broniącą dostępu do bramy. Dla wzmocnienia obronności i likwidacji martwych pól obrony w linii murów wybudowano dwie małe wieże flankujące. Wskutek zdrady wielmożów w 1474 roku zamek został zdobyty przez wojska śląsko-węgierskie. W tym też mniej więcej czasie rozebrano stółp. Kolejne zagrożenie pojawiło się w 1519 roku i związane było z konfliktem polsko-krzyżackim. Rok później oblegające zamek wojska krzyżackie, pomimo długiej obrony, zdobyły uszkodzony ostrzałem artyleryjskim zamek. Znaczenie strategiczne spowodowało, że jeszcze w tym samym roku zaczęto odbudowę, przystosowując zamek do aktywnej obrony artyleryjskiej. Prace trwały do 1533 roku i finansowane były przez Zygmunta Starego. Głównie unowocześnie-

z zamku polegało na zbudowaniu od strony wschodniej dwóch potężnych skazamato-wanych bastei artyleryjskich. W tym samym czasie w południowo-wschodniej części dziedzica powstał renesansowy budynek mieszkalny, zachowany w przyziemiu do naszych czasów. W 1574 roku odbyło się w nim powitanie Henryka Walezego zdążającego z Francji, aby objąć tron Polski. Zamek był kasztelanią i siedzibą starosty do czasu potopu szwedzkiego.

Kres istnienia warowni przyniósł prawdopodobnie najazd wojsk szwedzkich w XVII wieku. Od tego czasu zamek popadał w coraz to większą ruinę. W roku 1793 przestał być dobrem królewskim i został przejęty przez państwo pruskie, które oddało w dzierżawę całość założenia wraz z podgroziem ministrowi Lucchiesini. Następnie majątek został odkupiony i sprzedany Sturzelowi, a potem rodzinie Dziembowskich, w której rękach pozostał do roku 1945, pełniąc funkcję gospodarczą. Po wojnie w budynkach dawnego starostwa otwarto muzeum, a zamek stał się częścią zespołu muzealnego.

Rybojady. Schron z Pozycji Trzcielskiej

atrakcje w okolicy

16,1 km

Niemiecki schron bojowy. Fortyfikacje Pozycji Trzcielskiej

Dwukondygnacyjny obiekt wchodzący w skład Pozycji Trzcielskiej wybudowany na terenie dawnej strażnicy granicznej w 1937 roku.

Adres: Rybojady

22 km

Kościół pw. św. Katarzyny

Obecna późnogotycka świątynia powstała w XV wieku, najprawdopodobniej z fundacji cystersów. Jest to budowla jednonawowa, z trójbocznym prezbiterium zamkniętym od wschodu i wbudowaną w korpus neogotycką wieżą z końca XIX wieku. Na zewnątrz kościół jest oszkarpowany. Zachowały się gotyckie, ostrotukowe, profilowane okna oraz gotycki portal w północnej elewacji. We wnętrzu znajdują się cenne barokowe wyposażenie – ołtarz boczny, tawy kolatorskie, rzeźby oraz obraz w neogotyckim ołtarzu głównym.

Adres: ul. Kościuszki 30, Błedzew

miejsca noclegowe w okolicy:

Gościniec Na Półwyspie

Wysoka 45, Międzyrzecz
tel. + 48 506 176 466

Hotel Kęszycza Leśna

Kęszycza Leśna 57, Międzyrzecz
tel. +48 95 741 82 01

Ośrodek Wczasowy „Archimedes-Tourist” Sp. z o.o.

Głębokie 3, Międzyrzecz
tel. +48 95 741 19 14

atrakcje w okolicy

1 km

Muzeum Ziemi Torzyskiej

Muzeum usytuowano w ratuszu, w dawnych pomieszczeniach komisariatu policji. Oprócz zabytkowych elementów wyposażenia domostw i zbioru prehistorycznej ceramiki znaleźć tu można informacje o fortyfikacjach Ośna.

Adres: Ośno Lubuskie, ul. Rynek 1

www.osno.pl

Muzeum czynne jest we wt., śr., pt. i niedz. w godz. 10–12.

Informacje dodatkowe można uzyskać pod nr. tel. +48 95 757 60 20. Wstęp bezpłatny.

1 km

Pomnik

Pomnik poświęcony bohaterom i bojownikom walczącym o powrót ziem odzyskanych do macierzy zwieńczony radzieckim czotgiem T34-85. Znajduje się na terenie Zespołu Szkół Ekonomicznych.

Adres: ul. Rzepińska 8, Ośno Lubuskie

2 km

Wieża widokowa

Wieża znajduje się tuż za granicami miasta, przy drodze do Gronowa. Została wzniesiona w 1937 roku jako pomnik ku czci Dietricha Eckerta, niemieckiego pisarza o narodowosocjalistycznych i antysemickich poglądach. Obok wieży przed wojną funkcjonowała strzelnica.

Adres: ul. Grunwaldzka, Ośno Lubuskie

Ośno Lubuskie Miasto otoczone murami

 Współrzędne GPS: N 52°27'12" E 14°52'07"

www.osno.pl

**bezpłatny parking przy Muzeum
Ziemi Torzyskiej, Rynek 1,
Ośno Lubuskie**

Ośno Lubuskie. Mury miejskie

Ośno jest jednym z nielicznych miast na Ziemi Lubuskiej z zachowanym prawie w całości obwodem średniowiecznych murów obronnych. Jego historia wiąże się z grodem powstałym w XII wieku nad rzeką Łęczą i jeziorem Reczynek, przy ważnym dla rozwoju szlaku handlowym z Lubusza do Poznania. Obok grodu rozrastały się podgrodzie i osada targowa. Po raz pierwszy

Ośno wzmiankowane było w 1252 roku jako *civitas forensi Osno*, jednak przywilej miejski uzyskało dopiero w 1282 roku za sprawą biskupa lubuskiego Wawrzyńca. Formalnie miasto stanowiło własność biskupów lubuskich, a w 1401 roku przeszło we władanie margrabiów brandenburskich. Stare wały ziemne, niewystarczające i nieobejmujące w całości nowego miasta powstającego

Lubuskie. Mury, co historii zwycięstw i klęsk pamiętają...

Ośno Lubuskie. Mury miejskie

poza murami w XIV wieku były stopniowo rozbierane i zastępowane murem obronnym wzmocnionym basztami otwartymi. Wjazd do miasta umożliwiły dwie bramy: Sulęcińska i Frankfurcka. O istnieniu silnych obwarowań w XV wieku może świadczyć fakt, że podejmowane przez obce wojska oblężenia w 1433, a następnie w 1477 roku nie powiodły się, chociaż zniszczenia murów i baszt były dość znaczne. Pod koniec XV wieku, w trakcie usuwania zniszczeń, mury o długości 1350 metrów zostały podwyższone i wzmocnione dodatkowo wieżami cylindrycznymi, powstały też rozbudowane, wysunięte poza obwód murów przedbramia. Pod koniec średniowiecza system fortyfikacji Ośna składał się z pierścienia murów obronnych o wysokości dochodzącej do 6 metrów, zwieńczonych blankami, dwóch rozbudowanych bram, sześciu furt, trzech wież cylindrycznych, niewielkich rozmia-
rów murowanej bastii, dwóch półkolistych baszt otwartych i dwunastu otwartych na rzucie prostokąta. W jednej z baszt, zwanej Basztą Złodzijską, mieściło się więzienie.

Podczas wojny trzydziestoletniej i późniejszej trzynastoletniej dokonano poważnych zniszczeń w układzie fortyfikacji miejskich. Nieremontowane przetrwały do 1754 roku, kiedy to rozpoczęła się ich redukcja. Na początek zasypano fosy, zniwelowano waty ziemne i rozebrano przedbramia. Fragmenty Bramy Frankfurckiej rozebrano dopiero w 1901 roku. Wyburzono także najbardziej zniszczone baszty, zamurując powstałe luki w ciągu murów. Bramy zburzono w latach 70. XIX wieku, pozostawiając jedynie szerokie przejazdy. Na początku XX wieku ponownie przypomniano sobie o fortyfikacjach, choć ich znaczenie miało już inny, nie wojskowy, a romantyczny wymiar. Zabezpieczono podpadające mury, wzmacniając je od strony zewnętrznej licznymi przyporami, wokoło wytyczono aleje spacerowe, które wybrukowano i obsadzono rzędami drzew. Działania militarne II wojny światowej przyczyniły się tylko do niewielkich uszkodzeń, stąd obecny wygląd fortyfikacji odpowiada temu sprzed 1945 roku. ■

atrakcje w okolicy

22 km

Pole bitwy

12 sierpnia 1759 roku na polach pod Kunowicami rozegrała się jedna z największych bitew wojny siedmioletniej, pierwszego konfliktu o zasięgu światowym. Naprzeciwko siebie stanęły wojska króla Prus Fryderyka II (48 000 żołnierzy i ok. 200 dział) i siły sprzymierzone austriacko-rosyjskie (41 000 żołnierzy rosyjskich i 18 500 austriackich oraz 248 dział) pod dowództwem feldmarszałka Piotra Sattykowa. Ogółem w bitwie tej poległo po obu stronach ponad 11 000 żołnierzy, a 23 000 zostało rannych.

Adres: Kunowice

miejsca noclegowe w okolicy:

Malinowy Dworek

ul. Gronowska 6a, Ośno Lubuskie
tel. +48 606 744 334

Afrodyta SPA

ul. Grunwaldzka 46, Ośno Lubuskie
tel. +48 95 757 62 81
www.afrodyta-spa.pl

Pensjonat & Restauracja Jaskółka

ul. Strumykowa 3, Ośno Lubuskie
tel. +48 693 652 002

atrakcje w okolicy

15,3 km

Radziecka baza składowa broni atomowej

Poradziecka tajna baza magazynowa broni jądrowej o kryptonimie Obiekt 3003 „Wołkodaw”. W potowie lat 80. w dwóch schronach znajdowało się 178 ładunków jądrowych (po około 60 głowic w każdym), a także 2 bomby lotnicze o mocy 200 kt, 24 o mocy 15 kt i 10 o mocy 0,5 kt. Dla porównania bomba zrzucona na Hiroszimę miała moc 15 kt.

Adres: Trzemeszno Lubuskie

16,1 km

Tamy taktyczne. Fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

Dwa jazy z lat 1934–1935 mające za zadanie stworzenie przeszkody wodnej. Jeden z nich znajduje się na przesmyku pomiędzy jeziorami Buszno i Buszenko, drugi na Strudze Jeziornej wypływającej z jeziora Buszno. Uwaga! Spacer możliwy jest wyłącznie poza okresami tzw. ostrego strzelania na poligonie (przebywanie na szlakach w tym rejonie dozwolone jest wyłącznie po uzyskaniu pozwolenia od komendanta poligonu).

Adres: jezioro Buszenko i jezioro Buszno

15,1 km

Grodzisko

We wczesnym i późnym średniowieczu istniał tutaj gród otoczony wysokimi wałami i fosą z obronnym podgrodziem utworzonym w wyniku adaptacji naturalnego wąwozu.

Adres: Glisno

Sulęcín

Dom Joannitów, mury obronne, grodzisko, wystawa w domu

 Współrzędne GPS: N 52°26'33" E 15°06'36" (mury obronne)
www.sulecin.pl

parking dla samochodów przy
Centrum Współpracy Polsko-
-Niemieckiej „Dom Joannitów”

Sulęcín. Dom Joannitów

We wczesnym średniowieczu istniał w tym miejscu stowiański gród warowny strzegący przeprawy przez Postomię, leżący na skrzyżowaniu ważnych szlaków handlowych z Lubusza do Poznania oraz z Krosna Odrzańskiego do Gorzowa Wielkopolskiego. Do XII wieku znajdował się we władaniu piastowskich książąt Śląska. Henryk Brodaty przekazał osadę wraz z 10 wsiami rycerzowi śląskiemu Mroczkowi z Pogorzeli, który z kolei w 1244 roku oddał je zakonowi templariuszy. W czasie darowizny Mroczka lub wkrótce potem Sulęcín był już miastem lokowanym na prawie niemieckim. W 1258 roku miasto otoczone wałem

ziemnym przeszło pod panowanie brandenburskie. Siedzibę obronną wznosił margrabia brandenburski Otto w 1269 roku. W tym samym roku miasto zostało spalone przez wojska Bolesława Pobożnego w odwecie za zniszczenie Międzyrzecza przez Ottona. Kolejną ważną datą w historii Sulęcína jest rok 1350 wiążący się z kasatą zakonu templariuszy i przekazaniem miasta joannitom, mającym komandorię w Łagowie. W ich rękę miasto pozostawało do sekularyzacji zakonu w 1810 roku. Z polecenia mistrza zakonu joannitów Grzegorza z Schabendorf w 1419 roku rozpoczęto niwelację przestarzałych wałów grodowych i wznoszenie

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Sulęcín. Mury obronne

murów obronnych o długości 1400 metrów. W części zachodniej miasta, na podmokłym gruncie, przy stawie młyńskim stanął czestokół. Aby lepiej sprawować polityczną kontrolę, w 1563 roku wybudowany został dom zakonny określany jako dom lenny (Ordens Burglehn), przylegający do murów od strony zewnętrznej w południowo-wschodniej części miasta. Ważnym wydarzeniem w historii Sulęcína było spotkanie w 1574 roku udającego się do Warszawy orszaku Henryka Walezego z powitalną delegacją polskiej szlachty. W 1657 roku przez miasto przeszła ekspedycja odwetowa Stefana Czarnieckiego przeciwko Brandenburgii. Po zniszczeniach spowodowanych skutkami II wojny światowej z historycznego miasta pozostał średnio-wieczny układ urbanistyczny z odcinkami murów obronnych.

■ Grodzisko

(N 52°26'19.1" E 15°06'44")

Miejsce, na którym prawdopodobnie stał zamek wybudowany w 1269 roku przez margrabiego Ottona.

■ Centrum Współpracy Polsko-Niemieckiej „Dom Joannitów”

(N 52°26'33.4" E 15°06'36.2")

Adres: ul. Młynarska 1, Sulęcín
tel. +48 95 755 37 60, +48 95 755 37 50
www.soksir.pl/dom-joannitow

Dom rycerzy zakonników wzniesiony w XVIII wieku na fundamentach wcześniejszej budowli z XVI wieku. Wewnątrz mieści się wystawa składająca się z pamiątek związanych z Sulęcínem i powiatem wschodniotorzymskim. Oprócz eksponatów archeologicznych można podziwiać wystawę i makietę tajnej radzieckiej bazy głowic jądrowych – Obiekt 3003 Wotkodaw.

atrakcje w okolicy

15,4 km

Stary Zamek

Stary Zamek to budowla klasycystyczna, która powstała w 1812 roku na miejscu wcześniejszego Czerwonego Dworu, z inicjatywy Adolfa Friedricha IV von Waldow.

Adres: Lubniewice

15 km

Park Miłości dr Michaliny Wisłockiej

Część zabytkowego parku z licznymi rzeźbami związanymi tematycznie z miłością. Jest także taweczka patronki parku, która właśnie tu, w Lubniewicach została trafiona strzałą Amora.

Adres: Lubniewice

miejsca noclegowe w okolicy:

Pensjonat Kacper

pl. Kościelny 4, Sulęcín
tel. +48 95 755 21 87
www.kacpersw.pl

Hotel Hetman

ul. Żeromskiego 72, Sulęcín
tel. +48 95 755 37 36

atrakcje w okolicy

1 km

Muzeum Martyrologii Ofiar Obozu Sonnenburg

W muzeum znajdują się pamiątki po ciężkim więzieniu pruskim zbudowanym w 1834 roku i po pierwszym w III Rzeszy obozie koncentracyjnym – Sonnenburg. Byli tu więźni Francuzi, Bułgarzy, Czesi, Belgowie, Holendrzy, Norwegowie, Jugosłowianie, mieszkańcy Wielkiego Księstwa Luksemburga i inni. Przetrzymany byt tu Carl von Ossietzky – literat, laureat Pokojowej Nagrody Nobla.

Adres: ul. 3 Lutego 54, Stońsk
tel. +48 95 757 22 71
www.slonsk.pl

1 km

Wystawa Pamiątek Regionalnych

Zgromadzono tutaj znaleziska archeologiczne świadczące o śladach osadnictwa, eksponaty z zamku, rzeczy pozostawione przez dawnych mieszkańców i przywiezione przez nowych osadników.

Adres: pl. Wolności 1, Stońsk
tel. +48 95 757 26 40, +48 95 757 24 45
www.tps-unitsviribus.org.pl

18 km

Przystanek Woodstock

Barwna impreza będąca czymś znacznie więcej niż festiwalem muzycznym. Warto przekonać się o tym osobiście.

Adres: Kostrzyn nad Odrą
www.wosp.org.pl/przystanek_woodstock

Słońsk Ostatnia siedziba joannitów

 Współrzędne GPS: N 52°34'14" E 14°48'23"
www.slonsk.pl

parking dla samochodów,
pl. Wolności

Słońsk. Zamek Joannitów

Położona nad rzeką Łęczą osada rybacka w Słońsku po raz pierwszy wzmiankowana była w 1295 roku, a już w 1345 roku jako miasteczko (Oppidum). Pierwszymi poświadczonymi źródłowo właścicielami Słońska byli Wedlowie, którym margrabia Ludwigo zezwolił w 1249 roku zbudować siedzibę obronną. Budowla ta wzniesiona w rozlewiskach rzeki miała prawdopodobnie charakter niewielkiego gródka stożkowego, z posadowioną na szczycie wieżą mieszkalną. W roku 1341 na miejscu zniszczonej fortyfikacji wybudowana została przez rycerzy Henninga i Arnolda

Uchtenhagenów nowa. W roku 1426 władcy słońskie przeszły w ręce joannitów, którzy na zrębach rozebranej wcześniejszej fortyfikacji, w latach 1545–1564, za czasów mistrza Tomasza Runge, podjęli się budowy nowej murywanej siedziby bajiłwa brandenburskiego. Wewnątrz nowo wytyczonego obwodu obronnego o wymiarach 35 na 43 metrów, przy kurtynie zachodniej wzniesiono dom mieszkalny. Od zachodu przylegał do niego wąski dziedziniec z wjazdem od strony północnej. Dalsza rozbudowa w połowie XVI wieku polegała na wzniesieniu od zachodu drugiego

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

skrzydła, wykorzystując częściowo mury kurtynowe dziedzińca. Między skrzydłami wzniesiono wieżę. W 1652 roku zamek został spalony przez Szwedów i przez następne 10 lat pozostawał w ruinie. Odbudowę zainicjował w 1662 roku mistrz zakonu joannitów książę Johann Moritz von Nassau – trwała ona do 1688 roku. Zmianie uległ zarówno charakter, jak i wygląd zamku zamienionego na barokową rezydencję zaprojektowaną przez holenderskich architektów Jacoba van Campena i Pietera Posta na wzór pałacu księcia w Amsterdamie. Założenie oparto na kwadracie 43 na 43 metry, wschodnią część zajmował budynek mieszkalny w duchu klasycyzującego północnego baroku, zachodnią zaś sztucznie podwyższony o 4 metry dziedzińec, otoczony niskim murem o wysokości 1,2 metra. Całkowicie rozebrano mur zachodni, zastępując go nową fasadą z wejściem na osi, część środkową zwieńczono trójkątnym przyczółkiem flankowanym przez dwa ryzality. Podwyższenie poziomu

dziedzińca spowodowało, że od strony dziedzińca zamek był dwukondygnacyjny z pozostałych stron posiadał trzy kondygnacje. W 1783 roku nastąpiła kolejna, ostatnia już przebudowa pałacu. Zasypane zostały fosy, zburzono mur i obniżono dziedzińec do poziomu otaczającego go terenu, wskutek czego dwukondygnacyjna fasada stała się trzykondygnacyjną. W 1810 roku po likwidacji zakonu pałac po adaptacji i niewielkich zmianach układu wewnątrz przejęty został przez stowarzyszenie artystyczne pod nazwą Zakon Joannitów Królestwa Pruskiego. Utworzono tutaj muzeum i archiwum joannitów, corocznie organizowane były zjazdy rycerzy z całych Niemiec. Po zakończeniu II wojny światowej pałac popadł w ruinę. Chwilowym ratunkiem było umieszczenie w nim domu kultury. W roku 1970 został definitywnie opuszczony. Koniec świetności nastąpił w 1975 roku, w wyniku podpalenia pałac spłonął. ■

atrakcje w okolicy

1 km

Kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej

Świątynia, postawiona w latach 1475–1508, a przebudowana w latach 1652–1667, reprezentuje architekturę późnogotycką. W 1818 roku nadbudowano wieżę według projektu Karla Friedricha Schinkla, przez co budowla nabrała wyglądu kojarzącego się z gotykiem południowej Anglii. Kościół ma trzy nawy z poligonalnie zamkniętym chórem i obejściem oraz zakrystią od strony północnej. Zwiedzając wnętrze, warto spojrzeć w górę, by móc podziwiać piękne sklepienie gwiazdiste ozdobione późnogotyckimi malowidłami z 1522 roku. Uwagę przyciąga także renesansowy ołtarz główny oraz wykonana z czarnego marmuru ambona. W witrażowych oknach widnieją herby rodowe joannitów poległych w I wojnie światowej.

Adres: pl. Wolności 1, Stońsk

miejsca noclegowe w okolicy:

Gospodarstwo agroturystyczne Nad Rzeczką

ul. Puszkina 44, Stońsk
tel. +48 95 757 24 45

Zajazd Hubertus

ul. 3 Lutego 17, Stońsk
tel. +48 95 757 27 57
www.hubertus-zajazd.pl

Gospodarstwo Agroturystyczne Przy Betonce

Przyborów 22
tel. +48 95 757 24 89
www.przybetonce.cba.pl

Stońsk. Muzeum Martyrologii Ofiar Obozu Sonnenburg

atrakcje w okolicy

10 km

Gród metalurgów sprzed 2500 lat

Osada obronna w Wicinie położona na piaszczystej wydmie, na niedostępnych rozlewiskach Lubszy swymi początkami sięga 700 roku przed naszą erą. Powstał wówczas gród obronny. Pod koniec VI wieku przed naszą erą rozpoczęto przebudowę i wzmacnianie wałów. Nowy wał skrzyniowy, wypełniony kamieniami, gliną i piaskiem, powstał tylko w 75%, jego wysokość wynosiła 6 metrów, a szerokość u podstawy 10 metrów. Na szczycie wału znajdował się prawdopodobnie częstokół. Pozostałe 25% obwodu stanowił wał starszy, skromniejszy, prawdopodobnie częściowo już rozbierany pod budowę nowego. Ta przebudowa, powodująca otwarcie obwodu obronnego, była przyczyną tragedii. W połowie VI lub na przetomie VI i V wieku przed naszą erą Scytowie dokonali napaści na gród. Mieszkańcy zostali kompletnie zaskoczeni i nie stawiali oporu. Przy ich szczątkach znaleziono osobiste ozdoby. O najeźdźcach świadczą pozostałości broni – liczne groty strzał i czekany typu scytyjskiego. Co ciekawe, dzięki podpaleniu osady przez Scytów, archeolodzy mogli się o niej wiele dowiedzieć, bowiem pod warstwą spalenizny dobrze zachowały się pozostałości osady z licznymi przedmiotami życia codziennego. Wykopano tutaj ozdoby z brązu, złota, szkła i żelaza, elementy uzbrojenia, narzędzia i ceramikę. Najważniejszą grupę znalezisk stanowią jednak urządzenia i narzędzia służące do wytopu metalu. Zbiory wykopane w Wicinie można zobaczyć w Świdnicy w Muzeum Archeologicznym Środkowego Nadodrza.

Adres: Wicina

Lubsko Książęca rezydencja w rozwidleniu Lubszy

 Współrzędne GPS: N 51°47'21" E 14°58'09" (zamek)
N 51°47'14" E 14°58'12" (Wieża Żarska)
www.lubsko.pl

parking dla samochodów
ul. Zamkowa 27, Lubsko

Lubsko. Zamek

Początki miasta sięgają XIII wieku. Prawdopodobnie przy przeprawie przez Lubszę na szlaku handlowym prowadzącym z Gubina do Żar, obok niewielkiego grodu strażniczego rozrastała się osada. W 1253 roku wymieniona została w źródłach jako Oppidum. Lokację na prawie magdeburgskim uzyskała w 1283 roku. Z dokumentu lokacyjnego wynika, że w momencie nadania praw

Lubsko było już miastem mającym fortyfikacje, z grodem w północno-zachodniej części. W linii obwarowań znajdowały się dwie bramy: Gubińska od strony północnej i Żarska od strony południowej. Zamek powstał na miejscu grodu, w źródłach historycznych po raz pierwszy wymieniany jest w 1588 roku w związku z nabyciem budowli przez rodzinę Kotwiczów. Prawdopodobnie w XVI wieku

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Wicina. Grodzisko

został rozbudowany na planie litery L. Do dwóch skrzydeł przylegała trzykondygnacyjna wieża. Od północy natomiast do zamku dobudowana została kolejna wysoka wieża, wzniesiona na planie prostokąta. W tym czasie powstał także budynek bramny z przejazdem, tworząc założenie w stylu śląskiego renesansu. W 1739 roku Fryderyk Zygmunt von Bredow przebudował zamek w stylu barokowym. Przekształcono wówczas m.in. wieżę zamkową i założono wokół rezydencji park. Następne przebudowy dokonane w wiekach XIX i XX zatępiły pierwotny charakter budowli. Po II wojnie światowej w zamku znajdował się szpital wojsk radzieckich, później, w latach 1951–1955 dom dziecka. Obecnie mieści się w nim Dom Pomocy Społecznej. Relikty średniowiecznej wieży są jeszcze widoczne w przyziemiu i we fragmencie ściany zachodniej. Z dawnych fortyfikacji miejskich rozebranych w 1833 roku do naszych czasów zachowała się jedynie wieża Bramy Żarskiej, zbudowana w XV wieku, zwana także Basztą Pachotków Miejskich. ■

Lubusko. Wieża Bramy Żarskiej

atrakcje w okolicy

25 km

Ruiny fabryki materiałów wybuchowych Deutsche Sprengchemie GmbH

Zakłady chemiczne wybudowano w 1941 roku. Główną siłą roboczą byli jeńcy wojenni.

Adres: Zasieki – Brożek

15 km

Ruiny fabryki amunicji Dynamit Aktien-Gesellschaft

Ruiny fabryki amunicji i materiałów wybuchowych. Znaczną część załogi fabryki stanowili więźniowie obozów pracy.

Adres: Krzystkowice

18 km

Ruiny zamku

Zamek wybudowany około 1588 roku. W 1758 roku przekształcony w spichlerz. W XX wieku popadł w ruinę.

Adres: Białowice

miejsca noclegowe w okolicy:

Agroturystyka Ranczo Chocicz

Chocicz 69
tel. +48 662 014 306
www.chocicz.pl

Hotel Duet

ul. Reja 3, Lubusko
tel. +48 68 372 11 22

atrakcje w okolicy

8,7 km

Pole bitwy

Pole bitwy stoczony 23 lipca 1759 roku pomiędzy siłami rosyjskimi zmierzającymi do połączenia z wojskami austriackimi i siłami pruskimi. W starciu wzięto udział niemal 80 tysięcy żołnierzy. Straty pruskie były poważne, poległo prawie 6000 żołnierzy, Rosjanie stracili ich 4600. Historia bitwy skrywa wciąż tajemnice. Jak dotąd nie udało się odnaleźć miejsca pochówku poległych żołnierzy.

Adres: Kije

8,3 km

Grodzisko

Wczesnośredniowieczne grodzisko pierścieniowe usytuowane na wysokim wzniesieniu. Pod koniec II wojny światowej w wałach wykonano rowy strzeleckie.

Adres: Kije

6 km

Kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej

Dziedzictwo architektury sakralnej reprezentuje pochodzący z początku XVI wieku kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej. Jest to budowla w stylu późnogotyckim, jednonawowa, wzniesiona z kamienia i cegły, pokryta gontem. Drewniana wieża frontowa została dodana w latach 1826–1828. Warto zwrócić uwagę na późnogotyckie portale zamknięte tukiem o wykroju w tzw. ośli grzbiet. Niestety, pierwotne wyposażenie świątyni nie zachowało się – zostało zniszczone po II wojnie światowej.

Adres: pl. Kościelny 4, Kalsk

Sulechów Za Bramą Krośnieńską

 Współrzędne GPS: N 52°39'42" E 15°19'50"
www.sulechow.pl

parking dla samochodów
ul. Piaskowa, Sulechów

Sulechów. Zamek

Historia miasta wiąże się z osadą grodową powstałą na skrzyżowaniu dwóch ważnych szlaków handlowych. Jeden z nich prowadził z Poznania do Chociebuza, drugi łączył Pomorze ze Śląskiem. Najstarszym ośrodkiem osadniczym był gród zlokalizowany na terenie późniejszego zamku. Obok niego, od strony zachodniej, rozwijało się podgrodzie. Czas nadania miastu praw lokacyjnych nie jest znany. Obwodowe mury obronne,

o grubości wynoszącej 1,2 metra (współcześnie zachowana wysokość wynosi 2,5–3,4 metra, najwyższy fragment przy ul. Nowy Rynek wynosi 5 metrów, ma resztki krenelacji i strzelnice) zbudowane zostały w XIV wieku i nadbudowane partiami ceglanyymi w XV–XVI wieku. Do miasta prowadziły dwie bramy: Świebodzińska i Zielonogórska. W 1704 roku przebito w murach nowe wejście do miasta – Bramę Krośnieńską

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Sulechów. Fragment murów obronnych

zwaną także Bramą Piastowską. Rozwój miasta w XVIII wieku wymusił wykonanie czwartej bramy – Królewskiej. Kres istnienia fortyfikacji miejskich, związany z rozwojem miasta poza jego murami, nastąpił w XIX wieku. Zburzono wtedy trzy bramy i prawie połowę murów obwodowych. Do dnia dzisiejszego zachowały się duże fragmenty murów i barokowa Brama Krośnieńska. Zamek, zbudowany w XIV wieku na miejscu grodu, usytuowany na niewielkim sztucznie usypanym wzniesieniu znajduje się w północno-wschodniej części miasta. Fragmenty najstarszej budowli zachowały się w piwnicach skrzydła zachodniego i w wieży. Przebudowany został w XV wieku oraz ponownie w 1598 roku. Plan miasta z XVIII wieku ukazuje narys założenia składającego się z trzyskrzydłowej zabudowy wokół dziedzińca z wieżą przylegającą od południa. W XIX wieku zburzono część północną i wschodnią zamku, wznosząc na tym miejscu nowe budynki. Z dawnego zamku do naszych czasów przetrwała gotycka wieża oraz przylegająca do niej renesansowa budowla.

Sulechów. Brama Krośnieńska

atrakcje w okolicy

20 km

Posąg Chrystusa Króla

Mierzący 33 metry, największy na świecie posąg Chrystusa.

Adres: ul. Sulechowska, Świebodzin

22 km

Zabytki architektury

Na uwagę zasługują tu kościół szachulcowy z XVIII wieku, klasycystyczna plebania oraz zespół pałacowo-parkowy z XVIII wieku.

Adres: Bojadła

11 km

Ślady secesji

W kompleksie dawnego sanatorium (dziś Dom Opieki Społecznej) przetrwały dzieła belgijskiego mistrza secesji Clementa van der Velde – detale architektoniczne, dekoracje, meble i inne elementy wystroju wnętrz. We wsi na uwagę zasługuje także pałac Henryka von Raussa, mieszczący obecnie szkołę.

Adres: Trzebiechów

miejsca noclegowe w okolicy:

Vera

ul. Odrzańska 40, Sulechów
tel. +48 601 741 558

Pokoje Gościnne

ul. Środkowa 8, Sulechów
tel. +48 602 250 024

atrakcje w okolicy

17 km

Kościół obronny

Kościół pw. św. Katarzyny wybudowany w drugiej połowie XIII wieku. Zachowane strzelnice oraz wejście do wieży usytuowane są na drugiej kondygnacji.

Adres: Niwiska

28 km

Blokhausy mostowe

Dziewiętnastoprzęsłowy most na Odrze o długości 650 metrów, wybudowany w 1907 roku. Według jednych jest najdłuższym żelaznym mostem kolejowym w Europie, według innych najdłuższą przeprawą, ale tylko na rzece. W bezpośrednim sąsiedztwie mostu wybudowano zespół blokhausów. W pobliżu, na zachodnim brzegu Odry, znajdują się schrony bierne i bojowe wchodzące w skład niemieckiej Linii Odry.

Adres: Stany

7,5 km

Kościół pw. św. Antoniego Padewskiego

W Przylepie zachowało się kilka zabytków. Najciekawszym i najokazalszym z nich jest smukła dzwonnica w samym sercu wsi, w pobliżu współczesnego kościoła parafialnego. Ceglana budowla, wzniesiona w XIX wieku, reprezentuje styl neogotycki.

Adres: ul. 22 lipca 63, Przylep

Zielona Góra Bramy odwzorowane w płytach na chodnikach

 Współrzędne GPS: N 51°56'15" E 15°30'23" (Wieża Głodowa)
www.zielona-gora.pl

parking dla samochodów pl. Bohaterów, al. Niepodległości,
ul. Bankowa, ul. Bolesława Chrobrego

Zielona Góra. Zaznaczone na chodniku miejsce po Bramie Dolnej

We wczesnym średniowieczu Zielona Góra otoczona była wałem drewniano-ziemnym, który spełniał swoją funkcję do XV wieku. Decyzję o budowie obwodu murowanego podjął książę Henryk IX w 1429 roku. Wzniesiono otoczone fosą mury obronne z kamienia polnego, rudy darniowej i cegły. Do miasta prowadziły dwie bramy: Górna – od strony południowo-zachodniej na trakcie w kierunku Krosna Odrzańskiego i Dolna od strony północno-wschodniej w kierunku Sulechowa i Wrocławia. W roku 1477

fortyfikacje były na tyle silne, że pozwoliły stawić opór oblegającym miasto wojskom brandenburskim. Dwa lata później z nakazu księcia Jana II żagańskiego, prowadzącego wojnę z Brandenburgią, mieszkańcy musieli sfinansować podwyższenie murów, pogłębić fosę i wyburzyć przylegające do murów domostwa. Poza murami stał drewniany zamek książęcy, który w czasie ich budowy w 1488 roku został spalony z rozkazu księcia Jana. Ze starych rycin wynika, że bramy wysunięte przed lico muru były obiektami

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

dwukondygnacyjnymi, założonymi na rzucie prostokąta, z ostrotukowymi przejazdami. Bramę Nową chroniła dodatkowo prostokątna w rzucie, trzykondygnacyjna wieża zwana Łaziebną, wybudowana w 1487 roku. Odcinek murów między Bramą Górną a Nową został dodatkowo wzmocniony cylindryczną basztą zwaną Głodową, pełniącą rolę więzienia. Oprócz bram komunikację z rozwijającymi się przedmieściami zapewniały furty. W drugiej połowie XVIII i w XIX wieku większość murów wraz z bramami uległa rozbiórce. Do dnia dzisiejszego zachowały się tylko niewielkie fragmenty muru obronnego wtopionego w budynki oraz Wieża Łaziebna, pozostałość po Bramie Nowej. Wieża ta była wielokrotnie modernizowana i nadbudowywana, m.in. w 1680 i 1717 roku. Po wyburzeniu Baszty Głodowej prawdopodobnie przejęła jej funkcje więzienne, również nazywana jest Wieżą Głodową. Jedynym obecnie świadectwem istnienia pozostałych bram są mosiężne płyty wmurowane w chodnik na zielonogórskim deptaku.

■ Muzeum Ziemi Lubuskiej

(N 52°56'30" E 15°30'31")

Adres: al. Niepodległości 15, Zielona Góra
tel. +48 68 327 23 45, + 48 68 320 26 78

Wśród stałych ekspozycji znajduje się Galeria Piastowskich Książąt Śląska Lubuskiego i Muzeum Zielonej Góry z eksponatami związanymi z historią i rozwojem miasta. Całość dopełnia duża makieta średniowiecznych fortyfikacji miejskich. Będąc tutaj, warto także odwiedzić znajdujące się w tym samym gmachu Muzeum Dawnych Tortur i Muzeum Wina.

Zielona Góra. Wieża Łaziebna

atrakcje w okolicy

1 km

Europejskie Ogrody Sztuki

Catoroczne działania artystyczne różnych formacji artystycznych obejmujące festiwale, przeglądy oraz inne imprezy kulturalne, dotyczące wszelkich dziedzin sztuki. Występy zarówno uznanych artystów, jak i debiutantów, zarówno z Polski, jak i z wielu innych krajów Europy.

Adres: Stary Rynek 17, Zielona Góra
www.4roze.pl

12 km

Pałac

Pałac neorenesansowy w Przytoku został wybudowany w latach 1864–1867 w miejscu starej budowli gotyckiej. Na szczególną uwagę zasługują: sala balowa, sień oraz klatka schodowa.

Adres: Przytok 91

miejsca noclegowe w okolicy:

Zajazd Pocztowy

ul. Jedności 78-80, Zielona Góra
tel. +48 68 324 70 06
www.zajazdpocztowy.pl

Aura Hotel

ul. Leśna 15, Zielona Góra
tel. +48 68 475 56 10
www.aurahotel.pl

Qubus Hotel Zielona Góra

ul. Ceglana 14a, Zielona Góra
tel. +48 68 329 31 00
www.qubushotel.com

atrakcje w okolicy

14 km

Zamek

Zamek wzniesiony w XIII wieku, rozbudowany w XIV i w XV wieku. Zewnętrzna forma, łącząca gotyk, barok i renesans, zachowała się do czasów obecnych.

Adres: Żary

14 km

Mury miejskie

Pierwsze mury pojawiły się na początku XIV wieku. Do naszych czasów zachowały się: wieża wartownicza wzniesiona obok Bramy Dolnej, wieża obronna pełniąca funkcję dzwonnicy kościoła farnego i baszta otwarta.

Adres: Żary

14 km

Muzeum Pogranicza Śląsko-Łużyckiego

Ekspozycja poświęcona jest przemystowi szklarskiemu, włościenniczemu, ceramicznemu i żarskiej porcelanie, z której słynęło miasto. Znajdują się tutaj także zbiory dawnego Gabinetu Historii Miasta.

Adres: ul. Ogrodowa 2, Żary
tel. + 48 68 363 83 70
www.muzeumzary.pl

Żagań Zamkowe historie

 Współrzędne GPS: N 51°36'46" E 15°19'28" (zamek)
www.umzagan.nazwa.pl

parking dla samochodów
ul. Młynarska 6, Żagań

Żagań. Zespół klasztorny i mury miejskie

Pierwsza wzmianka o Żaganiu, jako grodzie kasztelańskim powstałym zapewne dużo wcześniej, pochodzi z 1202 roku. Lokalizacja grodu nie została dotychczas ustalona. Przyjmuje się obecnie, że był on położony w odległości około 1,5 kilometra na północ od obecnego miasta. W pobliżu grodu rozwijała się osada typu targowego. Niedogodne położenie osady w stosunku do przebiegającego niedaleko od niej szlaku handlowego stało się przyczyną jej translokacji w XIII wieku. Nową, założoną w pobliżu rzecznej przeprawy, otoczono fortyfikacjami drewniano-ziemnymi. Szybki wzrost skutkowało nadaniem jej praw miejskich. Przez miasto przebiegała droga handlowa (Trakt Niski) zabezpieczona dwiema bramami:

Żarską i Szprotawską. Przez trzecią bramę, Szpitalną, wychodził trakt do Kożuchowa. Około 1280 roku do miasta włączono teren położony na wschód od niego, gdzie stanął nowy zamek książęcy i klasztor Franciszkanów. W związku z tym wytyczono nową linię obwarowań oraz nowe położenie bram Szprotawskiej i Kożuchowskiej. Poszerzony teren miasta otoczono murem obwodowym i fosą. Budowa murów zakończona została w początkach XIV wieku. Fortyfikacje miejskie w czasach nowożytnych, na skutek gwałtownego rozwoju artylerii straciły na znaczeniu, w XVII i XVIII wieku uległy rozbiórce. Do czasów obecnych zachowały się fragmenty murów wzdłuż ulicy Wałowej, Rybackiej, Jana Pawła II i w ścianach zabudowań poaugustiańskich oraz baszta przy ul. Rybackiej. Pałac, usytuowany na południowo-wschodnim obrzeżu miasta, powstał na miejscu średniowiecznego zamku. Z przekazów źródłowych wiemy, że w Żaganiu były trzy zamki. Najstarszy z nich zbudowany został na miejscu istniejącego w XII wieku kasztelańskiego grodu. Drugi zamek, usytuowany we wschodniej części miasta, zaczęto wznosić po poszerzeniu miasta w 1280 roku. Na pewno w roku 1299 budowla była ukończona, gdyż książę Konrad przekazał stary zamek założonemu niedawno konwentowi augustianów. Opuszczona wcześniej warownia popadła w ruinę i w 1318 roku trafiła w ręce mieszczan

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

z przeznaczeniem na materiał budowlany. Trzeci zamek, na którego miejscu stanął później pałac, w latach 1351, 1486 i 1495 niszczone był pożarami i za każdym razem odbudowywany. W 1583 roku był już ruiną. Gotycka budowla obejmowała teren dziedzińca pałacowego. Budynek, być może wieżę mieszkalną, otaczał mur kurtynowy. W XIV i XV wieku rozrósł się do zabudowy czteroskrzydłowej otoczonej fosą, przez którą był przerzucony most, strzeżony przez wysoką wieżę. W okresie renesansu zamek wzmocniony został czterema bastionami artyleryjskimi. W roku 1627 Księstwo Żagańskie nabył ówczesny dowódca wojsk austriackich Albrecht Wallenstein. Z jego inicjatywy, około 1630 roku, zaczęto wznosić pałac, zaprojektowany przez architekta Vizenzo Baccacciego. Po śmierci właściciela, zamordowanego na rozkaz cesarza Ferdynanda II, dalszą rozbudowę podjął książę Wacław Lobkowicz. Budowla nabrała cech charakterystycznych dla pałacu w Roudnicach, rodzinnym mieście Lobkowicza. W roku 1786 posiadłość zakupiona została przez księcia kurlandzkiego Piotra Birona, który poddał ją gruntownej przebudowie, w 1842 roku była już własnością Doroty Talleyrand-Perigord. Pałac żagański stał się wówczas jednym z najbardziej znanych w Europie. Jego obecny wygląd ukształtowany został w okresie baroku. W rezultacie powstał obiekt jedyny w swoim rodzaju, o układzie przestrzennym łączącym cechy właściwe barokowym pałacem francuskim, nie mający w architekturze polskiej odpowiednika.

■ Muzeum Obozów Jenieckich Stalag Luft III. Wielka ucieczka

(N 51°35'47" E 15°17'32")

Adres: ul. Lotników Alianckich 6, Żagań
tel. +48 68 478 49 94
www.muzeum.zagan.pl

W czasie II wojny światowej na terenie Żagania i w najbliższych okolicach

wybudowano kompleks hitlerowskich obozów jenieckich. Ogółem od 1939 roku zgrupowano tutaj ponad 300 tysięcy jeńców wojennych około 30 narodowości, z których około 120 tysięcy zmarło w wyniku głodu lub chorób. Najpóźniejszym obozem jenieckim był Stalag Luft III utworzony wiosną 1942 roku, przeznaczony dla zestrzelonych lotników alianckich, z którego dokonano najbardziej brawurowej ucieczki. W nocy z 24 na 25 marca 1944 roku specjalnie wykopanym tunelem „Harry” uciekło 80 jeńców, w tym sześciu Polaków. Wskutek zarządzonych całości Niemcech akcji poszukiwawczych tylko trzech z nich udało się zbiec do Wielkiej Brytanii. Pozostałych złapano. Na osobisty rozkaz Hitlera, tzw. rozkaz żagański, znany też jako Sagan-Befehl, 50 złapanych jeńców zamordowano w różnych miastach w pobliżu miejsca schwytania. Dramatyczny epizod znalazł bogaty oddźwięk w literaturze i filmach. Najbardziej w świecie znany jest film *Wielka ucieczka*. W 1961 roku na terenie byłego obozu wzniesiono pomnik, a w 1971 roku powstało Muzeum Martyrologii Alianckich Jeńców Wojennych, gromadzące pamiątki po bohaterach II wojny światowej oraz świadectwa dokonanych zbrodni.

■ Sala Tradycji Czarnej Dywizji

(N 51°36'54" E 15°18'40")

Adres: Centrum Tradycji Polskich Wojsk Pancernych, ul. Żarska, Żagań
tel. +48 68 475 80 85, +48 669 942 738
www.11ldkpanc.wp.mil.pl

Placówka jest częścią Centrum Tradycji Polskich Wojsk Pancernych. Znajduje się tutaj ponad 1000 eksponatów prezentujących przedwojenne dzieje dywizji, w tym także 1. Polskiej Dywizji Pancerniej dowodzonej przez gen. Maczka oraz wystawa prezentująca kulisy powstawania w Żaganu kultowego serialu *Cztery pancerni i pies*.

atrakcje w okolicy

7,9 km

Wieża rycerska

Trzykondygnacyjna budowla wzniesiona w XIV wieku. Według legendy w piwnicach wieży miał zaczynać się tunel prowadzący pod stawem w kierunku folwarku klasztornego.

Adres: Dzietrychowice

11 km

Dwór obronny

Siedziba rycerska wzmiankowana w 1467 roku. W XVI wieku w wyniku rozbudowy wieży powstał dwuskrzydłowy obiekt zamykający dziedziniec. W XIX wieku dobudowano trzecie skrzydło z fasadą.

Adres: Miodnica

miejsca noclegowe w okolicy:

Willa Park Hotel

Piłsudskiego 19, Żagań
tel. +48 68 478 18 33

Młynówka

ul. Żelazna 2, Żagań
tel. +48 500 781 355

Pałac Książęcy Sp. z o.o. w Żaganiu

ul. Szprotawska 4, Żagań
tel. +48 68 477 64 64
www.palacksiazecy.pl

Hotel Okatex

ul. Piłsudskiego 19c, Żagań
tel. +48 510 109 585
www.okatex.zagan.pl

atrakcje w okolicy

 4,5 km

Tama taktyczna na Noteci. Fortyfikacje Wału Pomorskiego

W okolicy Drezdenka, przy moście kolejowym (obecnie nieczynnym) na linii Stare Bielice – Trzebicze Krajeński w latach 1937–1938 wybudowano największy forteczny jaz klapowy przegradzający Notecę, wzmocniony schronami bojowymi dla karabinów maszynowych, zaporami z sieci kolczastej i pól minowych. Cały zespół schronów bojowych, budowli technicznych wraz z jazem, po wysadzeniu w latach 60. XX wieku, znajduje się w stanie ruiny.

Adres: Drezdenko

Drezdenko Pozostałości twierdzy poligonalnej

 Współrzędne GPS: N 52°50'21" E 15°50'17"
www.drezdenko.pl

parking dla samochodów
ul. Stary Rynek, Drezdenko

Drezdenko. Tama taktyczna na Noteci

Budowa renesansowej twierdzy na wschód od miasta, w ważnym strategicznie miejscu, pomiędzy Notecią a jej starym kościołem, została zainicjowana przez elektora brandenburskiego Joachima Friedricha, który 24 maja 1603 roku potożył kamień węgielny. Prace zakończono w 1605 roku, jednak stały garnizon pojawił się dopiero 15 lat później. W roku 1637 wojska szwedzkie bez

powodzenia oblegały twierdzę, która obroniła się dzięki uporowi załogi i fortyfikacjom. 27 listopada 1639 roku nastąpiło drugie oblężenie, tym razem obrona się załamała. W ręce Szwedów dostało się miasto i twierdza, którą opuszczono dopiero po dziesięcioletniej okupacji. W roku 1650 wróciła pod panowanie brandenburskie. Powiększono wówczas garnizon do 250 żołnierzy.

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Drezdenko. Muzeum Puszczy Drawskiej i Noteckiej im. Franciszka Grasia

W okresie wojny siedmioletniej (1756–1763) została zdobyta przez wojsko rosyjskie, a następnie doszczętnie zniszczona w 1758 roku podczas jej opuszczania. Wydarzenie to, jak również rozwój artylerii, a co za tym idzie, przestarzałość założenia obronnego zdecydowało o wydaniu w 1765 roku przez Fryderyka II decyzji o likwidacji twierdzy. Na terenie fortyfikacji w okresie wojen napoleońskich założono magazyny prowiantowe. Twierdza została wybudowana na rzucie regularnego pentagonu z pięcioma ziemnymi bastionami w narożach w stylu szkoły staroholenderskiej. Do twierdzy w 1652 roku prowadziła jedna brama od strony zachodniej, łącząca twierdzę z miastem. Od strony południowej znajdował się drewniany most nad Starą Notecią zwany Polskim, łączący twierdzę z drogami w kierunku Śląska i Wielkopolski. Wewnątrz, wzdłuż wałów wzniesiono szereg budowli związanych z poprawnym funkcjonowaniem założenia obronnego. ■

Znalazły się tutaj m.in. magazyny prowiantowe, koszarzy, domki oficerskie, dom watałmistrza, spichlerz, prochownie, zbrojownia, kordegarda, kuźnia i komendantura. W roku 1710 założono przedmoście na lewym brzegu Starej Noteci w postaci szańca ziemnego w narysie kleszczowym, który przekształcono w rawelin otoczony mokrą fosą. Około 1720 roku przebito nową bramę zwaną Holm we wschodniej kurtynie. Do dnia obecnego pozostały jedynie reliktów dwóch bastionów i całkiem sporo zabudowy wewnętrznej. Przy bramie Holm, zamienionej na budynek mieszkalny, znajduje się budynek o konstrukcji ryglowej, będący dawną zbrojownią, w której mieści się obecnie Muzeum Puszczy Drawskiej i Noteckiej. Zachowały się także budynek komendantury i budynki koszarowe. ■

atrakcje w okolicy

 4,5 km

Muzeum Puszczy Drawskiej i Noteckiej im. Franciszka Grasia

Muzeum powstało w 1985 roku mieści się w twierdzy, w budynku dawnej zbrojowni wzniesionej na początku XVII wieku. Gromadzi materiały dotyczące historii miasta i okolic, gospodarki leśnej, myślistwa, rolnictwa, gospodarki domowej i pszczelarstwa. Placówka ma ponad 1500 eksponatów, w tym sporo dotyczących historii fortyfikacji miasta i samej twierdzy.

Adres: pl. Wolności 11, Drezdenko
tel. +48 95 762 09 48
www.drezdenko.pl

miejsca noclegowe w okolicy:

Hotel Eljan

ul. Ogrodowa 4, Drezdenko
tel. +48 95 762 04 97
www.hoteleljan.pl

Ośrodek Turystyki i Rekreacji Jeździeckiej w Kosinie

Kosin 26
tel. +48 95 762 54 14

Pensjonat Koloseum

ul. Rzemieślnicza 5, Drezdenko
tel. +48 696 631 009

Rancho Komarówka

ul. Grotów 9, Drezdenko
tel. +48 883 081 036

Stajnia nad Drawą

Drawiny 55
tel. +48 600 154 746
www.agroturystyka.drawiny.pl

atrakcje w okolicy

11 km

Muzeum Miejskie

W muzeum znajduje się m.in. pokaźny zbiór militariów, głównie broni palnej, białej, drzewcowej i artyleryjskiej z okresu od XVIII do XX wieku, uzupełniony makietami zabytków fortyfikacyjnych. W ekspozycji znajdują się także elementy ekwipunku i umundurowania żołnierskiego, w tym zbroje turniejowe z XVI wieku, hełmy, ekwipunek armii niemieckiej z okresu I i II wojny światowej oraz mundury Wojska Polskiego z lat 50. i 80. XX wieku.

Adres: ul. Muzealna 20, Nowa Sól
tel. +48 68 387 36 40

www.muzeum-nowasol.pl

16 km

Ruiny zamku

Pierwszy murowany zamek wzniesiono w XV wieku, przebudowany został w 1519 roku. Od 1645 roku był własnością jezuitów. W 1778 roku stał się rezydencją magnacką. Obecnie ruiny zamku są zabezpieczone i znajdują się w rękach prywatnych.

Adres: Otyń

16 km

Historyczny układ urbanistyczny

W obrębie wytyczonego w XIII wieku rynku i w jego pobliżu na uwagę zasługują m.in. kościół Marii Magdaleny (XIV wiek), ratusz (XVIII–XIX wiek) i zespół zabytkowych kamienic (XVIII–XIX wiek).

Adres: Nowe Miasteczko

Siedlisko Palazzo in fortezza

 Współrzędne GPS: N 51°46'00" E 15°48'15"
www.siedlisko.pl

parking dla samochodów
w okolicy zamku przy drodze

Siedlisko. Budynek bramny

Przy drodze z Nowej Soli do Stawy, na wysokim brzegu Odry, w południowej części wsi znajduje się rezydencja z zamkiem, kaplicą zamkową i budynkiem bramnym otoczona fortyfikacjami bastionowymi. Założenie powstało na miejscu średniowiecznego gród wymienionego w źródłach w 1298 roku. Był to zapewne niewielkich rozmiarów gród o drewniano-ziemnych obwarowaniach. W latach 1550–1560 Franz Rechenberg w miejscu zniwelowanego watu grodowego wznosił

murowany budynek z kamienia polnego i cegły. Niestety ściany budowli ciężkiej, posadowionej na zbyt grząskim gruncie, zaczęły pękać i groziło zawaleniem. W ramach akcji ratunkowej ściany podparto belkami. W roku 1597 Melchior Deckhardt z Legnicy na zlecenie Georga von Schönaicha, kolejnego właściciela Siedliska, rozpoczął budowę nowego zamku. W 1600 roku ukończono skrzydło wschodnie, w którym znalazła się sala reprezentacyjna udekorowana

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Otyń. Ruiny zamku

40 królewskimi portretami. W latach następnych wybudowano skrzydło południowe z salą książęcą zwaną także salą balową ze sklepieniem wspartym 12 bogato rzeźbionymi kolumnami i budynek bramny mieszczący bibliotekę. W maju 1612 roku Walenty Sabich, mistrz z Wrocławia, wykonał plany otoczenia założenia obwodem fortyfikacji kurtynowych z bastionami w narożach. Realizacja projektu zajęła dwa lata i prowadzona była przez Andrzeja Hindenbergera z Hoyerawert. W maju 1618 roku ukończono budowę usytuowanej we wschodnim skrzydle pierwszej na Śląsku kaplicy pałacowej, wykorzystywanej jako lektorium protestanckie. Kolejne realizacje, w pierwszej ćwierci XVIII wieku, będące dziełem mistrza budowlanego Wagnera z Koźuchowa, dotyczyły wzniesienia skrzydła zachodniego i północnego. 24 sierpnia 1757 roku ukończono budowę mostu przy bramie wjazdowej; cokoty jego balustrady ozdobiono rzeźbami postaci mitologicznych

i dwoma heraldycznymi lwami z tarczami. Od tego czasu siedziba książąt Schönaich zu Carolath-Beuten była jedną z najwspanialszych i największych rezydencji zamkowych na Śląsku. W latach 1865–1875 przebudowano w stylu neorenesansowym środkową część skrzydła południowego i założono ogród z fontannami, na osi skrzydła północnego zbudowano przejazd prowadzący na dziedzińiec gospodarczy, przy którym w drugiej połowie XIX wieku powstały stajnie i inne budynki gospodarcze. W kwietniu 1945 roku zamek po splądrowaniu przez wojsko radzieckie został celowo podpalony. W latach 1966–1971 odgruzowano go i częściowo odbudowano. Obecnie w formie trwałej ruiny znajduje się w rękach prywatnych. ■

atrakcje w okolicy

10 km

Kościół pw. św. Hieronima

W pobliżu Rynku wznosi się gotycki kościół pw. św. Hieronima. Pierwotna romańska świątynia postawiona przy osadzie targowej, która data początek miastu, miała za patrona św. Stefana. Pod koniec XIV wieku kościół przebudowano w stylu gotyckim, a w kolejnym stuleciu dodano wysoką wieżę. W czasach, gdy świątynię przejęła gmina luterańska, poszerzono prezbiterium, zbudowano zakrystię i dostawiono dwie kaplice szlacheckich rodów von Braun i Schönaich. Podziwiając świątynię z zewnątrz, warto zwrócić uwagę na pięć krzyży pokutnych wmurowanych w naroża wieży.

Adres: ul. Maksymiliana Kolbego 1, Bytom Odrzański

10 km

Solanin Film Festiwal

Lipcowy ogólnopolski festiwal filmów niezależnych skierowany do młodych i ambitnych twórców. W programie przegląd najlepszych filmów światowego kina oraz konkurs kina niezależnego i offowego. Od 2012 roku festiwal ma charakter międzynarodowy.

Adres: ul. Piłsudskiego 49, Nowa Sól

miejsca noclegowe w okolicy:

Pensjonat Korona

ul. Konopnickiej 43, Modrzyca
tel. +48 68 355 04 65

Hotel Polonia

ul. Wrocławska 14, Nowa Sól
tel. +48 68 387 99 24

atrakcje w okolicy

5,7 km

Fort Sarbinowo. Fortyfikacje Twierdzy Kostrzyn

Dwuwałowy fort artyleryjski twierdzy kostrzyńskiej. W czasie II wojny światowej funkcjonował tutaj jeden z zakładów stońskiej fabryki amunicji.

Adres: Sarbinowo

5,8 km

Pozostałości niemieckiego poligonu

Pozostałości poligonu saperskiego. Zobaczyć tu można betonowy schron ćwiczebny, resztki mostów różnej konstrukcji, strzelnice wojskowe, rzutnie granatów i szereg elementów fortyfikacji polowej.

Adres: Sarbinowo

20 km

Ruiny Fortu Czarnów. Fortyfikacje Twierdzy Kostrzyn

Ruiny jednego z czterech fortów twierdzy, wybudowanego w latach 1887–1890.

Adres: Czarnów

10,1 km

Sarbinowo. Pole bitwy

25 sierpnia 1758 roku na polach pod Sarbinowem, w czasie wojny siedmioletniej, miała miejsce bitwa stoczona między wojskami pruskimi króla Fryderyka Wielkiego a wojskami rosyjskimi gen. Wilhelma Fermona. Choć bitwa pozostała nierozstrzygnięta, obie strony konfliktu po dziś dzień roszczą sobie prawo do zwycięstwa.

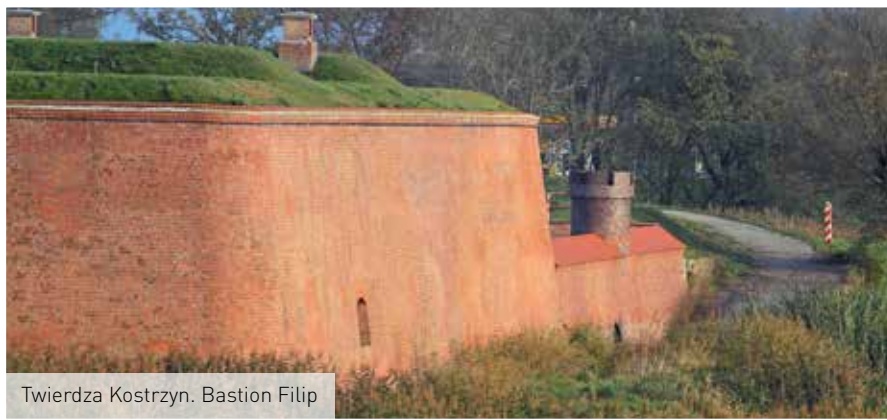
Adres: Sarbinowo

Kostrzyn nad Odrą Lubuskie Pompeje

 Współrzędne GPS: N 52°34'50" E 14°37'58" (Brama Berlińska)
www.kostrzyn.pl

parking dla samochodów
ul. Narutowicza 6,
Kostrzyn nad Odrą

Twierdza Kostrzyn. Bastion Filip

Ujście Warty do Odry stanowiło od wieków naturalny obszar obrony. W drugiej połowie X wieku istniał tutaj gród, który powoli rozrastał się do rangi miasta. Akt lokacyjny otrzymało około 1300 roku. Wojna pomiędzy Pomorzem a Brandenburgią prowadzona w latach 1319–1323 doprowadziła do zniszczenia grodu. Początki budowy murowanych fortyfikacji sięgają 1444 roku, gdy zakon krzyżacki, chcąc zabezpieczyć zachodnią granicę zakupioną w 1402 roku Nowej Marchii, zaczął wznosić nad brzegiem rzeki zamek. Wraz z renesansową przebudową zamku powstała twierdza bastionowa. Na zlecenie margrabiego Jhanna Hansa von Brandenburga wznosił

ją w latach 1537–1543, w manierze staro-włoskiej, Francesco Chiamarella z Gandino. Dalsze prace w latach 1578–1596 były dziełem innego włoskiego inżyniera, hrabiego Rocha Guerrini-Linari. Powstało założenie o narysie wydłużonego sześciokąta z sześcioma skazamatowanymi bastionami zaopatrzonymi pierwotnie w orlony ostaniające blanki. Problemów w stałym utrzymaniu fortyfikacji w należytym porządku dostarczała rzeka, stale podmywając bastiony nadrzeczne. Przy odbudowie ciągle zmieniano ich narysy lub zastępowano uskokami kurtyny. Bastiony strzegące dróg dojazdowych otrzymały dodatkowo nadszańce artyleryjskie. Do twierdzy prowadziły trzy

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

bramy. W kurtynie północno-wschodniej obok potężnego bastionu Książę usytuowano Bramę Sarbinowską, druga brama w kurtynie północno-zachodniej wiodła przez most na Odrze ku przedmieściu Gorzyn, zwana była Odrzańską, od 1601 roku Lubuską, a od 1797 Berlińską. Brama Chyżańska zlokalizowana była w kurtynie południowo-wschodniej. W murach wybito dodatkowe przejście – Furtę Młyńską prowadzącą do młynów wodnych. Szaniec przed bastionem Książę i przed Bramą Sarbinowską, a także dzieło rogowe chroniące Bramę Odrzańską wzniesiono w latach 1586–1988. Około 1600 roku zbudowano ziemne raweliny Albrecht i August Wilhelm oraz przedmoście na lewym brzegu Odry w postaci czworobocznego szanica z dwoma bastionami i dwoma półbastionami. Kolejna rozbudowa twierdzy wiąże się z naczelnym inżynierem twierdz brandenburskich – Jakubem Holstem, który w połowie XVII wieku kierował wznoszeniem przeciwskaarp, redanów, modernizacją dzieł zewnętrznych oraz ukończeniem budowy dzieła rogowego na Gorzynie. W roku 1662 prace modernizacyjne w twierdzy przejął Holender Telemann Jungblut (Jonkbloet). Jego następca Cornelius Rycquaert kontynuował budowę drogi krytej na przeciwskaarpach i przebudowywał bastion Brandenburgia (1672–1976), który uległ znacznym zniszczeniom podczas powodzi w roku 1736. Po wygaśnięciu umowy w miejscy inżynierów holenderskich zatrudniono modnych wówczas w Europie fortyfikatorów francuskich. Ludwik Cayart zbudował przed kurtyną północną rawelinę Christin-Ludwik. Jego następcą był Charreton, który pracował do 1730 roku, przebudowując dzieło rogowe na Górzynie i budując rawelinę na dziele rogowym przed Bramą Gorzyńską.

Twierdza o znacznym potencjale bojowym oparta się podczas wojny siedmioletniej wojskom rosyjskim. Miasto w wyniku bombardowania artyleryjskiego zostało jednak dość poważnie zniszczone. Pierwsza kapitulacja twierdzy miała miejsce w 1806 roku przed

wojskiem francuskim. W latach 1813–1914 broniły się w niej resztki napoleońskiej wielkiej armii. Następnym etapem rozwoju twierdzy była jej rozbudowa na twierdzę fortową, mającą za zadanie zabezpieczenie przeprawy przez Odrę w obu kierunkach i stworzenie twierdzy magazynowej. Rozbudowa zaczęta w 1872 roku trwała do 1914 roku. W roku 1921 rozpoczęto rozbiórkę fortyfikacji twierdzy głównej. Zburzono kurtynę nadrzeczną, zniwelowano bastiony od strony Nowego Miasta i zasypano fosę. Miasto poważnie ucierpiało, w wyniku obrony w 1945 roku ocalały jedynie fortyfikacje. Twierdza Kostrzyn wraz z nieodbudowaną do dziś starówką jest ostatnim w Europie miastem świadectwem zniszczeń wojennych, nazwanym przez byłych mieszkańców kostrzyńskimi Pompejami.

■ Muzeum Twierdzy Kostrzyn

(N 52°34'44" E 14°38'22")

Bastion Filip

ul. Graniczna 1, Kostrzyn nad Odrą
tel. +48 95 752 23 60, +48 95 752 00 45
muzeum.kostrzyn.pl

Na terenie twierdzy znajdują się dwie ekspozycje. Jedną z nich ulokowana jest w Bramie Berlińskiej, wybudowanej w drugiej połowie XVI wieku i przebudowanej w latach 1877–1879. W chwili obecnej jest odrestaurowana i bezpłatnie udostępniona turystom. W pomieszczeniach przylegających do niej znajduje się także punkt informacji turystycznej oraz ekspozycja zabytków pochodzących ze Starego i Nowego Miasta. Największą atrakcją muzeum jest cynowe wieko trumny Katarzyny Brunszwickiej (1518–1574), żony założyciela twierdzy margrabiego Jana Hohenzollerna. Druga ekspozycja, większa, znajduje się w podziemiach odrestaurowanego bastionu Filip. Prezentowany jest tutaj za pomocą eksponatów, kartografii, modeli i makiet rozwój twierdzy na przestrzeni wieków. ■

atrakcje w okolicy

11,2 km

Fort Żabice. Fortyfikacje Twierdzy Kostrzyn

Fort artyleryjski wzniesiony w latach 1887–1890. W czasie II wojny światowej działała w nim filia stońskiej fabryki amunicji.

Adres: Żabice

13,2 km

Grodzisko

Duże, otoczone wałami ziemnymi wczesnośredniowieczne grodzisko stowiańskie.

Adres: Owczary

miejsca noclegowe w okolicy:

Dom Turysty

ul. Piastowska 8, Kostrzyn nad Odrą
tel. +48 95 752 30 41
www.domturysty.ta.pl

Hotel Bastion

ul. Graniczna 1, Kostrzyn nad Odrą
tel. +48 95 752 59 70
www.hotel-bastion.pl

Fleszarówka. Pokoje gościnne

ul. Kościelna 8a, Kostrzyn nad Odrą
tel. +48 600 610 608
tel. +48 501 173 451

atrakcje w okolicy

28 km

Linia Odry

Skansen Fortyfikacyjny „Leśna Góra” Linia Odry składa się z pięciu schronów bojowych i biernych zlokalizowanych w wale przeciwpowodziowym lub jego okolicy.

Adres: Cigacice

1 km

Czerwieńsk, przeprawa promowa – Nietkowice, most kolejowy

Trasa piesza walem przeciwpowodziowym o długości 4,5 kilometra.

Miłośnikom fortyfikacji chcącym poznać kolejne schrony Linii Odry polecamy spacer wałami przeciwpowodziowymi w kierunku mostu kolejowego w Nietkowicach.

Adres: Czerwieńsk

miejsca noclegowe w okolicy:

Żegleń Ignacy Noclegi

ul. Strażacka 20b, Przylep
tel. +48 68 321 16 52

Hotel Aeroplan

ul. Skokowa 18a, Przylep
tel. +48 683 242 771

Czerwieńsk Skansen fortyfikacyjny

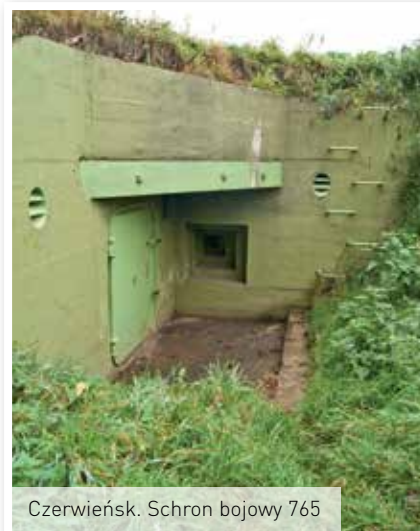
 Współrzędne GPS: N 52°03'18" E 15°25'26"
N 52°03'24" E 15°25'24" [schron 766]
www.fortyfikacje.zgora.pl

**parking dla samochodów
na miejscu**

Niemiecka pozycja nadgraniczna zwana Linią Odry (Oderstellung) powstała w latach 1928–1939 wzdłuż lewego brzegu rzeki Odry, od Wrocławia aż za Krosno Odrzańskie. Umocnienia te wraz z Wałem Pomorskim i Międzyrzeckim Rejonem Umocnionym stanowiły główną linię obronną III Rzeszy przed atakiem ze wschodu. Linia Odry miała także i drugie zadanie – zabezpieczenie strategiczne Dolnego Śląska i osłonę koncentracji niemieckiej armii, szykującej się do ataku na Polskę we wrześniu 1939 roku. W sumie wybudowano ponad 650 schronów żelazobetonowych bojowych i biernych (z planowanych 780), z których znacząca większość uzbrojona była w ciężkie karabiny maszynowe. Wykonano także wiele schronów drewniano-ziemnych, stanowisk dla karabinów maszynowych, rowów strzeleckich i dobiegowych, rowów przeciwpancernych i umocnionych stanowisk artylerii. Całości obrony dopełniały przeszkoda przeciwpiechotna w postaci zasieków z drutu kolczastego i pola minowe. W styczniu 1945 roku dowództwo niemieckie zakładało właśnie na tej linii zatrzymanie ofensywy Armii Radzieckiej, co zupełnie się nie powiodło. Linia została przełamana na całej długości w przeciągu zaledwie kilkunastu dni. Duża część schronów została wysadzona i zniszczona jeszcze w 1945 roku oraz w latach 50. przez Wojsko Polskie. Odcinek Brody – Nietkowice zachował się niemal

w 90%. Właśnie na tym odcinku zlokalizowane są schrony VII Odcinka, nowo powstałego skansenu. W 2009 roku, dzięki staraniom pasjonatów fortyfikacji, członków Sekcji Przyjaciół Fortyfikacji OSP Czerwieńsk i Stowarzyszenia Motorowo-Turystycznego „Odra Czerwieńsk”, powstał niewielki skansen fortyfikacyjny składający się z sześciu schronów, z których dwa są już zaadaptowane, a pozostałe, choć jeszcze bez funkcji ekspozycyjnej, ogólnie dostępne.

Czerwieńsk. Schron bojowy 765

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Dobiegniew Wspomnienia Woldenberczyków

Współrzędne GPS: N 52°58'09" E 15°45'16" (baszta)
www.dobiegniew.pl

parking dla samochodów
na miejscu

Z nadania księcia wielkopolskiego, Przemysła I, Dobiegniew i związane z nim dobra otrzymał w 1250 roku klasztor Cysterek w Owińskach. W 1296 roku był już w posiadaniu margrabiów brandenburskich, choć jeszcze do XV wieku wpływ na sprawy miejskie miały siostry zakonne. Również ich zastugą jest regularne rozplanowanie miasta otoczonego pierścieniem kamiennych murów obronnych, wzmiankowanych już w 1313 roku. Do miasta prowadziły dwie bramy i dwie furty. Dopełnieniem obwodu obronnego były 34 baszty, z których do dnia dzisiejszego przetrwała jedynie ceglana baszta tulinowa przy ul. Żabytkowej i kilka fragmentów murów obronnych. Będąc w Dobiegniewie, warto poszukać w okolicach niemieckich schronów wchodzących w skład Wału Pomorskiego.

■ Muzeum Oflagu II C Woldenberg

(N 52°57'26" E 15°44'14")
ul. Gorzowska 11, Dobiegniew
tel. +48 95 76 11 095
www.muzeum.dobiegniew.pl

W niemieckim obozie jenieckim Oflag II C, wybudowanym w 1941 roku na powierzchni około 25 hektarów, w 25 murowanych barakach przetrzymywano podoficerów i oficerów Wojska Polskiego wraz z ordynansami. Przez pięć lat istnienia obozu więziono w nim w sumie ponad 6 tysięcy wojskowych, w tym

Muzeum Oflagu II C Woldenberg

także wielu powstańców warszawskich. Muzeum mieści się w baraku niemieckiej obsługi obozu. W jego zbiorach znajduje się kilka tysięcy eksponatów przedstawiających życie jeńców, w tym oryginalne pamiątki ofiarowane przez byłych więźniów, elementy wyposażenia obozowego, płyty nagrobne z cmentarza obozowego, elementy kaplicy obozowej, znaczki i identyfikatory obozowe, rozkazy polskiej i niemieckiej komendantury obozowej, środki płatnicze, maski teatralne i wiele przedmiotów codziennego użytku. Znajduje się tutaj także wystawa poświęcona wojnie obronnej 1939 roku. ■

atrakcje w okolicy

7,9 km

Pozostałości strażnicy krzyżackiej

Siedziba rycerska wybudowana w XIV wieku. Warownia była w posiadaniu elektorów brandenburskich, a z ich nadania znalazła się okresowo w rękach zakonu krzyżackiego, który znacznie ją rozbudował. W 1411 i 1422 roku warownię zdobyły wojska polsko-litewskie, a w 1443 roku husyci. W czasach nowożytnych duża część założenia ziemnego została zniwelowana, obiekty murowane rozebrane, a zachowana najstarsza budowla obniżona i zamieniona na spichlerz.

Adres: Chomętowo

miejsca noclegowe w okolicy:

Pokoje gościnne La Mirage

ul. Krótka 1, Dobiegniew
tel. +48 95 761 15 12

Pokoje gościnne Grażyna i Franciszek Wawrzyniak

ul. Konopnickiej 12,
Dobiegniew
tel. +48 95 761 11 61

Pokoje gościnne Aleksander Płaskoń

Chomętowo, Dobiegniew
tel. +48 95 761 20 17

Pokoje gościnne Zbigniew Stępień

Chomętowo 16, Dobiegniew
tel. +48 95 761 10 28

Pokoje gościnne Barbara Jurasz

ul. Mickiewicza, Dobiegniew
tel. +48 95 761 11 54

Hotel Patac Mierzęcín

Mierzęcín 1, Dobiegniew
tel. +48 95 761 22 11
www.palacmierzecin.pl

Międzyrzecki Rejon Umocniony

Współrzędne GPS: N 52°22'00" E 15°30'00"
www.bunkry.pl, bunkry.lubrza.pl

Pniewo. Grupa Warowna Scharnhorst, schron bojowy Pz.W. 717

To obecnie najbardziej rozpoznawalna niemiecka pozycja obronna, wyjątkowa w skali europejskiej. Historia powstania linii granicznej, mającej za zadanie obronę obszaru rozciągającego się pomiędzy rzekami Odrą i Wartą, najbliższej drogi do stolicy III Rzeszy, zaczyna się w 1927 roku, kiedy to wbrew zakazowi traktatu wersalskiego Niemcy rozpoczęły prace projektowe i przygotowania do umocnienia granicy wschodniej. W latach 1934–1935 wzniesiono w ramach Linii Niestysz – Odra 12 schronów broniących przejść przez rzeki oraz podjęto szereg prac hydrotechnicznych polegających na regulacji cieków wodnych, budowie sześciu mostów

przesuwnych i dwóch obrotowych, a także zapór przeciwpancernych i dziewięciu jazów umożliwiających tworzenie dużych terenów zalewowych. W roku 1935 pozycję uzupełniono o dalsze 13 schronów wyposażonych w koputy pancerne. W tym czasie wykształciła się już koncepcja Festungsfront Oder-Warthe-Bogen (Łuk Umocniony Odry i Warty), którego budowa rozpoczęła się w 1936 roku. Teren budowy podzielono na trzy odcinki: Południowy, Centralny i Północny. Odcinki skrzydłowe o długościach dochodzących do 30 kilometrów wsparto na przeszkodach wodnych ze schronami lokowanymi na przesmykach. Największe nagromadzenie schronów

bojowych zaplanowano na Odcinku Centralnym, pozbawionym przeszkód wodnych. Pomiędzy Boryszynem a drogą Międzyrzecz – Pieski zaczęto budować szereg nowoczesnych schronów bojowych połączonych systemem podziemnym, na których przedpolu wybudowano ciągłą zaporę przeciwpancerną – zęby smoka. Zakładano, że obrona daleka prowadzona będzie za pomocą dział baterii pancernych strzelających ogniem pośrednim według wskazań obserwatorów artylerii znajdujących się w wysuniętych punktach. Obronę linii na średnim dystansie gwarantować miały obiekty bojowe zaopatrzone w broń maszynową i moździerze w koputach

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Stary Dworek-Leśniczówka. Grupa Warowna Ludendorff, ruiny schronu bojowego Pz.W.865

pancernych oraz działa przeciwpancerne w wieżach i kazamatach pancernych.

Budowę planowano zakończyć w ciągu 10 lat. Po inspekcji Hitlera, 30 czerwca 1938 roku, prace budowlane przerwano, gdyż priorytet otrzymały fortyfikacje Wału Zachodniego. Jednak, za namową wielu specjalistów, udało się przekonać wodza III Rzeszy do dokończenia chociaż w ograniczonym zakresie budowanych umocnień. W roku 1942 roku, z chwilą rozpoczęcia budowy Wału Atlantyckiego, prace na MRU prawie całkowicie wstrzymano, składowane pancerze i uzbrojenie zostało wywiezione.

Fortyfikacje MRU pozostały nieukończone do końca wojny. Wybudowano jedynie schrony podstawowe zwane B-Werkami (ponad 100 obiektów), natomiast głównych schronów ciężkich i baterii pancernych tzw. A- i A1-Werków nie udało się wykonać. Od 1943 roku w podziemiach Odcinka Centralnego funkcjonowała fabryka zbrojeniowa. W roku 1944 podjęto próbę przywrócenia wartości bojowej linii poprzez wzmocnienie jej fortyfikacjami polowymi i szeregiem lekkich schronów uniwersalnych typu Ringstand. W styczniu 1945 roku umocnienia były obsadzone przez bardzo nieliczne załogi. Częściowe tylko uzbrojenie schronów, brak broni przeciwpancernej i ogólna

dezorientacja, panująca w szeregach niemieckich po rozpoczęciu styczniowej ofensywy wojsk radzieckich, zdecydowały o szybkim przetłamaniu pozycji.

Po wojnie MRU zajmowały przejściowo wojska radzieckie i polskie. Wiele obiektów zostało wysadzonych dla pozyskania materiału, przede wszystkim cennej stali pancernej. W latach 80. XX wieku istniały plany umieszczenia w podziemiach Odcinka Centralnego magazynu odpadów radioaktywnych. Obecnie większość obiektów północnego i południowego odcinka jest opuszczona. ■

atrakcje w okolicy

6,6 km

Pamiętkowy kamień

18 marca 1945 roku w okolicy wsi Bucze niemiecka artyleria przeciwlotnicza zestrzeliła amerykański bombowiec.

Adres: Bucze

2,2 km

Grób lotnika

Grób radiooperatora Leslie C. Chaveta, który poniósł śmierć w katastrofie lotniczej we wsi Bucze.

Adres: Nowa Wioska

1,9 km

Most przesuwny Kipprollbrücke K 705. Fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

Most nad kanałem taktycznym z zachowanym szlabanem przeciwpancernym.

Adres: Nowa Wioska

13 km

Kościół pw. św. Stanisława

W północnej części Żelechowa, na niewielkim placu w otoczeniu kilkusetletnich lip stoi niewielki kościół z 1648 roku – jedna z najstarszych budowli szachulcowych w regionie. Powstał jako skromna budowla, do której w późniejszym czasie – prawdopodobnie w XIX wieku – dobudowano zakrystię oraz wiodącą do wnętrza kruchtę. Charakterystycznym elementem jest wznosząca się nad częścią korpusu drewniana wieża nakryta szpiczastym blaszanym hełmem.

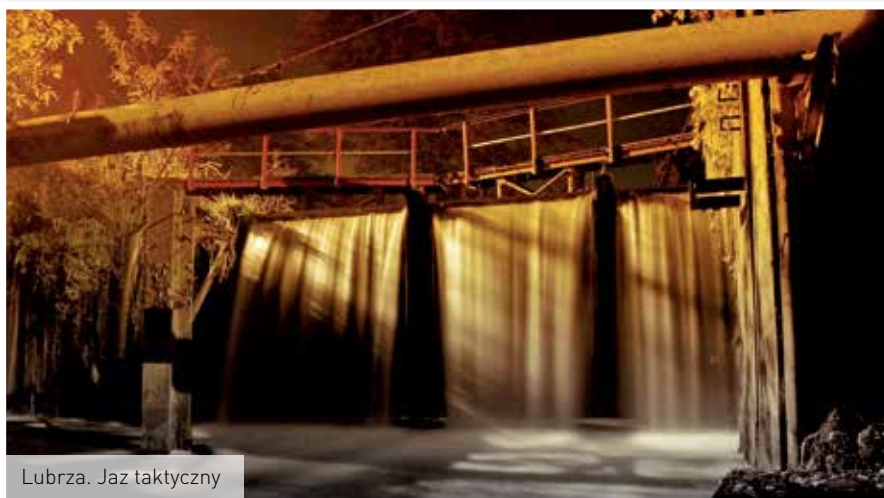
Adres: Żelechów

Lubrza Militaryjne ciekawostki

 Współrzędne GPS: N 52°18'27" E 15°26'25"
www.lubrza.pl

parking dla samochodów
ul. Wolności, Lubrza

Lubrza. Jaz taktyczny

Najstarsza informacja o Lubrzy pochodzi z 1246 roku, kiedy to występująca jako wieś została sprzedana klasztorowi Cystersów w Paradyżu przez komesa Bodzanta z Wiedzimia. Transakcja dotyczyła zapewne tylko części wsi, bowiem w 1276 roku część Lubrzy posiadał kasztelan zbąszyński Wojciech z rodu Dryjów, którego starania doprowadziły do nadania jej praw miejskich. W 1302 roku Lubrza była już siedzibą landwójta, czyli zarządcy okręgu grodowego Księstwa Głogowskiego, w której cieniu pozostawał Świebodzin. Jako osada wzmiankowana jest

w roku 1319. W 1383 roku uzyskała prawo do odbywania targu, a w 1613 przywilej organizowania trzech targów rocznie. Wielkopolski ród Dryjów w XIV wieku wybudował w Lubrzy silnie umocnioną siedzibę rycerską z kamienną wieżą na kopcu, otoczoną częstokotem. Potwierdzenie istnienia dworu obronnego w Lubrzy znajduje się w dokumencie z 1319 roku. Był już w posiadaniu Henczka II Wezenborga, pana na zamku w Świebodzinie. Szczególne znaczenie ma w historii miejscowości rok 1322, kiedy to komes Wojciech Kuczanowicz sprzedał

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Lubrza. Pomnik zwieńczony czołgiem pływającym PT-76

resztę wsi klasztorowi w Paradyżu. W posiadaniu zakonu Lubrza pozostała do jego kasacji w 1810 roku. Po pożarze w 1762 roku miejscowość utraciła prawa miejskie. Odzyskała je w 1857 roku. W roku 1945 miasto znalazło się w strefie walk o MRU i zostało częściowo zniszczone. Zajęte przez armię radziecką przeszło następnie pod administrację polską, tracąc kolejny już raz w historii prawa miejskie.

■ **Schron bojowy Panzerwerk 694.
Fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu
Umocnionego**

[N 52°18'45" E 15°26'11"]

Odremontowany i zrekonstruowany duży schron bojowy z odtworzonymi pancierzami. W kopule sześciostrzelnicy przez pomyłkę wykonano siedem zamiast sześciu strzelnic. Obiekt znajduje się w rękach prywatnych.

■ **Jaz taktyczny 709.
Fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu
Umocnionego**

[N 52°18'37" E 15°26'20"]

Jaz kłapowy poprzedzony wrotami. Wybudowany w latach 1934–1935 z zadaniem

regulacji dopływu wody do zalewów na przedpolach Grupy Warownej Körner.

■ **Ruiny wieży rycerskiej**

[N 52°18'33.3" E 15°26'15.9"]

Wybudowana na wzniesieniu pod koniec XIII wieku przez przedstawicieli rodziny Dryjów.

■ **Pomnik na Rynku**

[N 52°18'27.3" E 15°26'27.3"]

Pomnik pierwotnie poświęcony był wyzwolicielom Lubrzy i wieńczył go działo samobieżne Su-76M. W roku 1993 pomnik jako symbol zniewolenia przez ZSRR zlikwidowano, a działo samobieżne przekazane zostało Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie. Na jego miejscu, na cokole ustawiono lekki czołg pływający PT-76 i wmurowano nową tablicę poświęconą Pamięci poległych w II wojnie światowej.

■ **Lubrzański Szlak Fortyfikacji**

Wzdłuż linii schronów MRU na terenie całego województwa wytyczono biało-niebieski szlak pieszy, pozwalający obejrzeć wszystkie schrony i zapory taktyczne.

atrakcje w okolicy

13 km

Lubuskie Lato Filmowe

Najstarszy festiwal filmowy w Polsce, organizowany od 1969 roku.

Adres: Łagów, www.llf.pl

15 km

Skansen Maszyn Rolniczych

Nad stawem w centrum wsi znajduje się bardzo ciekawa kolekcja maszyn i narzędzi rolniczych. Wszystkie eksponaty można podziwiać z bliska. Muzeum jest bezpłatne i otwarte przez całą dobę.

Adres: Jemiotów

miejsca noclegowe w okolicy:

Zajazd u Doktora

ul. Noblistów 1, Lubrza
tel. +48 606 939 398
www.zajazd.ayz.pl

Ośrodek Wypoczynkowy „Martinez”

ul. Klasztorna, Lubrza
tel. +48 68 381 30 97
www.osrodek.martinez.com.pl

Ośrodek Wczasowo-Wypoczynkowy „Dzierżoniów”

ul. Świebodzińska, Lubrza
tel. +48 68 381 30 16
www.mauro.ta.pl

atrakcje w okolicy

2,7 km

Most obrotowy D812. Fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

Most obrotowy po raz pierwszy po wojnie ponownie obrócono dopiero w 2009 roku. Od tej pory stał się on ważną atrakcją turystyczną gminy Bledzew.

Adres: Stary Dworek

1,65 km

Schron bojowy Panzerwerk 875. Fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

Jeden z najciekawszych schronów MRU, idealnie wkomponowany w teren, mający aż dwie elewacje wejściowe, wybudowany w latach 1935–1936.

Adres: skrzyżowanie Skwierzyna – Kostrzyn nad Odrą – Gorzów Wielkopolski

1,65 km

Muzeum Militariów – Atena

Znajduje się tutaj wiele sprawnych pojazdów wojskowych oraz kilkaset eksponatów, w tym elementy wyposażenia wozów bojowych i mundury z różnych okresów, w tym amerykańskie z czasów II wojny światowej.

Adres: ul. Rzeźnicka 1, Skwierzyna
tel. +48 601 586 295

Stary Dworek Grupa Warowna Ludendorff – nieдоступne podziemia i tajemnice

 Współrzędne GPS: N 52°34'26" E 15°25'45"
www.fortyfikacjewpolsce.pl, www.odkrywamylubuskie.pl

parking dla samochodów
na miejscu

Stary Dworek. Most obrotowy D812

Na szczycie i u podnóża wzniesienia nazywanego Lisią Górą, otoczonego z trzech stron wodami Obrzy, w latach 1935–1936 Niemcy, jeszcze w ramach Linii Niestysz-Obra, wybudowali eksperymentalną Grupę Warowną Ludendorff. Składała się ona pierwotnie z ciężkiego schronu głównego (Werk 522, w 1936 roku nastąpiła zmiana numeru na 865) uzbrojonego w sześciostrzelnicową koputę pancerną dla dwóch karabinów maszynowych i dwie płyty pancerne przeznaczone dla dwóch ciężkich karabinów

maszynowych. Schron ten potoczony był krótkimi, wykonanymi ze skręconych prefabrykatów, chodnikami podziemnymi z dwoma detaszowanymi schronami bojowymi o tym samym numerze. Pierwszy z nich, (w 1936 roku otrzymał numer 866) oprócz półkoputy trzyczelnicowej, przeznaczonej dla ciężkiego karabinu maszynowego, otrzymał eksperymentalną, jedyną tego typu wykonaną w Niemczech, kazamatę pancerną uzbrojoną w działo przeciwpancerne kaliber 37 mm i umieszczony obok niego karabin

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Grupa Warowna Ludendorff. Ruiny schronu 865

maszynowy. Drugi ze schronów, trzykondygnacyjny (w 1936 roku otrzymał numer 867), wyposażony został w trzyszczelnicową półkopułę dla jednego ciężkiego karabinu maszynowego. Kolejna rozbudowa zespołu warownego nastąpiła w 1938 roku. Wybudowano duży schron bojowy Panzerwerk 864 uzbrojony w kopułę pancerną przeznaczoną dla moździerza motorowego, pierścień pancerny dla miotacza płomieni, kopułę obserwacyjną i płytę pancerną dla ciężkiego karabinu maszynowego do obrony wejścia. Potączony był systemem podziemnym z detaszowanym czterokondygnacyjnym schronem 863 wyposażonym w trzyszczelnicową kopułę pancerną. Dopetnieniem było postawienie schronu biernego wyposażonego w kopułę obserwatora artylerii. Pod schronem wybudowano mały zespół podziemnych koszar z chodnikami monolitycznymi łączącymi nowo wybudowane schrony. Cała grupa warowna otoczona została pasem zasieków z drutu kolczastego. Ostatnim obiektem

wzniesionym na Lisiej Górze był schron dla czeskiej armaty przeciwpancernej kaliber 47 mm wykonany w 1944 roku. W lutym 1940 roku schrony grupy warownej propagandowo zostały pokazane attaché militarnym akredytowanym w Berlinie. Oglądało je ponad 40 wojskowych, w tym mjr Baszanow, oficer Armii Radzieckiej. W styczniu 1945 roku część podziemnych korytarzy i schrony zostały wysadzone przez wycofującą się niemiecką załogę, a ruiny zajęła grupa żołnierzy z 35. Dywizji Pancerniej Gwardii. Na zboczu wzniesienia do dziś dnia znajduje się odrzucona wybuchem kopuła moździerza motorowego. Przy odrobinie sprawności można dostać się do częściowo zachowanych krótkich odcinków podziemnych chodników. Pasjonaci militariów i poszukiwacze skarbów cały czas próbują się dostać do zamkniętych wybuchem podziemnych koszar, mając nadzieję na sensacyjne odkrycia. ■

atrakcje w okolicy

24 km

Kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej
Świniary, których dzieje sięgają XIII wieku, mają układ przestrzenny ukształtowany w XIX wieku. Z tego samego okresu pochodzi neogotycki kościół. Wcześniej w tym miejscu stała szachulcowa świątynia wzniesiona w 1616 roku, która w 1873 roku doszczętnie sponęła od uderzenia pioruna. Pięć lat później ukończono budowę obecnego kościoła. Jest to świątynia jednonawowa, z pięciobocznie zamkniętym prezbiterium. Reprezentuje styl neogotycki.
Adres: Świniary

20 km

Muzeum Kultury Dawnej
Prywatna placówka gromadząca ciekawe i zabytkowe przedmioty z okolic. Kolekcja obejmuje eksponaty z dziedziny myślistwa, łowiectwa, kultury materialnej mieszczańskiej i ziemiańskiej z potowy XIX i XX wieku.
Adres: Dobrojewo 4
tel. +48 95 717 38 58

miejsca noclegowe w okolicy:

Agroturystyka Łowisko
ul. Tymiana 1, Bledzew
tel. +48 606 137 734

Dolatówka – Agroturystyka
Bledzew
tel. +48 95 743 67 33
www.dolatowka.pl

atrakcje w okolicy

1 km

Schron bojowy Panzerwerk 766. Fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

Ruiny schronu bojowego wybudowanego w latach 1937–1938.

Adres: Pętla Boryszyńska

8,6 km

Ruiny schronu bojowego Panzerwerk 778. Fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

Schron z lat 1934–1935. Wyszadzony po wojnie.

Adres: Boryszyn

2,4 km

Schron bojowy Panzerwerk 713. Fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

Schron wybudowany w latach 1936–1937 z ostatnią na terenie MRU zachowaną trzystrzelnicową kopułą pancerną dla karabinu maszynowego.

Adres: wzniesienie na wschód od Pętli Boryszyńskiej

2 km

Ruiny schronu bojowego Panzerwerk 714. Fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

Obiekt wybudowany w latach 1936–1937, po wojnie wysadzony.

Adres: Pętla Boryszyńska

Boryszyn Pętla Boryszyńska – fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

 Współrzędne GPS: N 52°19'30" E 15°28'0"
www.bunkry.lubrza.pl, petla-boryszynska.pl

parking dla samochodów
na miejscu

Pętla Boryszyńska. Jedna z komór amunicyjnych

Na południowy wschód od wsi Boryszyn, na linii lasu znajduje się kompleks schronów nieukończony baterii pancernej PB5 wraz z południowym podziemnym składem amunicyjnym, tzw. Pętla Boryszyńska. Bateria pancerna zaprojektowana w 1936 roku miała składać się z trzech schronów artyleryjskich o odporności ogniowej A1, uzbrojonych w wieże pancerne dla dział długolufowych kaliber 105 mm. Projektanci nadali jej

nazwę bateria milcząca, która miała otworzyć ogień dopiero wtedy, gdy pojazdy pancerne przeciwnika znajdą się na przednim skraju obrony. Załogę jednego bloku stanowiło od 80 do 120 żołnierzy. Bezpośrednim zabezpieczeniem baterii miały być schrony bojowe o ostrzałoodporności A, wyposażone w kopuły pancerne dla karabinów maszynowych i moździerze motorowe, z liczbą załogi w obiekcie wynoszącą od 50 do 180

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Pętla Borszyńska. Korytarz z torowiskiem kolei akumulatorowej

żołnierzy. Cofnięcie baterii w stosunku do linii Głównej Drogi Ruchu dawało jej dodatkową ochronę schronów liniowych. Podziemny kompleks koszarowy z charakterystyczną pętlą, z dwoma dworcami – Północnym i Południowym, wewnątrz której znalazły się rezerwowe i alarmowe składy amunicyjne umieszczone bezpośrednio pod schronami artyleryjskimi, miał posiadać dwa bloki koszarowe i wspólną generatorownię. Pętla otrzymała także wyjście ewakuacyjne połączone z kanałem odwadniającym. Realizacja projektu natrafiała na poważne problemy związane m.in. z dostawą skomplikowanych pancerzy, brakiem materiałów budowlanych i wysoko wyszkolonych ekip budowlanych. Rozkazem Hitlera z 1938 roku prace przy nowo powstających obiektach wstrzymano. Prace zabezpieczające przy schronach artyleryjskich prowadzono jeszcze w 1940 roku, jednak żaden z nich nie został nigdy ukończony. Z obiektów ostonowych wykonano

tylko dolną kondygnację schronu bojowego Nord. W 1943 roku na terenie zespołu funkcjonowała fabryka podzespołów do silników lotniczych. W roku 1945, wobec braku stałej załogi, w schronach bojowych starat się bronić Volksturm. Jednak porażający widok nadjeżdżających radzieckich czołgów od strony wsi Wysoka spowodował paniczną ucieczkę korytarzem ewakuacyjnym w kierunku wsi Staropole.

Obecnie Pętla Borszyńska jest przygotowana do ruchu turystycznego. Wytyczono tutaj kilka tras pieszych i rowerowych o różnym stopniu trudności. Z przewodnikiem można oglądać zarówno relikty nieskończonych obiektów powierzchniowych, jak również podziemne korytarze i komory składowe.

Uwaga! Temperatura w podziemiach wynosi przez cały rok 8–10°C. Zalecane pełne obuwie. ■

atrakcje w okolicy

1,1 km

Ruiny schronów bojowych Panzerwerk 780, schron bojowy Werk 780a. Fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

W centrum wsi znajdują się ruiny dwóch schronów bojowych wybudowanych w latach 1934–1935.

Adres: Staropole

3,71 km

Ruiny schronu bojowego Panzerwerk 712. Fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

Dwukondygnacyjny schron z lat 1938–1939. Obok znajduje się zachowana na torach zapora przeciwpancerna.

Adres: las na wschód od Staropola

3,1–3,8 km

Ruiny schronów Grupy Warownej Körner. Fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

Najchętniej odwiedzana przez turystów Grupa warowna, składająca się z trzech schronów bojowych. 3,1 km – schron bojowy Panzerwerk 701 (najlepiej zachowany), 3,8 km – jaz taktyczny 712.

Adres: las na wschód od Staropola

miejsca noclegowe w okolicy:

Hotel Bukowy Dworek

Gronów 23

tel. +48 502 609 451

Spa Morena

ul. Chopina 2c, Łagów

tel. +48 68 321 20 35

atrakcje w okolicy

13,1 km

Most obrotowy D724

Most wybudowany w latach 1936–1937, uruchomiony przez grupę młodościowców w 2012 roku, kilka razy w ciągu roku akcja obracania mostu jest powtarzana.

Adres: Kursko Dąbie

14,2 km

Ruiny schronów Grupy Warownej Schill

Grupa warowna, wybudowana w latach 1938–1939, składała się z dwóch schronów bojowych Pz.W. 754 i 757, mających wspólne podziemne koszarze i z małego schronu o numerze 755.

Adres: Kursko Dąbie

11,4 km

Schron bojowy 745 „Hindenburgstand”. Fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

Dwukondygnacyjny mały schron bojowy wzniesiony w 1935 roku.

Adres: W połowie drogi Pieski – Międzyrzecz

3,9 km

Schron bojowy Panzerwerk 775. Fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

Schron wybudowany w latach 1935–1936. W trakcie budowy wizytowany przez Adolfa Hitlera

Adres: Wysoka

Pniewo Grupa Warowna Scharnhorst

 Współrzędne GPS: N 52°22'03" E 15°29'48"
www.bunkry.pl

parking dla samochodów
na miejscu

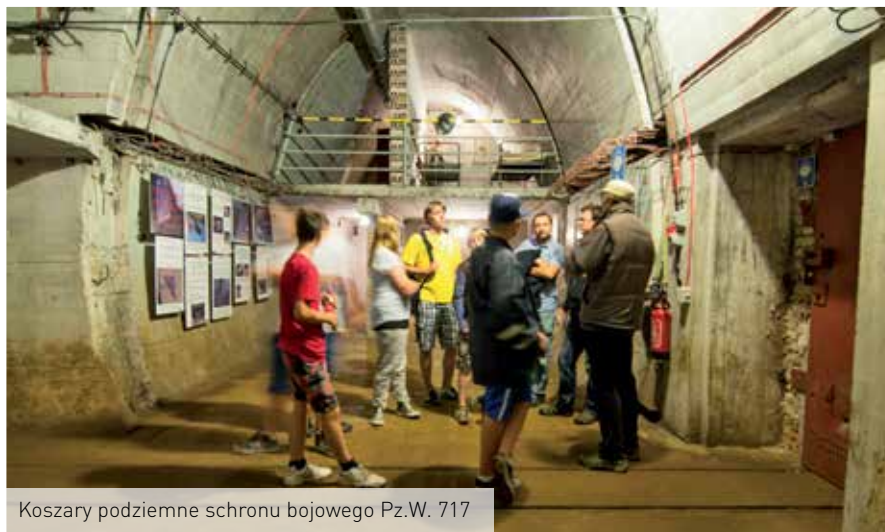

Grupa Warowna Scharnhorst. Zapora przeciwpancerna – „zęby smoka”

Najbardziej znanym i najlepiej zachowanym zespołem obiektów MRU jest bez wątpienia Grupa Warowna Scharnhorst. Według dokumentów z 1936 roku planowano tu budowę trzech obiektów: panzerwerków 716, 717, 718. W efekcie do 1939 roku wybudowano tylko Panzerwerk 717, dostępny z systemu podziemnego Panzerwerk 716, i trzeci, nieumieszczony na planach pierwotnych, 716a. Z budowy schronu bojowego 718 zrezygnowano. Od strony przedpoła grupa warowna chroniona była rowem i zaporą

przeciwpancerną w postaci słupów żelbetowych zwanych popularnie zębami smoka. W roku 1944 dodano uniwersalne stanowiska Ringstand 58c „Tobruk” oraz pogłębiono rów przeciwpancerny. W związku z planowanym umieszczeniem lekkiej artylerii polowej w okolicach wsi Wysoka i ciężkiej wraz z moździerzami w okolicach wsi Zarzyń przygotowano ziemne stanowiska dla obserwatorów artylerii, po których do dnia dzisiejszego nie pozostał żaden ślad. Według historyków radzieckich tutaj właśnie w nocy

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Koszary podziemne schronu bojowego Pz.W. 717

z 29 na 30 stycznia 1945 roku 44. Brygada Pancerna 1. Armii Pancernej Gwardii przetała linię obrony.

Zespół obiektów obecnie wykorzystywany jest turystycznie i trwa wyposażanie obiektów w urządzenia i pierwotne sprzęty. Najlepiej zachowany jest dwukondygnacyjny schron bojowy 717 uzbrojony w cztery karabiny maszynowe w dwóch kopułach pancernych, moździerz motorowy w kopule, miotacz płomieni umieszczony pod płytą pancerną i ciężki karabin maszynowy za płytą pancerną do obrony wejścia i flankowania zapola obiektu. Do oglądania pola walki służyła kopuła obserwacyjna. Wewnątrz, oprócz pomieszczeń związanych ze środkami bojowymi, znalazło się miejsce dla pomieszczeń dowódcy i załogi, toalety, filtrowentylatorowni i magazynów podręcznych. Wszystkie obiekty miały podziemne zespoły koszarowo-magazynowe, z którymi połączone były szybami z windą i klatką schodową. Tutaj znajdowały się magazyny amunicyjne, składy saperskie, dwukondygnacyjne koszary z pomieszczeniami dla żołnierzy, kuchnią, składem żywności, pokój lekarski z izbą chorych

i toalety. Od koszar w kierunku Głównej Drogi Ruchu biegnie 600-metrowy korytarz, po którym dawniej jeździła kolejka o napędzie akumulatorowym.

■ Pniewo. Muzeum Fortyfikacji i Nietoperzy

(N 52°22'17"15" E 15°30'24"34")

Adres: Pniewo 1, Międzyrzecz
tel. +48 95 741 99 99, +48 509 868 965
www.bunkry.pl

W muzeum znajduje się wystawa stała z elementami wyposażenia i uzbrojenia schronów, fotografie, mapy, numizmatyka oraz mundury wojsk niemieckich. Najważniejszym punktem zwiedzania jest w całości zachowany schron bojowy 717. Muzeum oferuje dwie trasy zwiedzania. Krótka, do której wchodzi się schronem 717, prowadzi chodnikiem podziemnym do schronu 716; powrót powierzchnią. Długa również zaczyna się w schronie 717 i biegnie chodnikiem do podziemnego dworca Heinrich; powrót tą samą drogą.

atrakcje w okolicy

3,85 km

Schron przeciwlotniczy. Fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

Schron, którego wejścia znajdują się w skarpi nad brzegiem jeziora Paklicko Małe.

Adres: Wysoka

3,34 km

Kamień ku czci śmierci mjr. Karabanowa

W centrum wsi stoi kamienny obelisk upamiętniający śmierć mjr. Aleksieja Aleksandrowicza Karabanowa, radzieckiego dowódcy batalionu czołgów.

Adres: Wysoka

11 km

Niemiecki zespół koszarowy „Regenwurmlager”

Obiekty koszarowe zaplecza dla MRU wzniesione w latach 1927–1935.

Adres: Kęszycza Leśna

miejsca noclegowe w okolicy:

Osrodek Wypoczynkowy „Laguna”

os. Świerczów, Lubniewice
tel. +48 95 755 83 27
www.laguna-ow.pl

Gościniec na Półwyspie

ul. Wysoka 45, Międzyrzecz
tel. +48 506 176 466
www.goscinieczysoka.pl

Hotel Kęszycza Leśna

Kęszycza Leśna 57
tel. +48 95 741 82 01
www.hotelkeszycalesna.pl

atrakcje w okolicy

2 km

Regionalna Izba Tradycji (Żółty Pałacyk)

Willa wiejska, zwana Żółtym Pałacykiem, wybudowana została na początku XX wieku. Wewnątrz znajdują się zbiory, począwszy od urn ciałopalnych kultury łużyckiej, znalezionych podczas odkrywek archeologicznych, przez eksponaty związane z przemysłową przeszłością i dawnymi mieszkańcami, do współczesnych. Ciekawe są słynne „grzybki Eriki Steinbach”, czyli znaleziony przypadkiem, a liczący sobie bez mała 70 lat stoik z kurkami. Wykorzystywany był przez Erikę Steinbach w propagandzie wypędzeń.

Adres: ul. Sikorskiego 6, Witnica
tel. +48 95 721 64 76, +48 95 751 50 18

4,5 km

Kościół pw. Matki Boskiej Królowej Polski

Dzisiejszy Biatcz liczy około 400 mieszkańców. W jego zabudowie dominuje monumentalny neogotycki kościół pw. Matki Boskiej Królowej Polski. Jego charakterystycznym elementem jest wieża nakryta efektownym szpiczastym dachem. Jest to świątynia typu salowego. Powstała w 1895 roku na miejscu XVIII-wiecznego kościoła szachulcowego otoczonego cmentarzem, którego pozostałości przetrwały do dziś.

Adres: Biatcz, Witnica

Witnica Muzeum z nieprawdopodobną historią założyciela

 Współrzędne GPS: N 52°40'40" E 14°53'29"
www.witnica.pl

parking dla samochodów przy
drodze wojewódzkiej nr 32

Muzeum Chwały Oręża Polskiego. Armata przeciwpancerna ZIS-2

Na szlaku militarno-fortyfikacyjnym nie mogło zabraknąć Witnicy. W tym niewielkim miasteczku znajdują się aż trzy miejsca warte odwiedzenia.

■ Park Drogowskazów i Stupów Milowych Cywilizacji

(N 52°40'30" E 14°53'45")
www.witnica.pl/parkdrogowskazow

To oryginalne założenie, z zadziwiającym, stale powiększającym się zbiorem eksponatów ustawionych w środku miasta, w malowniczym parku zajmującym ponad 7 hektarów, obok potoku Witna powstało w 1995 roku.

Pomysł parku i nazwa nawiązuje do czasów, kiedy Witnica, dawniej Vietz, leżała na ważnym trakcie komunikacyjnym Akwizgran – Berlin – Królewiec – Petersburg. Zebrało tutaj i opisano kilkadziesiąt urządzeń, obiektów opisujących rozwój cywilizacji, od wynalazku koła, przez maszynę parową, do anteny radiowo-telewizyjnej. Zbiór podzielony został na cztery kolekcje: zabytków kultury drogi, stupów milowych cywilizacji, refleksji i fantazji, gdzie zgromadzono kilkadziesiąt stupów i kamieni granicznych, tablic informacyjnych, elementów maszyn i urządzeń technicznych związanych z dawnym traktem, nad którym leży miasto. Dzięki

Lubuskie. Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

staraniom regionalisty Zbigniewa Czarnucha w dziale „Przestrzeń refleksji” powstała instalacja pt. „Droga donikąd”. Tworzą ją zabijki fortyfikacji polowej w postaci ciężkich żezy żelazobetonowych oplecionych drutem kolczastym, kolczatki drogowej i niemieckiego jednoosobowego wartowniczego schronu przeciwodtamtkowego (Einmannschützbunker), elementu systemu obrony dworca kolejowego w Witnicy. Znalazł się tu także fragment muru berlińskiego.

■ Muzeum Chwały Oręża Polskiego w Witnicy (N 52°40'37" E 14°53'33")

Adres: ul Sikorskiego 35, Witnica
tel. +48 95 751 53 14, www.witnica.pl

Założycielem prywatnego muzeum jest emerytowany pułkownik 2. Armii Wojska Polskiego Czesław Chmielewski, który podczas II wojny światowej służył w szeregach 17. Pułku Piechoty. Podczas walk pod Budziszynem został ranny i w wyniku braku informacji o jego losie został uznano go zaginionego, a następnie zmarłego. Uratowany przez radzieckich sanitariuszy został przetransportowany na tyły.

I na tym skończyłaby się ta opowieść, gdyby nie książka Kazimierza Kaczmarka pt. *Przez trzy granice*, wydana w latach 70. XX wieku, z której dowiedział się o swojej rzekomej śmierci oraz o tym, że pośmiertnie został odznaczony Orderem Virtuti Militari. Idąc książkowym śladem, odnalazł w Zgorzelcu na cmentarzu wojskowym swój nagrobek. Wówczas w hotdzie poległym towarzyszom broni postanowił utworzyć muzeum pamiątek wojskowych. Pierwszym eksponatem był przyznany mu Order Virtuti Militari. Zbiory muzealne ukazują historyczne losy i fazy rozwoju polskich sił zbrojnych. Podzielone zostały na trzy działy tematyczne: „Wojsko Polskie 1919–1939”, „Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie” oraz „Współczesne Siły Zbrojne”. Wystawę plenerową stanowią armaty, haubice i działa przeciwlotnicze używane przez Wojsko Polskie w czasie II wojny światowej. Na szczególną uwagę zasługują zgromadzone odznaki wszystkich pułków przedwojennej kawalerii, siodło ułańskie z przytroczoną pękniętą szablą wydobyte z Bzury w miejscu tragicznej bitwy, mundury i hełmy powstańców warszawskich oraz uzbrojenie używane przez Armię Krajową. ■

atrakcje w okolicy

11 km

Zoo Safari

Okolo 600 zwierząt z całego świata na ponad 20 hektarach. Zwierzęta poruszają się po swoim terenie, ludzie obserwują je z okien samochodów przemierzających powoli wyznaczoną trasę.

Adres: Świerkocin 7a, Witnica
www.zoo-safari.com.pl

miejsca noclegowe w okolicy:

Konieczna A. Gospodarstwo agroturystyczne

ul. Myśliwska 14, Witnica
tel. +48 95 751 55 90
www.agroturystyka-witnica.pl

Motel Rackiewicz

ul. Gorzowska 50, Witnica
tel. +48 95 728 45 31

Hotel & Restauracja Witnica

ul. Krajowej Rady Narodowej 5, Witnica
+48 95 728 45 36
www.hotelwitnica.com

Hotel Leśne Ustronie

ul. Myśliwska 12, Witnica
tel. +48 95 751 66 16
www.lesneustronie.pl

Witnica. Park Drogowskazów i Stupów miłowych cywilizacji

atrakcje w okolicy

9,5 km

Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza

Muzeum mieści się w renesansowym pałacu z 1602 roku. Ekspozycja podzielona została na cztery wystawy stałe: „Obrona granicy zachodniej państwa polskiego za panowania Piastów”, „Gospodarka ludności w średniowieczu na Środkowym Nadodrzu”, „Łowcy i rolnicy epoki kamienia na Środkowym Nadodrzu” i „Wicina – gród metalurgów sprzed 2500 lat”.

Adres: Świdnica

12 km

Niemieckie schrony przeciwlotnicze

Dwie pięciokondygnacyjne budowle o nieznanym przeznaczeniu, wybudowane w 1938 roku.

Adres: Świdnica

miejsca noclegowe w okolicy:

Gospodarstwo Agroturystyczne Letnica

osiedle Letnica 1a, Letnica
tel. +48 68 327 33 97
www.agroletnica.pl

Agroturystyka U Moni

ul. Wandy Komarnickiej 5,
Wilkanowo
tel. +48 607 113 302

Gospodarstwo Agroturystyczne As

ul. Strumykowa 3, Olcha
tel. +48 68 321 15 86
www.agroturystykaas.zgora.pl

**parking dla samochodów
na miejscu**

Dla osób zainteresowanych fortyfikacjami i militariami znajdującymi się na Ziemi Lubuskiej wizyta w tym miejscu to prawdziwa przyjemność. Jest to w chwili obecnej druga w kraju pod względem wielkości zbioru sprzętu ciężkiego (po Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie) placówka muzealna. Jej siedziba znajduje się w klasycystycznym pałacu otoczonym parkiem, w którym prezentowane są wystawy stałe ułożone w pięć grup tematycznych: „Dawna broń”, „Salon myśliwski”, „Żołnierz Polski 1914–1945”, „Wojsko Polskie po 1945 roku” i „Kobiety żołnierze”. W pawilonie ekspozycyjnym i w parku na przeszło 4 hektarach zgromadzono kolekcję sprzętu ciężkiego. Składają się na nią haubice, moździerze i wyrzutnie rakietowe, czołgi, działa samobieżne, transporterzy opancerzone, a także 25 samolotów i 5 śmigłowców. Ponadto jest tu skansen fortyfikacyjny, w którym prezentowane są elementy wyposażenia schronów ocalone przed złomowaniem. Pochodzą w większości z niemieckich schronów znajdujących się na Linii Odry, a także radzieckich małych schronów bojowych ze Szprotawy. Jak każde znaczące muzeum i to ma swoje unikatowe wizytówki. Należą do nich m.in. pistolet VIS wz. 32 z partii prototypowej, wyprodukowanej w liczbie tylko 140 sztuk (jeden z sześciu zachowanych na świecie egzemplarzy), dwa działa samobieżne SU-152 z 1943 roku z wyraźnymi śladami walk podczas forsowania

Drzonów Lubuskie Muzeum Wojskowe

 Współrzędne GPS: N 51°56'39" E 15°19'05"
www.lmm.ezg.pl

Przeciwlotnicze działo samobieżne ZSU-57-2

Odry, czołg T34-76, jednomiejscowy polski samolot odrzutowy TS-11 „Iskra” 200 BR. Ostatnim cennym nabytkiem muzealnym jest ciężkie działo samobieżne 2S7 „Pion”, których tylko dziewięć znajdowało się na wyposażeniu Ludowego Wojska Polskiego. Odwiedzający muzeum mają możliwość przejażdżki zabytkowym transporterem opancerzonym BRT-152.

Ożywiając minione epoki.
Rekonstrukcje bitew,
turnieje rycerskie

Mapy znaczone orężem

Mapa imprez związanych z turystyką militarną

Autostrazy

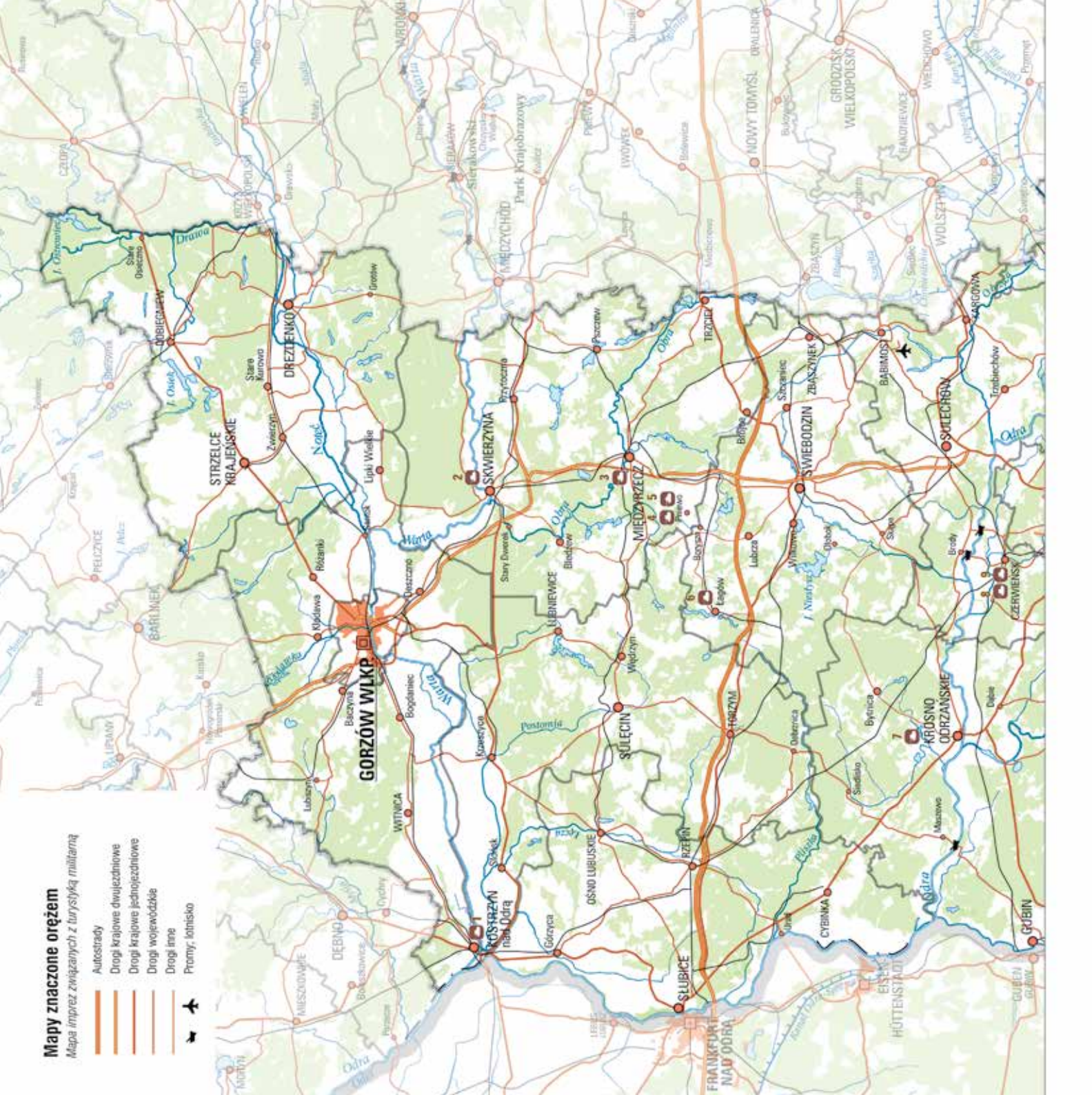
Drogi krajowe dwujezdniowe

Drogi krajowe jednojezdniowe

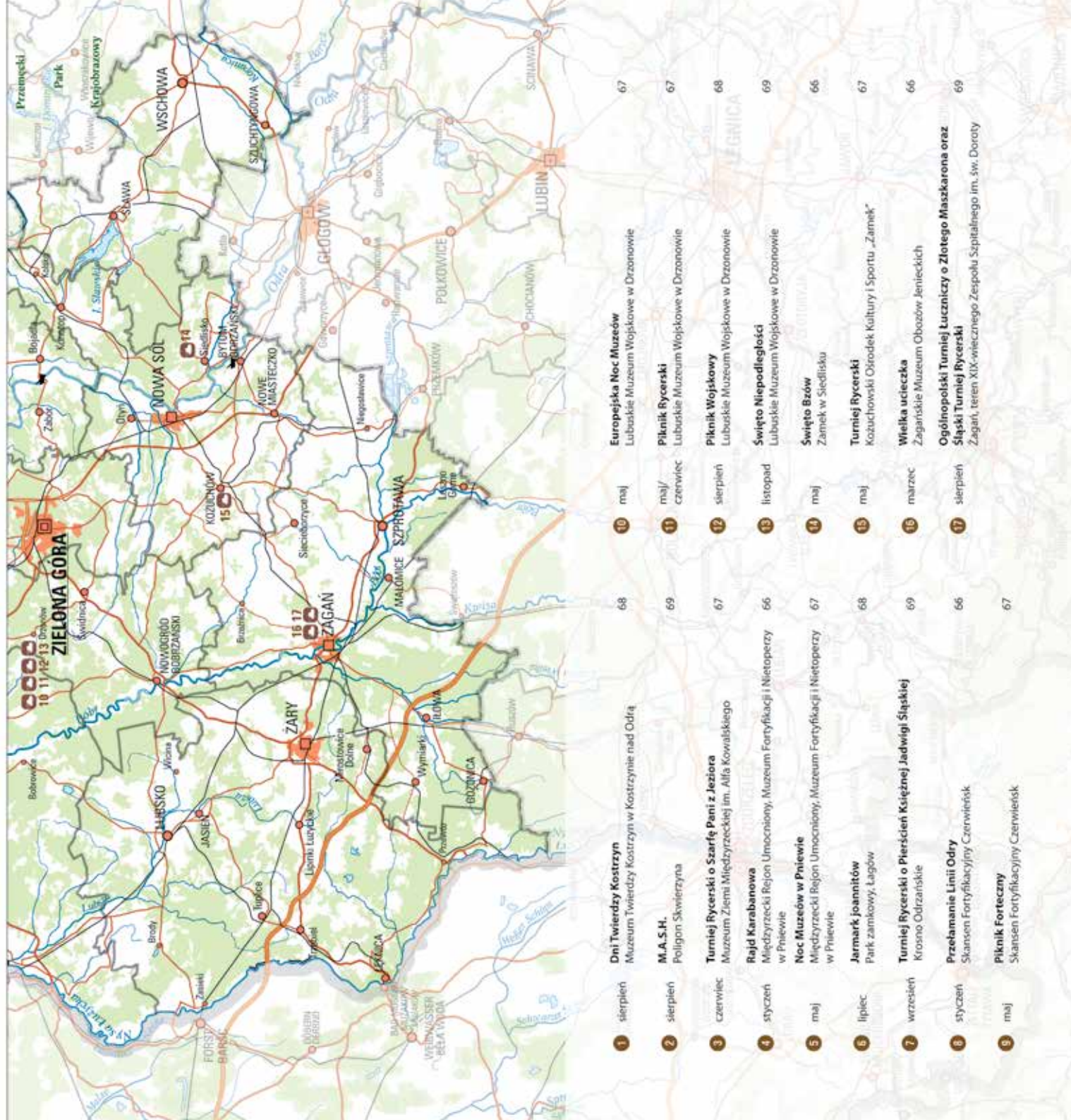
Drogi wojewódzkie

Drogi inne

Przemy, lotnisko

Żagań. Turniej Łuczniczy

I **Rajd Karabanowa**

Rajd nawiązuje do wydarzeń z końca stycznia 1945 roku, kiedy radzieckie czotgi przejechały główną linię międzyrzeckich bunkrów. Dowodził nimi mjr Aleksiej Karabanow, który zginął w Wysokiej. W ramach imprezy organizowane są: inscenizacja batalistyczna, rajd terenowy, wystawy. Również w muzeum czeka na odwiedzających wiele atrakcji.

Adres: Międzyrzecki Rejon Umocniony, Muzeum Fortyfikacji i Nietoperzy Pniewo 1, Międzyrzec
www.bunkry.pl, tel. +48 95 741 99 99

I **Przełamanie Linii Odry**

Obchody przełamania Oderstellung rozpoczynają się prelekcją, która jest

doskonałą lekcją historii. Podczas zwiedzania obiektów skansenu można skosztować herbatki z pieca bunkrowego. Dodatkowo podczas imprezy obiekty obsadzone są rekonstruktorami ubranymi w umundurowanie z epoki.

Adres: Skansen Fortyfikacyjny Czerwieńsk Czerwieńsk
www.fortyfikacje.zgora.pl
tel. +48 508 510 935

III **Wielka ucieczka**

Impreza upamiętniająca wielką ucieczkę alianckich jeńców z obozu niemieckiego w Żaganiu, która rozstawiona została w filmie *The Great Escape* w reżyserii Johna Sturgesa. Piknik militarny na terenie muzeum organizowany jest pod nazwą

„Ucieczka w historię”. Podczas imprezy odbywają się pokazy dynamiczne oraz inscenizacje dla upamiętnienia wielkiej ucieczki.

Na placu gen. Maczka odbywa się również piknik rodzinny.

Adres: Żagańskie Muzeum Obozów Jenieckich
ul. Lotników Alianckich 6, Żagań
www.muzeum.eline2.serwery.pl
tel. +48 68 478 49 94

V **Święto Bzów**

Bzy, a właściwie lilaki, były symbolem Siedliska już w XVIII wieku. Od końca XIX wieku przez niemal 50 lat obchodzone Święto Bzów, podczas którego odbywały się jarmarki, liczne spektakle teatralne oraz

Ożywiając minione epoki. Rekonstrukcje bitew, turnieje rycerskie

uczty. Dzisiaj na dziedzińcu zamkowym znowu ma miejsce to pachnące święto. Poza konkursami z bzem w roli głównej odbywają się przedstawienia, koncerty, jarmarki średniowieczne, turnieje rycerskie i pokazy broni palnej z tamtych czasów, pokazy obyczajów i kunsztu bojowego XVII-wiecznej szlachty.

Adres: Zamek w Siedlisku
Fundacja Karolat
www.karolat.org
tel. +48 693 411 812

Noc Muzeów w Pniewie

W województwie lubuskim, podobnie jak w całej Polsce, odbywa się Noc Muzeów, podczas której można zwiedzać zakamarki muzealnych placówek. Wśród obiektów udostępniionych do zwiedzania należy Międzyrzecki Rejon Umocniony.

Adres: Międzyrzecki Rejon Umocniony,
Muzeum Fortyfikacji i Nietoperzy
Pniewo 1, Międzyrzec
www.bunkry.pl, tel. +48 95 741 99 99

Europejska Noc Muzeów w Lubuskim Muzeum Wojskowym w Drzonowie

Podczas imprezy można oglądać wystawy, odbywają się także pokazy walk i obyczajów rycerskich, pokaz świetlnomuzyczny-pirotechniczny oraz inscenizacje batalistyczne.

Adres: Lubuskie Muzeum Wojskowe
Drzonów 54
www.lmm.ezg.pl
tel. +48 68 321 18 56

Turniej Rycerski

Turniej rozpoczyna się mszą w obrzędku łącińskim oraz odśpiewaniem *Bogurodzicy*. Goście mają okazję przyjrzeć się barwnemu korowodowi, turniejom konnym, bojowym, pieszym oraz pokazom średniowiecznego tańca. Inscenizacje oraz pokazy zwyczajów i obrzędów średniowiecznych przybliżają dziedzictwo narodowe tego regionu.

Siedlisko. Święto Bzów

Adres: Kożuchowski Ośrodek Kultury i Sportu „Zamek”
ul. Klasztorna 14, Kożuchów
www.zamek.kozuchow.pl
tel. +48 68 355 35 36

Piknik Forteczny

Organizowany razem z imprezą Majówka nad Odrą oraz inauguracją sezonu motorowodnego piknik od kilku lat przyciąga do Czerwieńska turystów. Ciekawą atrakcją jest skansen fortyfikacyjny oraz wystawa makiet obiektów militarnych. Można tu podziwiać m.in. zabytkowe motocykle i rowery.

Adres: Skansen Fortyfikacyjny Czerwieńsk
Czerwieńsk
tel. +48 508 510 935

Piknik Rycerski

Podczas pikniku do zwiedzania udostępniane są pojazdy i samoloty wojskowe. Nie brakuje inscenizacji militarnych, pokazu walk rycerskich oraz prezentacji współczesnego sprzętu wojskowego i policyjnego, a nawet przejażdżek zabytkowymi pojazdami. Wioska rycerska pozwala zapoznać się z dawnymi dziejami regionu.

Adres: Lubuskie Muzeum Wojskowe
Drzonów 54
www.lmm.ezg.pl
tel. +48 68 321 18 56

Kożuchów. Turniej Rycerski na zamku

VI Turniej Rycerski o Szarę Pani z Jeziora

Zamek w Międzyrzeczu co roku gości rycerstwo z całej Europy. Grupowym walkom z zachwytem przyglądają się biatogłowy. Odbyna się tu również walka na miecze, w której udział biorą dzieci. Goście mogą powędrować przygotowaną ścieżką turystyczną, przyjrzeć się pracy średniowiecznego karta, postrzelać z łuku, a także przymierzyć rycerski rynsztunek i zbroję. Doskonałą pamiątką będzie wybita na zamkowym dziedzińcu moneta.

Adres: Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej im. Alfa Kowalskiego
ul. Podzamcze 2, Międzyrzec
www.muzeum-miedzyrzecz.pl
tel. + 48 94 742 18 50

Organizatorzy: Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej im. Alfa Kowalskiego oraz Bractwo Rycerzy Ziemi Międzyrzeckiej

VII Jarmark joannitów

Na łagowski Jarmark Rzemiosła Średniowiecznego przybywają kupcy z różnych stron Polski i z zagranicy. Turyści i mieszkańcy przenoszą się tutaj w czasy Komandorii Łagowskiej z XVI wieku, kiedy to komandorem był Andreas von Schlieben. Goście mogą zapoznać się z dawnym rzemiosłem, robiąc papier czerpany, pisząc starodruki gęsim piórem, wykonując naczynia gliniane na kole garncarskim czy tkając krajki, oraz spróbować średniowiecznych potraw. W parku odbywa się Wielki Turniej Rycerski.

Adres: ul. Kościuszki 3 (park zamkowy), Łagów

VIII Piknik Wojskowy

Kolejna impreza organizowana przez muzeum. Tradycyjnie podczas niej można zapoznać się z historią dzięki utworzonej wiosce rycerskiej i inscenizacjom

batalistycznym. Niemalą atrakcją jest przejażdżka zabytkowym transporterem opancerzonym BTR-152 oraz pokaz współczesnego sprzętu wojskowego.

Adres: Lubuskie Muzeum Wojskowe Drzonów 54
www.lmm.ezg.pl
tel. +48 68 321 18 56

VIII Dni Twierdzy Kostrzyn

Dni Twierdzy Kostrzyn to okazja, żeby nie tylko poznać historię miasta i regionu, lecz także zobaczyć ciekawe pokazy i inscenizacje. Podczas imprezy odbywają się koncerty, występy, spotkania z przedwojennymi mieszkańcami miasta, a także pokazy artyleryjskie.

Adres: Muzeum Twierdzy Kostrzyn Kostrzyn nad Odrą
www.muzeum.kostrzyn.pl
tel. +48 95 752 23 60

Ożywiając minione epoki. Rekonstrukcje bitew, turnieje rycerskie

Drzonów. Piknik Wojskowy

VIII M.A.S.H.

Skwierzyna kojarzona jest z jednostką wojskową. Podczas dwudniowej imprezy można zobaczyć rekonstrukcje historyczne, trening Lotnictwa Policji, pokazy sprzętu wojskowego i PSP, muzeum maszyn, przejazdy sprzętem militarnym, paintball, koncerty. Impreza odbywa się na poligonie wojskowym.

Adres: Skwierzyna, Poligon Skwierzyna
www.mash.skwierzyna.pl

VIII Ogólnopolski Turniej Łuczniczy o Złotego Maszkarona oraz Śląski Turniej Rycerski

Odbywająca się w plenerze impreza co roku przyciąga walecznych rycerzy i piękne białogłowy. Turniej rozpoczyna się prezentacją bractw i otwarciem wioski historycznej. Pojedynek towarzyszą pokazy tańców średniowiecznych, tańca z ogniem

oraz występy zespołu prezentującego muzykę dawną. Ponadto na gości czeka jarmark średniowieczny, wioska rycerska i prezentacja narzędzi tortur.

Adres: Teren XIX-wiecznego Zespołu Szpitalnego im. św. Doroty, Żagań

Organizator: Centrum Kultury w Żaganiu
ostatnia sobota sierpnia
www.centrumkultury.zagan.pl
tel. +48 68 477 64 78

IX Turniej Rycerski o Pierścień Księżnej Jadwigi Śląskiej

Turniej rozpoczyna się średniowieczną paradą z orszakiem księżnej Jadwigi Śląskiej i Henrykiem Brodatym na czele. Bractwa rycerskie przybywają z całej Polski, żeby dać świadectwo średniowiecznych zwyczajów. Nie brakuje walk rycerskich, turniejów bojowych i łuczniczych. Nietamą atrakcją stanowi inscenizacja zdobywania zamku. Na turystów czeka jarmark kasztelański

oferujący lokalne produkty – miody, chleby, ziota, napitki lecznicze. Dzieci za sprawą strojów mogą przeobrazić się w małego rycerza i młodą damę. Najważniejszą częścią imprezy jest rycerski turniej konny.

Adres: ul. Szkolna 1, Krosno Odrzańskie
www.cak-zamek.pl
tel. +48 68 383 89 94

IX Święto Niepodległości

11 listopada warto wybrać się do Drzonowa do Lubuskiego Muzeum Wojskowego. Poza zwiedzaniem ekspozycji i przejażdżką zabytkowym transporterem BTR-152 można wystuchać pieśni patriotycznych. Co roku organizowany jest też rajd pod nazwą Rowerowa Niepodległa z Zielonej Góry do Drzonowa.

Adres: Lubuskie Muzeum Wojskowe Drzonów 54
www.lmm.ezg.pl
tel. +48 68 321 18 56

A photograph of a historical town featuring a prominent church with a green copper spire, several buildings with red-tiled roofs, and a stone wall in the foreground. The scene is set against a cloudy sky.

Śladem miecza, chorągwi i murów obronnych.

Wycieczki z historią

Zielona Góra – Krosno Odrzańskie – Lubsko – Nowogród Bobrzański / Krzystkowice – Zielona Góra

Trasa o długości 112 km. Czas trwania wycieczki: 6–7 godz.

Wycieczkę rozpoczynamy na parkingu, na placu Powstańców Wielkopolskich w Zielonej Górze. Od strony wschodniej kościoła pw. Matki Boskiej Częstochowskiej, przy schodach prowadzących do dawnej fosy widać fragmenty murów miejskich. Fortyfikacje z kamienia polnego wzniesione w XV wieku otaczały całe miasto. Na początku XIX wieku mury rozebrano, a fosy miejskie zasypano.

Zostawiając samochód na kilkadziesiąt minut na parkingu, ruszamy w kierunku Starego Rynku, aby dotrzeć do zbiegu ulic Masarskiej i Krawieckiej, gdzie znajduje się **1 Wieża Głodowa (Wieża Łaziebna)** – pozostałość Bramy Nowej. Postawiono ją w drugiej połowie XV wieku. Ma 35 metrów wysokości. Oprócz funkcji obronnych budowla pełniła także funkcję miejskiego więzienia.

Wracamy na parking. Ulicą Wojska Polskiego wyjeżdżamy z miasta w kierunku Krosna Odrzańskiego. Jedziemy drogą krajową 32 przez zwarte obszary leśne – Bory Zielonogórskie. Po drodze mijamy **2 Leśniów Wielki** z kościołem gotyckim z XIV wieku. Skręcając w lewo w DW279, można dojechać do **3 Lubuskiego Muzeum Wojskowego** w Drzonowie (5 km). W **4 Dąbiu**, 11 kilometrów dalej, znajduje się kościół gotycki wzniesiony w XIII–XIV wieku, a 2 kilometry na południe od wioski, przy DW288 leży **5 Jezioro Wielkie**.

Po 2,5 kilometrze dojeżdżamy do ronda, na którym DK32 odbija w lewo do Gubina, do Krosna Odrzańskiego prowadzi w prawo DK29. Mijamy **6 Potupin z grodziskiem**

Krosno Odrzańskie. Zamek

na południowych obrzeżach wioski i po niepełnej 2 kilometrach docieramy do miasta. Samochód stawiamy na dużym parkingu na placu św. Jadwigi Śląskiej.

7 Krosno Odrzańskie potożone jest u ujścia Bobru do Odry. Ze względu na otaczające go rzeki gród był w przeszłości ważnym punktem obrony zachodnich granic Polski. Dla wzmocnienia obronności miasta w XIII wieku otoczono je ceglany murem, którego fragmenty możemy oglądać przy dworcu PKS. Kilkadziesiąt metrów na wschód od dworcowego zaplecza znajduje się zamek piastowski. Po wojennych zniszczeniach w 1945 roku budowla odzyskuje dziś swój dawny blask.

W zamkowych izbach siedzibę ma muzeum prezentujące historię Krosna Odrzańskiego. Na jego dziedzińcu odbywają

trasa wycieczki

Lubusko. Zamek

trasa wycieczki

Centrum Artystyczno-Kulturalne „Zamek”

Adres: ul. Szkolna 1, Krosno Odrzańskie
tel. +48 68 383 89 94
www.cak-zamek.pl

się koncerty oraz pokazy walk rycerskich. Obok zamku stoi ocalały z działań wojennych barokowy kościół pw. św. Jadwigi.

Kontynuujemy wycieczkę, wyjeżdżając z miasta ulicą Bohaterów Wojska Polskiego w kierunku Gubina. Po 4 kilometrach w okolicach Jeziora Raduszeckiego dołączamy do DK32.

Za mostem nad Bobrem skręcamy w DW287 na Lubusko. Po 2 kilometrach docieramy do **8 Dychowa**, w którym znajduje się elektrownia szczytowo-pompowa wybudowana w latach 1934–1936 oraz Jezioro Dychowskie (sztucznie spiętrzony zbiornik o powierzchni 100 ha). Okolice Dychowa i Bronkowa znane są z bogatej oferty agroturystycznej skierowanej do miłośników jeździectwa, wędkarstwa i grzybobrania.

Przez Bobrowice i Stróżkę po 27 kilometrach wjeżdżamy do **9 Lubuska** (s. 36). Ulicą Poznańską docieramy do ścisłego centrum miasta – placu Wolności. Stawiamy samochód na parkingu i udajemy się na zwiedzanie. Środek placu zajmuje najstarsza budowla sakralna w mieście (z drugiej połowy XIII wieku) – **kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny**. Obok świątyni stoi ratusz z drugiej połowy XVI wieku, w którym mieści się obecnie Urząd Miejski.

Lubusko już od XIII wieku otaczały fortyfikacje ziemno-drewniane, które w XIV wieku zamieniono na murowane z kamienia polnego. U wylotu dróg miejskich wzniesiono bramy: Gubińską i istniejącą do dzisiaj Bramę Żarską przy ulicy Kopernika. W XV wieku fortyfikacje wzmocniono, wznosząc m.in. basztę Bramy Żarskiej (Wieża Pachotków). Idąc

Śladem miecza, chorągwi i murów obronnych. Wycieczki z historią

z placu ulicą Sienkiewicza, po 400 metrach dojść można do ulicy Zamkowej, przy której znajduje się zamek. Budowla wzniesiona została na miejscu istniejącego tu wcześniej grodu rycerskiego.

Z miasta wyjeżdżamy Krakowskim Przedmieściem (DW287). Za znakami na Nowogród Bobrzański skręcamy w ulicę Warszawską. Od ronda Unii Europejskiej jedziemy 18 kilometrów DW289.

Tuż przed zieloną tablicą z napisem „Nowogród Bobrzański” skręcamy w lewo na „betonówkę”. Znaleźliśmy się w Krzystkowicach, na terenie dawnej fabryki amunicji Dynamit AG (N 51°48'15" E 15°12'38"). W czasie II wojny światowej znajdowała się tutaj filia obozu koncentracyjnego Gross-Rosen, gdzie pracowało od 20 tysięcy do 42 tysięcy pracowników przymusowych, jeńców i więźniów. Dla turystów interesujących się tematyką II wojny światowej dostępnych jest blisko 400 obiektów, budynków i ruin.

Wracamy do Zielonej Góry, wjeżdżając w **10 Nowogrodzie Bobrzańskim** na DK27. Najstarszym zabytkiem miasta jest gotycki kościół pw. św. Bartłomieja z XIII–XIV wieku przy ulicy św. Jadwigi 4. Za mostem nad Bobrem, u ujścia Brzeźnicy, potożony jest kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny.

Po przejechaniu 18 kilometrów mijamy Świdnicę, w której ma siedzibę **11 Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza**. Na południe od wioski (2 km) stoją dwa pięciokondygnacyjne bunkry wykorzystywane w czasie II wojny światowej jako stacja przekaźnikowa Niemieckiego Radia Wojskowego z Wrocławia.

Do Zielonej Góry wjeżdżamy przez Wilkanowo, w którym możemy obejrzeć miejsce upadku **12 meteorytu Wilkanówko** w roku 1841. Na zakręcie ulicy Wandy Komarnickiej stoi trzytonowy głaz upamiętniający tamto wydarzenie. Części jednokilogramowego meteorytu znajdują się w muzeach rozszanych po całym świecie. Polski kawałek o wadze 63 gramów można oglądać we Wrocławiu.

Wycieczkę kończymy na parkingu, na placu Powstańców Wielkopolskich w centrum Zielonej Góry.

noclegi i gastronomia

Hotel Ruben

Adres: al. Konstytucji 3 Maja 1a, Zielona Góra
tel. +48 68 456 70 70
www.rubenhotel.pl

Hotel Qubus

Adres: ul. Ceglana 14a, Zielona Góra
tel. +48 68 329 31 00
www.qubushotel.com

Winnica Restauracja & Bar

Adres: pl. Pocztowy 17, Zielona Góra
tel. +48 68 323 07 96
www.restauracja-winnica.pl

imprezy w okolicy:

- III–IV** Kaziuki – Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze z siedzibą w Ochli
- V** Piknik Forteczny – Czerwieńsk
- V** Ogólnopolski Festiwal Piosenki Dziecięcej i Młodzieżowej FUMA – Zielona Góra
- VII** Święto Miodu – Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze z siedzibą w Ochli
- VIII** Dobrze, smacznie, bo lubuskie – Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze z siedzibą w Ochli
- VIII** Zielonogórska Noc Kabaretowa – Zielona Góra
- VIII** Międzynarodowy Festiwal Sztuki Ulicznej „Buskerbus” – Zielona Góra
- XI** Winobranie – Zielona Góra

Gorzów Wielkopolski – Santok – Międzyrzecz – Pniewo

Trasa o długości 64 km

Międzyrzecz. Zamek

trasa wycieczki

■ **Muzeum Fortyfikacji i Nietoperzy w Pniewie**
www.bunkry.pl

■ **Pętla Boryszyńska**
www.petla-boryszynska.pl

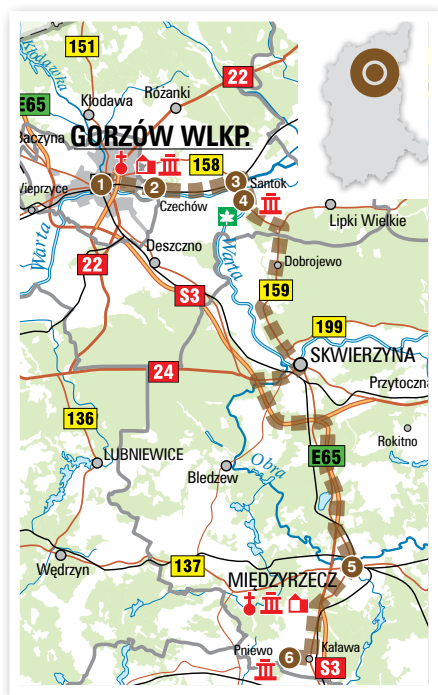
Wycieczkę rozpoczynamy w **1 Gorzowie Wielkopolskim** (miasto jest dobrze skomunikowane z resztą kraju dzięki drodze ekspresowej S3) od zwiedzenia katedry pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (N 52°43'51" E 15°14'22") przy ulicy Obotryckiej, w ścisłym centrum. Jest to najstarszy i najcenniejszy zabytek miasta (s. 14). Następnie od kościoła idziemy deptakiem (ul. Hawelańska) na północ. Po 250 metrach dochodzimy do murów obronnych przy ulicy Zabytkowej. Fortyfikacje miejskie w Gorzowie zaczęły powstawać w latach 1321–1325 z kamieni narzutowych uzupełnionych u góry cegłą. Były dostosowane do ówczesnie stosowanej broni miotającej. Jednakże wraz z rozwojem sztuki wojennej mury obronne miasta traciły na znaczeniu. Zaczęto je rozbierać. Do dzisiaj przetrwał jedynie fragment średniowiecznych

obwarowań z czterema czatowniami (basztami łupinowymi) liczący 130 metrów długości. Od północy w miejscu dawnej fosy teren został splantowany. Urządzono na nim skwer ze ścieżką wysypaną żwirem, o linii zgodnej z obwodem murów.

Wyjeżdżamy z Gorzowa ulicami Sikorskiego i Warszawską w kierunku Santoka. Jedziemy kilka kilometrów w **2 Czechowie** nad samym brzegiem Warty. Tuż przy skrzyżowaniu szosy z torami kolejowymi znajduje się bunkier z 1937 roku (jeden z siedmiu w okolicy). Jest zupełnie niewidoczny nawet z najbliższej odległości, bo zbudowano go poniżej poziomu drogi, zaraz przy jej nasypie. Bunkry wraz z okopami stanowiły część odcinka Wału Pomorskiego. Ich zadaniem było zabezpieczenie przepraw przez rzekę zlokalizowanych w Czechowie i Górkach.

Śladem miecza, chorągwi i murów obronnych. Wycieczki z historią

Jedziemy dalej do **3 Santoka**, wsi o bogatej historii sięgającej VIII wieku. Jej dzieje można poznać w Muzeum Grodu Santok przy ulicy Wodnej 4. Obok muzeum znajduje się przeprawa promowa (czynna maj-wrzesień od godziny 8 do zmroku) na drugi brzeg Warty, gdzie zachowało się grodzisko będące obecnie niewielkim zdrzewionym pagórkiem wśród podmokłych łąk.

Wyjeżdżając z wioski, skręcamy w prawo w DK158. Z mostu po prawej widoczne są przystań rzeczna, bar, wiata dla rowerzystów oraz ścieżki rowerowe. Za rzeką w zakolu Warty ukazuje się krajobrazowo-ornitologiczno-florystyczny **4 rezerwat Santockie Zakale** z malowniczymi kępami lasu, wieloma starorzeczami i oczkami wodnymi. Kontynuujemy jazdę skrajem Puszczy Noteckiej w kierunku Skwierzyny DW159. W centrum miasta na rondzie skręcamy

w ulicę Batorego, by po 4 kilometrach dojechać do drogi ekspresowej S3. Kierujemy się na Zieloną Górę, docierając po 23 kilometrach do **5 Międzyrzecza**. Do miasta wjeżdżamy ulicą Waszkiewicza, aby w centrum, po przejechaniu przez Obrę, skręcić w ulicę 30 Stycznia. Po prawej stronie mijamy ratusz Miejski oraz późnoklasycystyczny kościół pw. św. Wojciecha z pierwszej połowy XIX wieku. Cały czas jedziemy DK137. Na zakręcie ulicy Młyńskiej na prawo odchodzi uliczka Podzamcze prowadząca do ruin zamku wzniesionego za czasów Kazimierza Wielkiego w XIV wieku.

Otoczona fosą średniowieczna twierdza obronna zbudowana w miejscu grodu warownego zlokalizowana jest na niewielkim pagórku w widłach Obry i Paklicy. Zamek wchodzi w skład Międzyrzeczekiego Zespołu Muzealno-Zamkowo-Parkowego. Obok wznosi się dawna rezydencja starostów międzyrzeczekich, w której mieści się Muzeum Regionalne wraz z największą w Polsce kolekcją portretów trumiennych. 100 metrów od ulicy Podzamcze znajduje się parking z miejscami dla kilkunastu samochodów.

Po zwiedzeniu zamku i muzeum wyjeżdżamy z miasta ulicą Świerczewskiego do węzła przy drodze ekspresowej S3. Kierujemy się na drogę lokalną (dawną DK2) w kierunku Świebodzina. Po niespełna 6 kilometrach dojeżdżamy do Kaławy. Na skrzyżowaniu skręcamy w prawo i docieramy do **6 Pniewa** (2 km), gdzie mieści się **Muzeum** oraz całoroczna **Podziemna Trasa Turystyczna Międzyrzeczekiego Rejonu Umocnionego** (N 52°22'17" E 15°30'24") (s. 60). MRU to największe pomilitarne podziemia w Europie. Obok muzeum jest parking. Teren MRU ze względu na liczne występowanie nietoperzy objęty jest ochroną w ramach Rezerwatu Nietoperek.

Tu kończymy wycieczkę. Możemy teraz wrócić w kierunku Międzyrzecza, aby na węźle Międzyrzecz Pd. dostać się na S3 albo pojechać w kierunku Świebodzina do węzła Świebodzin Pn.

noclegi i gastronomia

Hotel Dworcowy

Adres: ul. Dworcowa 1,
Gorzów Wielkopolski
tel. +48 95 722 85 91
www.hotelikdworcowy.com

Hotel Gorzów

Adres: ul. Walczaka 20,
Gorzów Wielkopolski
tel. +48 95 722 11 33
www.hotelgorzow.pl

Restauracja Futerał

Adres: ul. Spichrzowa 5,
Gorzów Wielkopolski
tel. +48 95 735 21 91
www.restauracjafuteral.pl

imprezy w okolicy:

- I** Rajd Karabanowa – Pniewo
- V** Złot Mitośników
Fortyfikacji – Boryszyn
- VI** Dni Gorzowa
- VII** Międzynarodowe Spotkania Zespołów Cygańskich „Romane Dyvesa” – Gorzów Wielkopolski
- VII** Festiwal Reggae nad Wartą – Gorzów Wielkopolski
- VII** Piknik Militarny – Skwierzyna
- VII** Noc Nenufarów – Lubrza
- VIII** Święto Piezonego Kurczaka – Deszczno
- VIII** Smaki Pojezierza, Dzień Rybaka – Skwierzyna
- IX** Turniej Rycerski o Miecz Kasztelana Santockiego – Santok

Świdnica (Muzeum Archeologiczne) – Drzonów (Muzeum Wojskowe)

Trasa o długości 15,7 km. Czas trwania wycieczki: 6–8 godz.

Świdnica. Muzeum Archeologiczne

trasa wycieczki

■ Lubuskie Muzeum Wojskowe w Drzonowie

www.lmm.ezg.pl

Do Świdnicy najłatwiej dojechać z Zielonej Góry, która jest dobrze skomunikowana z resztą kraju (połączenia kolejowe m.in. z Warszawą, Krakowem, Szczecinem i Gdańskiem oraz autobusowe z Białymstokiem, Przemysłem czy Zakopanem).

Z Dworca Autobusowego PKS (ul. Dworcowa) co godzinę odjeżdżają autobusy do Świdnicy. Kupujemy bilet do przystanku Świdnica Urząd Gminy. Po 20 minutach jazdy jesteśmy na miejscu. Samochodem z Zielonej Góry jedziemy około 10 kilometrów DK27 lub DW279. Z tatwością odnajdziemy w centrum wsi budynek **1 Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza**. Mieści się on w dworze Kietliczów zbudowanym z kamienia i cegły w pierwszej połowie XVI wieku i przekształconym nieznacznie w XVII i XIX wieku.

Ekspozycje archeologiczne w muzeum obejmują pradzieje i historię regionu. Są to następujące cztery wystawy stałe:

- Obrona granicy zachodniej państwa polskiego za panowania Piastów
- Gospodarka ludności w średniowieczu na Środkowym Nadodrzu
- Łowcy i rolnicy epoki kamienia na Środkowym Nadodrzu
- Wicina – gród metalurgów sprzed 2500 lat

W salach na drugim piętrze na wystawie „Obrona granicy zachodniej państwa polskiego za panowania Piastów” prezentowane jest głównie uzbrojenie i akcesoria związane z rządem końskim. Wystawione są również gobeliny o tematyce militarnej Andrzeja Foggta i Bożeny Biskupskiej.

W sąsiedztwie muzeum stoi zabytkowy kościół pw. św. Marcina Biskupa. W jego wnętrzu znajduje się barokowy ołtarz

z 1735 roku z figurą Madonny z Dzieciątkiem Jezus.

Opuszczamy centrum Świdnicy, idąc ulicą Długą na południe. Za remizą OSP skręcamy w ulicę Mieszka I, by po 900 metrach skręcić w lewo, w ulicę Bunkrową. Po przejściu 2 kilometrów dochodzimy do dwóch **2 monumentalnych bunkrów**, z których każdy ma pięć kondygnacji. Średnica zewnętrzna budowli sięga 20 metrów, a wysokość całkowita części nadziemnej – ponad 15 metrów. Obiekty zbudowano około 1938 roku. W czasie II wojny światowej znajdowała się tu stacja przekaźnikowa Niemieckiego Radia Wojskowego z Wrocławia.

Obecnie na terenie jednego z nich działa Ośrodek Sportu i Rekreacji „Bunkier” (N 51°51'49" E 15°22'42"). Działa w nim klub karate, a na zewnątrz jest ścianka wspinaczkowa. W sezonie letnim miejsce cieszy się dużym zainteresowaniem.

■ Ośrodek Sportu i Rekreacji „Bunkier”

ul. Bunkrowa 31, Świdnica
koto Zielonej Góry
tel. +48 608 459 389
www.bunkier.w8w.pl

Wracamy tą samą drogą do ulicy Mieszka I, skręcamy w lewo, by po chwili przejść na prawo w ulicę Drzymały i dotrzeć po 700 metrach do ulicy Kościuszki (DW279). Przechodzimy na drugą stronę w ulicę Ogrodową, po 400 metrach skręcamy w lewo w połą drogę. Zmierzamy do DK27. Ostrożnie przechodzimy na drugą stronę i obok hali przedsiębiorstwa ELWIZ idziemy 700 metrów do **3 Zalewu Świdnickiego**.

Śladem miecza, chorągwi i murów obronnych. Wycieczki z historią

Zalew jest nową, dużą inwestycją gminną. Składa się z dwóch zbiorników o łącznej powierzchni 5,13 hektara. Oba zbiorniki mają charakter przepływowy. Okolica zalewu jest miejscem, które w przyszłości po kompleksowym zagospodarowaniu będzie centrum rekreacyjnym gminy.

Idąc poboczem DW279, po 600 metrach dochodzimy do miejsca (N 51°54'00" E 15°22'42"), w którym zaczyna się obszar chronionej przyrody 4 **Źródłana Dolina**. Tutaj na powierzchni 22 hektarów podziwiać można przepiękne dziewicze krajobrazy porośniętych mchem i paprocią pagórków i gęstwy drzew liściastych przecinanych strumykami.

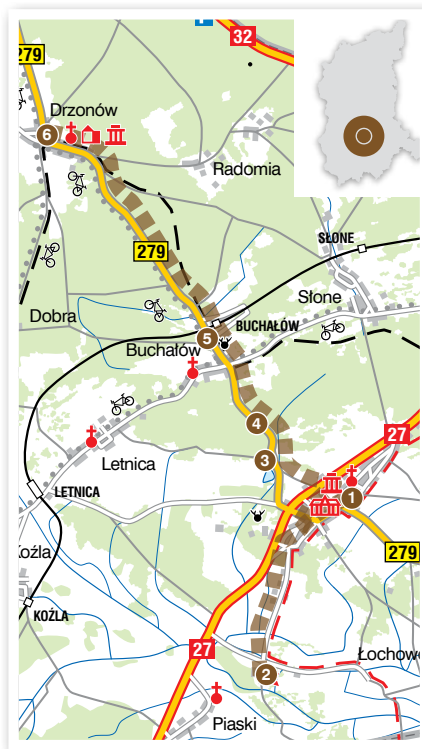
Dalsza droga do Drzonowa prowadzi przez 5 **Buchałów**, gdzie w pobliżu leśniczówki możemy skrócić w las za znakami nordic walking lub iść dalej 5 kilometrów wzdłuż DW279.

W Drzonowie idziemy do centrum. Obok kościoła pw. św. Mikołaja, w eklektycznym XIX-wiecznym pałacu siedzibę ma 6 **Lubuskie Muzeum Wojskowe** – jedyna historyczno-wojskowa placówka muzealna na terenie Środkowego Nadodrza (s. 64).

Muzeum gromadzi kilka tysięcy eksponatów związanych z historią wojskowości powszechnej i polskiej od czasów średniowiecza – zdjęć, medali i odznaczeń, dokumentów, modeli, mundurów, broni białej, broni strzeleckiej oraz dzieł sztuki o tematyce batalistycznej.

W pałacu umieszczono ekspozycje stałe takie jak: „Broń dawna”, „Gabinet myśliwski”, „Żołnierz polski 1914–1945”, „Wojsko Polskie w ZSRR 1943–1945”, „Lotnictwo alianckie” oraz „Kobiety-żołnierze”.

W 4,5-hektarowym parku obok budynku eksponowany jest ciężki sprzęt wojskowy, m.in. czołgi, działa samobieżne, samochody i transportery opancerzone, wyrzutnie rakietowe, armaty i haubice, moździerz, samochody ciężarowe, samoloty i śmigłowce.

■ Lubuskie Muzeum Wojskowe

(N 51°56'39" E 15°19'05")

Drzonów 54
tel. +48 321 18 56
www.lmm.ezg.pl

Przed muzeum jest parking dla kilku samochodów, a kilkadziesiąt metrów dalej przystanek autobusowy PKS. Tu kończymy wycieczkę. Autobusem możemy wrócić do Świdnicy lub do Zielonej Góry.

noclegi i gastronomia

Essenza Party Center

Adres: ul. Sportowa 5, Świdnica
tel. +48 796 936 699

Hotel Ruben

Adres: al. Konstytucji 3 Maja 1a,
Zielona Góra
tel. +48 68 456 70 70, www.rubehotel.pl

Hotel Qubus

Adres: ul. Ceglana 14a, Zielona Góra
tel. +48 68 329 31 00, www.qubushotel.com

Restauracja Zbójnicka Grota

Adres: ul. Chopina 9, Zielona Góra
tel. +48 68 453 23 23
www.zbojnickagrota.eu

imprezy w okolicy:

- III-IV Kaziuki – Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze z siedzibą w Ochli
- V Piknik Forteczny –Czerwieńsk
- V Ogólnopolski Festiwal Piosenki Dziecięcej i Młodzieżowej FUMA – Zielona Góra
- VII Święto Miodu – Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze z siedzibą w Ochli
- VIII Dobrze, smacznie, bo lubuskie – Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze z siedzibą w Ochli
- VIII Zielonogórska Noc Kabaretowa – Zielona Góra
- VIII Międzynarodowy Festiwal Sztuki Ulicznej „Buskerbus” – Zielona Góra
- IX Winobranie – Zielona Góra

Kostrzyn nad Odrą – Fort Sarbinowo – Kostrzyn nad Odrą

Trasa o długości 11 km. Czas trwania wycieczki: 5–6 godz.

Twierdza Kostrzyn

trasa wycieczki

■ Muzeum Twierdzy Kostrzyn
www.muzeum.kostrzyn.pl

Kostrzyn nad Odrą leży u ujścia War-ty do Odry (s. 48). Dzięki rozwiniętej sieci kolejowej Kostrzyn nad Odrą ma bezpośrednie połączenia m.in. z Gorzowem Wielkopolskim, Poznaniem, Szczecinem i Zieloną Górą. Zbiegają się tu drogi krajowe nr 22 z Gorzowa Wielkopolskiego, 23 z Myśliborza i 31 Szczecin – Stubice.

Historia Kostrzyna nad Odrą sięga VIII wieku. Istniała tu wówczas osada rzemieślnicza. W X wieku obok powstał gród obronny. W połowie XVI wieku wzniesiono okazały zamek i fortyfikacje, które uczyniły z Kostrzyna nad Odrą jedną z najpotężniejszych twierdz Europy.

Kostrzyńskie Stare Miasto było bardzo urokliwe – wąskie uliczki wśród zwartej zabudowy, piękny kościół farny. Wszystko zostało unicestwione podczas II wojny

światowej. Zniszczeniu uległo ponad 90% zabudowy. Dzisiaj ruiny dawnego Starego Miasta i twierdzy nazywane są kostrzyńskimi Pompejami. To najciekawsza atrakcja turystyczna miasta.

Pieszą wędrowkę najlepiej zacząć na parkingu przed hotelem Bastion (ul. Graniczna 1, N 52°34'45" E 14°38'20"). Na teren pozostałości ① **kostrzyńskiej twierdzy** wchodzimy, mijając hotel z prawej strony. Twierdza była arcydziełem sztuki fortyfikacyjnej. Składała się z sześciu bastionów o następujących nazwach: Królowa, Książę i Księżniczka oraz Król, Filip i Brandenburgia. Bastiony, połączone murami, otoczone były fosą. Dodatkowo w skład twierdzy wchodziły raweliny: August Wilhelm, Krystian Ludwik i Albrecht. Do dziś przetrwały mury obronne, Brama Berlińska, Brama

noclegi i gastronomia

Twierdza Kostrzyn

Chyżańska, dwa raweliny, trzy bastiony, fosy wewnętrzne oraz ruiny budynków i zamku. Dobrze zachował się też układ ulic i fundamentów budynków.

Opuszczamy Stare Miasto Bramą Berlińską, w której znajduje się punkt informacji turystycznej oraz Muzeum Twierdzy Kostrzyn (czynne wt.–pt. 9–16 oraz sob.–niedz. 10–16).

Wychodzimy na ulicę Graniczną. Dalej ulicą Sikorskiego zmierzamy do centrum. Z mostu nad Wartą widać po lewej stronie przystań pasażerską i przystań żeglarską. Przed nami jeszcze 4,5 kilometra marszu ulicą Sportową wzdłuż DK31. Po drodze mijamy olbrzymie **2 Pole Woodstockowe**, na którym co roku odbywa się Festiwal Woodstock.

3 Fort Sarbinowo położony jest 300 metrów od szosy. Dochodzimy tam leśną drogą. Zwiedzanie obiektu może nam zająć kilka godzin ze względu na jego dużą powierzchnię. Fort wybudowano w latach 1883–1887, jest zabytkiem dawnej sztuki militarnej. Warto przejść się fosą dookoła, żeby obejrzeć fantastyczne widoki, mnóstwo podziemnych przejść, kryjówek i stanowisk strzeleckich.

Głównymi częściami fortu są: wał górny, wał dolny oraz sucha fosa. Do jego

obrony służyła jedna kompania zakwaterowana w koszarach.

Z fortu wracamy do miasta tą samą trasą przez centrum. Wycieczkę możemy zakończyć, wstępując do restauracji McDonald's przy stacji benzynowej na ulicy Granicznej. ■

Hotel Bastion

Adres: ul. Graniczna 1, Kostrzyn nad Odrą
tel. +48 95 752 59 70
www.hotel-bastion.pl

Dom Turysty

Adres: ul. Piastowska 8, Kostrzyn nad Odrą
tel. +48 95 752 30 41
www.domturysty.ta.pl

Hotel Leśne Ustronie

Adres: ul. Myśliwska 12, Witnica
tel. +48 95 751 66 16
www.lesneustronie.pl

Pizzeria Restauracja Hej

Adres: ul. Piastowska 7, Kostrzyn nad Odrą
tel. +48 95 752 02 40
www.hej.3-2-1.pl

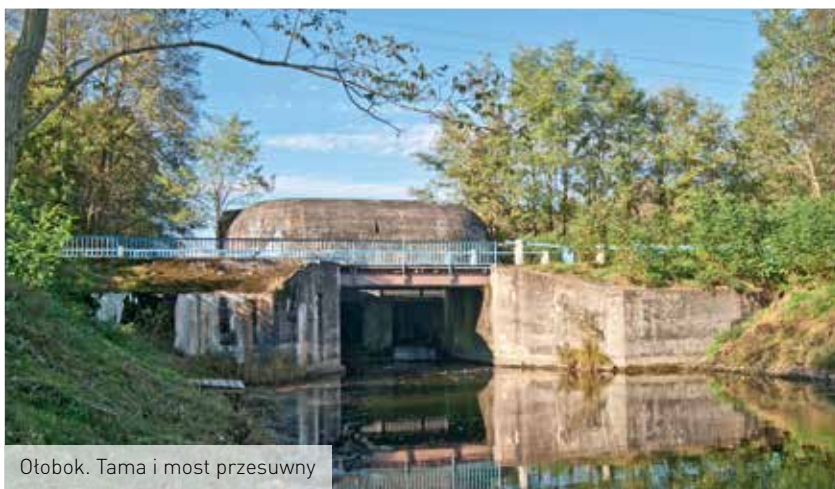
imprezy w okolicy:

- VII–VIII** Przystanek Woodstock – Kostrzyn nad Odrą
- VIII–IX** Dni Twierdzy Kostrzyna – Kostrzyn nad Odrą
- VIII** Lubuskie Święto Chleba – Bogdaniec

Zielona Góra – Czerwieńsk – Brody – Bródki – Pomorsko – Zielona Góra

Trasa o długości 41 km (w wariantcie wydłużonym, do Leśnej Góry trasa liczy 52,5 km)

Otobok. Tama i most przesuwny

trasa wycieczki

Zielona Góra jest dobrze skomunikowana z resztą kraju. Ma połączenia kolejowe m.in. z Warszawą, Krakowem, Szczecinem i Gdańskiem oraz autobusowe z Białymstokiem, Przemyślem czy Zakopanem. Z Warszawy do Zielonej Góry dolecieć można samolotem (port lotniczy Babimost). Samochodem najłatwiej dojechać drogą ekspresową S3.

Wycieczkę rozpoczynamy w centrum miasta u zbiegu ulic Masarskiej i Krawieckiej, gdzie znajdowała się w przeszłości Brama Nowa. Postawiono ją w drugiej połowie XV wieku. Składała się z dwuczęściowego budynku: bramy właściwej i **1 Wieży Głodowej (Wieży Łaziebnej)**, która zachowała się do dnia dzisiejszego (s. 40). Oprócz funkcji obronnych budowla pełniła także funkcję miejskiego więzienia. Ulicą Krawiecką wjeżdżamy na Stary Rynek, na którego środku stoi ratusz. Dzisiejszy obiekt jest

budowlą trójskrzydłową o założeniu pałacowym z wieżą po stronie wschodniej. Mijając go z lewej strony, ulicą Mariacką docieramy na plac Powstańców Wielkopolskich, na którym stoją okazałe budynki Filharmonii Zielonogórskiej oraz kościoła pw. Matki Boskiej Częstochowskiej. Od strony wschodniej kościoła, przy schodach prowadzących do dawnej fosy, widać fragmenty murów miejskich. Fortyfikacje z kamienia polnego wzniesione w XV wieku otaczały całe miasto. Na początku XIX wieku mury rozebrano, a fosy miejskie zasypano.

Z centrum miasta wyjeżdżamy ulicą Stefana Batorego, następnie na rondzie Stefana Batorego przy hipermarkecie Auchan skręcamy i ścieżką rowerową kierujemy się na zachód, przez Przylep, do **2 Czerwieńska** (8,5 km) (s. 50). Mijamy kościół neogotycki z XIX wieku oraz ratusz z końca XIX wieku. Czerwieńsk przez lata był dużym węzłem kolejowym. W roku 2014, gdy oddano do użytku kolejową obwodnicę miasta, pozwalającą pociągom jadącym do Zielonej Góry omijać miasteczko, jego znaczenie na mapie kolejowej Polski zaczęło maleć.

Na rozwidleniu DW279 i DW280 skręcamy w prawo na Brody, w kierunku przeprawy promowej na Odrze (5 km). Dojeżdżając do wátów przeciwpowodziowych, skręcamy z drogi asfaltowej w lewo w drogę polną, by po 100 metrach dojechać do **3 Skansenu Fortyfikacyjnego** (N 52°3'02" E 15°25'24"). Skansen powstał w oparciu o sześć obiektów Pozycji Odry. Są to obiekty o numerach 763, 764, 765, 766, 767 i 770. Dwa schrony (766 i 765) mają zrekonstruowane wnętrza. Oglądając w nich można m.in. oryginalne prycze, hełmy, telefon na korbę. Wracamy na asfalt i jedziemy do **4 promu**. Przeprawiamy się

Śladem miecza, chorągwi i murów obronnych. Wycieczki z historią

na drugi brzeg Odry. Jesteśmy w Brodach. Na skrzyżowaniu z drogą nr 278 skręcamy w lewo. Musimy jeszcze przejechać 4,7 kilometra, żeby za wsią Bródki stanąć na **5 moście na Otokoku**.

W 1934 roku przystąpiono do budowy na tym terenie dziewięciu tam i sześciu mostów przesuwanych (w Bródkach, Przetoczni, koło Ciborza i trzech w Otokoku). Prace trwały do przetłoczenia roku 1938 i 1939 i zostały przerwane po zbudowaniu mostu o numerze 622 za Bródkami. Most w Bródkach ma stalową konstrukcję, około 20 metrów długości i waży kilkadziesiąt ton. Mógł go schować jeden żołnierz.

Do Brodów wracamy tą samą drogą, ale w wiosce skręcamy w lewo (DW278) na Sulechów. Stąd jedziemy 5,8 kilometra do Pomorska, gdzie ponownie wsiadamy na **6 prom**, żeby powrócić na południowy brzeg Odry. Przez Wysokie i Łęczycę jedziemy do Zielonej Góry. Wycieczkę kończymy na parkingu przy filharmonii.

Wytrawni rowerzyści wycieczkę mogą wydłużyć o odcinek do Skansenu Fortyfikacyjnego „Leśna Góra” (11,5 km). Trasa prowadzi przez Zielonogórski Las Odrzański drogą gruntową, na którą zjeżdżamy po 1,7 kilometra w kierunku Wyszyny. Trasa jest przyjemna i niezbyt uciążliwa. Przy starym moście w Cigacicach zatrzymujemy się przy kopule obserwacyjnej schronu nr 712. To jeden z obiektów na ścieżce historyczno-przyrodniczej rozpoczynającej się przed neogotyckim kościołem pw. św. Michała Archanioła w Cigacicach. Aby obejrzeć pozostałe obiekty skansenu, należy jechać po wale przeciwpowodziowym 200 metrów do schronu nr 711 (N 52°01'42" E 15°37'02") i 500 metrów do 708. Jadąc za zielonym oznakowaniem szlaku, w następnej kolejności dotrzemy do oddalonych o 1,5 kilometra od Odry schronów nr 710 i 702. Tych pięć żelbetonowych budowli obronnych wzniesionych w 1932 roku w rejonie Cigacic miało za zadanie kontrolować przeprawę mostową.

Zielona Góra

noclegi i gastronomia

Hotel Ruben

Adres: al. Konstytucji 3 Maja 1a, Zielona Góra
tel. +48 68 456 70 70
www.rubenhotel.pl

Hotel Qubus

Adres: ul. Ceglana 14a, Zielona Góra
tel. +48 68 329 31 00
www.qubushotel.com

Palmiarnia

Adres: Wrocławska 12a, Zielona Góra
tel. +48 68 478 45 50
www.palmiarnia.zgora.pl

imprezy w okolicy:

- III-IV Kaziuki – Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze z siedzibą w Ochli
- V Piknik Forteczny – Czerwienisk
- V Ogólnopolski Festiwal Piosenki Dziecięcej i Młodzieżowej FUMA – Zielona Góra
- VII Święto Miodu – Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze z siedzibą w Ochli
- VIII Dobrze, smacznie, bo lubuskie – Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze z siedzibą w Ochli
- VIII Zielonogórska Noc Kabaretowa – Zielona Góra
- VIII Międzynarodowy Festiwal Sztuki Ulicznej „Buskerbus” – Zielona Góra
- XI Winobranie – Zielona Góra

Ośno Lubuskie – Słońsk – Fort Żabice – Spudłów – Sienno – Ośno Lubuskie

Trasa o długości 43,5 km. Czas trwania wycieczki: 6–7 godz.

Ośno Lubuskie. Kościół parafialny pw. św. Jakuba

trasa wycieczki

1 Ośno Lubuskie leży w zachodniej części Pojezierza Lubuskiego (s. 30). Najprościej dostać się do niego samochodem z autostrady A2 (14 km do zjazdu Rzepin) lub autobusem z Gorzowa Wielkopolskiego, Międzyrzecza, Słubic czy Rzepina. Bliskość węzła kolejowego w Rzepinie zapewni połączenia z całą Polską.

Wycieczkę rozpoczynamy przed ratuszem na Rynku, gdzie znajdziemy miejsce do parkowania.

Cały układ urbanistyczny Ośna, zwane go ze względu na zachowane mury obronne lubuskim Carcassonne, został wpisany do rejestru zabytków. Obiekty o największej wartości historycznej znajdują się w pobliżu Rynku. Najstarsza budowla miasta – **kościół parafialny pw. św. Jakuba** z przetomu XIII i XIV wieku, sąsiaduje z XIX-wiecznym ratuszem, w którym obok siedziby władz

miejskich znajduje się **Muzeum Ziemi Torzymskiej** (otwarte wt., śr., pt. i niedz. 10–12. Informacje można uzyskać pod nr. tel. +48 95 757 60 29).

Mury obronne zbudowane w XIV i XV wieku prawie na całym obwodzie (1350 m) wzniesione są z otoczków granitowych układanych w warstwach o wysokości około 80 centymetrów. W obwarowaniach do dnia dzisiejszego zachowały się dwie baszty kolisty, trzy półbaszty prostokątne z dachami, siedem półbaszt prostokątnych bez przykrycia i siedem furt.

Z Ośna wyjeżdżamy ulicą Stubicą, po czym skręcamy w ulicę Gronowską i zgodnie ze znakami R1 i R67 zmierzamy do Słońska (13 km). W Gronowie na rozwidleniu dróg jedziemy w prawo ulicą jednokierunkową. Mijamy Chartów i ulicą Stoneczną wjeżdżamy do Słońska.

2 Słońsk jest dużą wsią gminną położoną na skraju doliny Warty nad Łęczą, lewym dopływem Postomii (s. 34). Na rondzie jedziemy na wprost w ulicę Sikorskiego, później WOP do placu Wolności i sąsiadującego z nim placu Zamkowego. To tu znajdują się najważniejsze zabytki wioski, która przez prawie 500 lat była stolicą zakonu joannitów. Pierwotnie zamek (siedziba mistrza zakonu) otoczony był murami i 20-metrowej szerokości fosą. Po przebudowie w 1783 roku fortyfikacje zostały usunięte, a jego barokowe założenie zniekształcone.

W sąsiadującym z **kościółem pw. Matki Bożej Częstochowskiej** (N 52°34'12" E 14°48'19") budynku prezentowana jest **Wystawa Pamiątek Regionalnych** (pl. Wolności 1). Znajdują się na niej fotografie przedwojennego Słońska, przedmioty codziennego użytku oraz pamiątki

Śladem miecza, chorągwi i murów obronnych. Wycieczki z historią

przekazane przez powojennych osadników. Czynna jest sezonowo, od lipca do końca sierpnia codziennie w godzinach 10–16, w pozostałych miesiącach po umówieniu telefonicznym

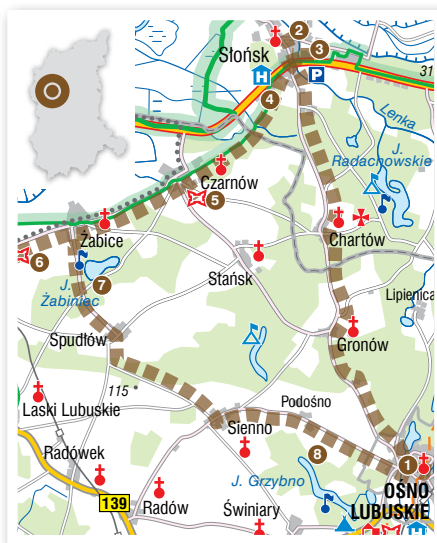
[Paweł Kisielewski: tel. +48 95 757 26 40
Henryk Radowski: tel. +48 95 757 24 45
Izabella Engel: tel. +48 95 757 22 12].

Wracamy do ronda i skręcamy w lewo w ulicę 3 Lutego [DK22], by po 900 metrach dojechać do **3 Muzeum Martyrologii Ofiar Obozu Sonnenburg** poświęconego ofiarom hitlerowców. W Stońsku mieścił się bowiem obóz koncentracyjny, w którym przetrzymywano więźniów politycznych. Podczas funkcjonowania obozu zamęczono i zamordowano w nim ponad 1500 osób.

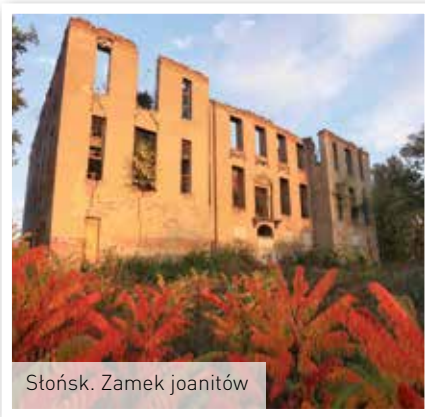
Po zwiedzeniu muzeum jedziemy na **4 cmentarz ofiar obozu** znajdujący się w lesie przy ulicy Kolejowej [N 52°33'23" E 14°47'53"]. Docieramy tam, jadąc ulicą 3 Lutego w kierunku Kostrzyna nad Odrą. Przy ostatnich zabudowaniach za ulicą 3 Maja skręcamy w lewo w ulicę Kolejową. Leśną drogą dojeżdżamy do cmentarza. Naszą wycieczkę kontynuujemy skrajem lasu do Czarnowa. Tu wyprawę możemy przedłużyć, skręcając za około 1 kilometr w ulicę Stańską [znaki szlaku rowerowego R1] do **5 Fortu Czarnowo** – jednego z czterech fortów Twierdzy Kostrzyn.

Po obejrzeniu tego zabytku architektury militarnej wracamy do Czarnowa na główną ulicę. Drogą na Górzycę, przez wieś Żabice, docieramy do **6 Fortu Żabice**. Jest to kolejny, najlepiej zachowany (oprócz Gorgast) fort Twierdzy Kostrzyn, wybudowany w latach 1887–1890. Doskonale zachowały się sucha fosa z murem przeciwskaarp, schrony amunicyjne, główna poterna i ziemne stanowiska armat. To jest już ostatni obiekt na trasie wycieczki.

Wracamy do Żabicy, skręcamy w prawo, w pierwszą uliczkę prowadzącą obok kościoła. Jedziemy drogą polną. Po 1 kilometrze mijamy dróżkę prowadzącą do **7 jeziora Żabiniac**. Po drugiej stronie jeziora znajduje

się plaża i kąpielisko. Przez Spudtów docieramy do Sienna. Tu skręcamy w lewo na asfaltową szosę. Wjeżdżamy na teren **8 zespołu przyrodniczo-krajobrazowego Uroczysko Ośniańskie Jeziora**. Trasa staje się bardzo łatwa i przyjemna. Jedziemy przez 4 kilometry lekko w dół. Wycieczkę kończymy na Rynku w Ośnie Lubuskim.

Stońsk. Zamek joanitów

noclegi i gastronomia

Hotel Bastion

Adres: ul. Graniczna 1, Kostrzyn nad Odrą
tel. +48 95 752 59 70
www.hotel-bastion.pl

Hotel Leśne Ustronie

Adres: ul. Myśliwska 12, Witnica
tel. +48 95 751 66 16
www.lesneustronie.pl

Zajazd Hubertus

Adres: ul. 3 Lutego 17, Stońsk
tel. +48 95 757 27 57
www.hubertus-zajazd.pl

Zajazd Lucyna

Adres: ul. Sikorskiego 1, Stońsk
tel. +48 95 757 23 51

Restauracja Słowiańska

Adres: ul. 3 Lutego 29, Stońsk
tel. +48 95 757 10 20
www.hotel-slowianska.pl

imprezy w okolicy:

- VII–VIII Przystanek Woodstock – Kostrzyn nad Odrą
- VIII–IX Dni Twierdzy Kostrzyna – Kostrzyn nad Odrą
- VIII Lubuskie Święto Chleba – Bogdaniec

Lubuskie.

Na tropie militarnych tajemnic sprzed wieków 3

Lubuskie.

Mury, co historie zwycięstw i klęsk pamiętają...

Mapy znaczone orężem. Mapa obiektów pomilitarnych	8
Santok. Oto klucz do królestwa	10
Przewóz. Wieża, w której straszy	12
Gorzów Wielkopolski. Nadwarciańskie skarby	14
Krosno Odrzańskie. Kulturalny zamek	16
Strzelce Krajeńskie. Lubuskie Carcassonne	18
Koźuchów. Zamek i miasto	20
Świebodzin. Zapomniany zamek	22
Szprotawa. Jedyny na Ziemi Lubuskiej zamek adaptowany na kościół	24
Łagów. Najmniejsze miasto w Europie otoczone murami obronnymi	26
Międzyrzecz. Zamek Kazimierza Wielkiego	28
Ośno Lubuskie. Miasto otoczone murami	30
Sulęcín. Dom Joannitów, mury obronne, grodzisko, wystawa w domu	32
Stońsk. Ostatnia siedziba joannitów	34
Lubsko. Książęca rezydencja w rozwidleniu Lubszy	36
Sulechów. Za Bramą Krośnieńską	38
Zielona Góra. Bramy odwzorowane w płytach na chodnikach	40
Żagań. Zamkowe historie	42
Drezdenko. Pozostałości twierdzy poligonalnej	44
Siedlisko. Palazzo in fortezza	46
Kostrzyn nad Odrą. Lubuskie Pompeje	48
Czerwieńsk. Skansen fortyfikacyjny	50
Dobiegniew. Wspomnienia Woldenberczyków	51
Międzyrzecki Rejon Umocniony	52
Lubrza. Militarne ciekawostki	54
Stary Dworek. Grupa Warowna Ludendorff – nieдоступne podziemia i tajemnice	56

Boryszyn. Pętla Boryszyńska – fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego	58
Pniewo. Grupa Warowna Scharnhorst	60
Witnica. Muzeum z nieprawdopodobną historią założyciela	62
Drzonów. Lubuskie Muzeum Wojskowe	64

Ożywiając minione epoki.

Rekonstrukcje bitew, turnieje rycerskie

Mapy znaczone orężem. Mapa imprez związanych z turystyką militarną	66
Wykaz imprez	68

Śladem miecza, chorągwi i murów obronnych.

Wycieczki z historią

Zielona Góra – Krosno Odrzańskie – Lubsko – Nowogród Bobrzański / Krzystkowice – Zielona Góra	73
Gorzów Wielkopolski – Santok – Międzyrzecz – Pniewo	76
Świdnica (Muzeum Archeologiczne) – Drzonów (Muzeum Wojskowe)	78
Kostrzyn nad Odrą – Fort Sarbinowo – Kostrzyn nad Odrą	80
Zielona Góra – Czerwieńsk – Brody – Bródki – Pomorsko – Zielona Góra	82
Ośno Lubuskie – Stońsk – Fort Żabice – Spudłów – Siemno – Ośno Lubuskie	84